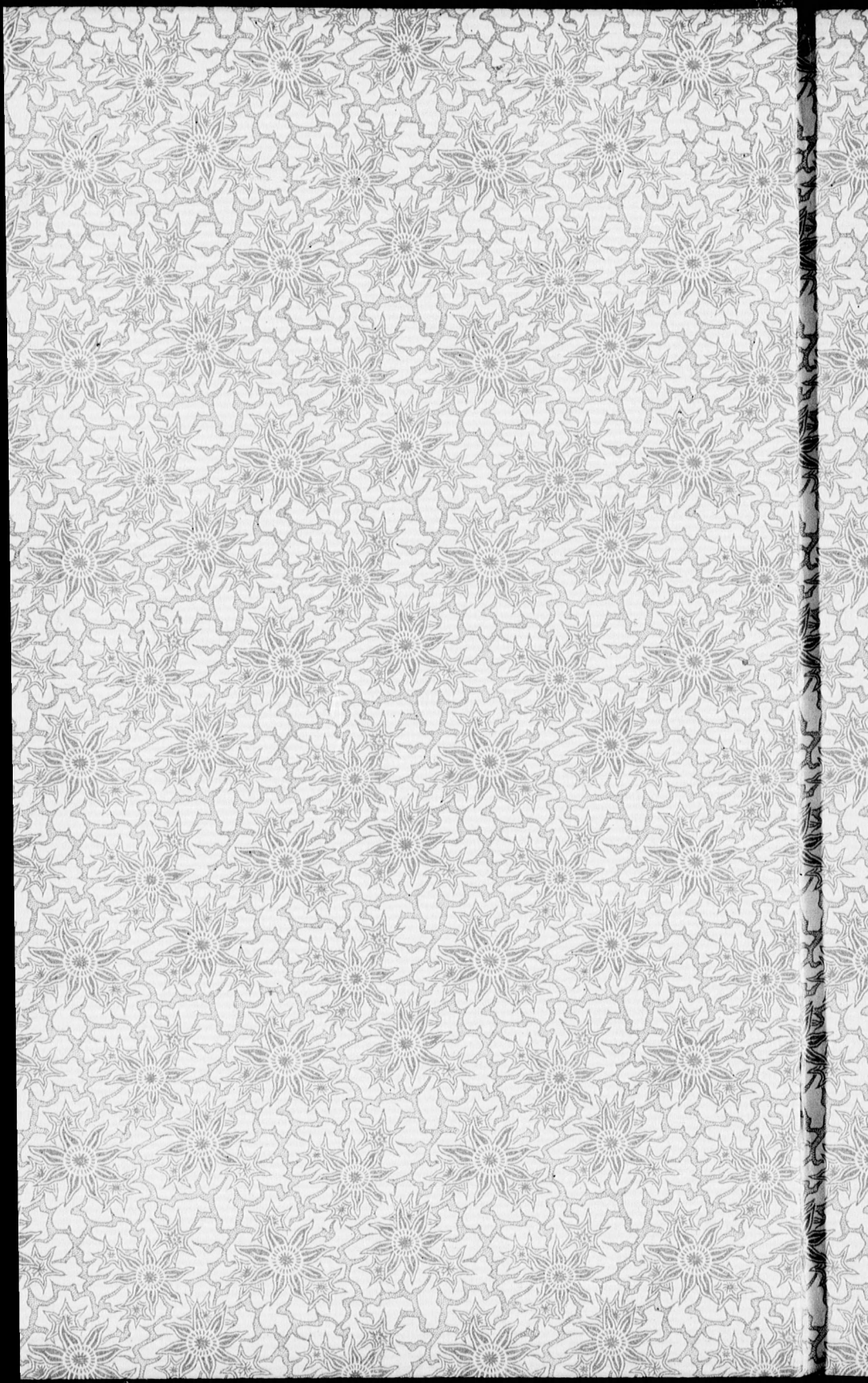
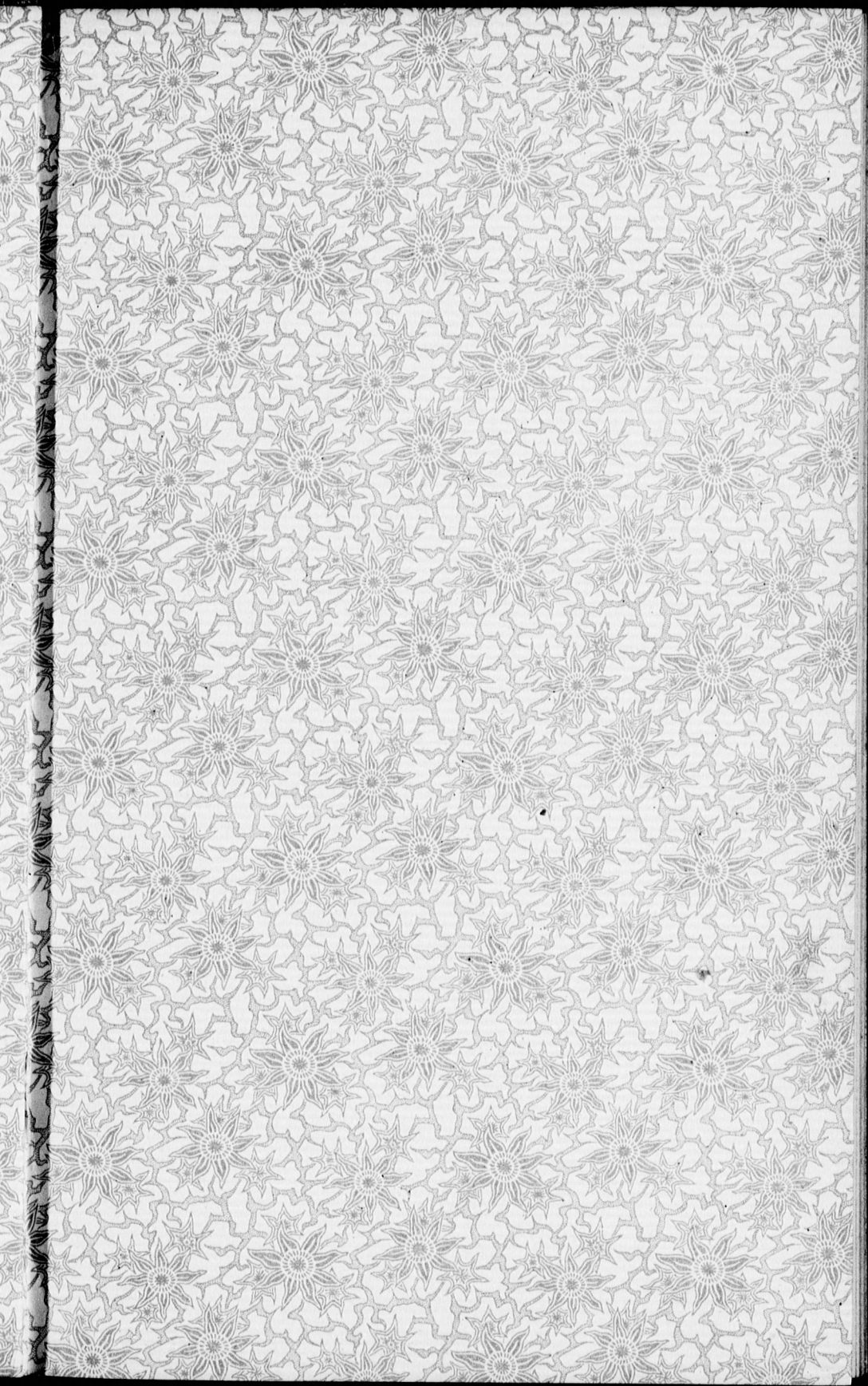
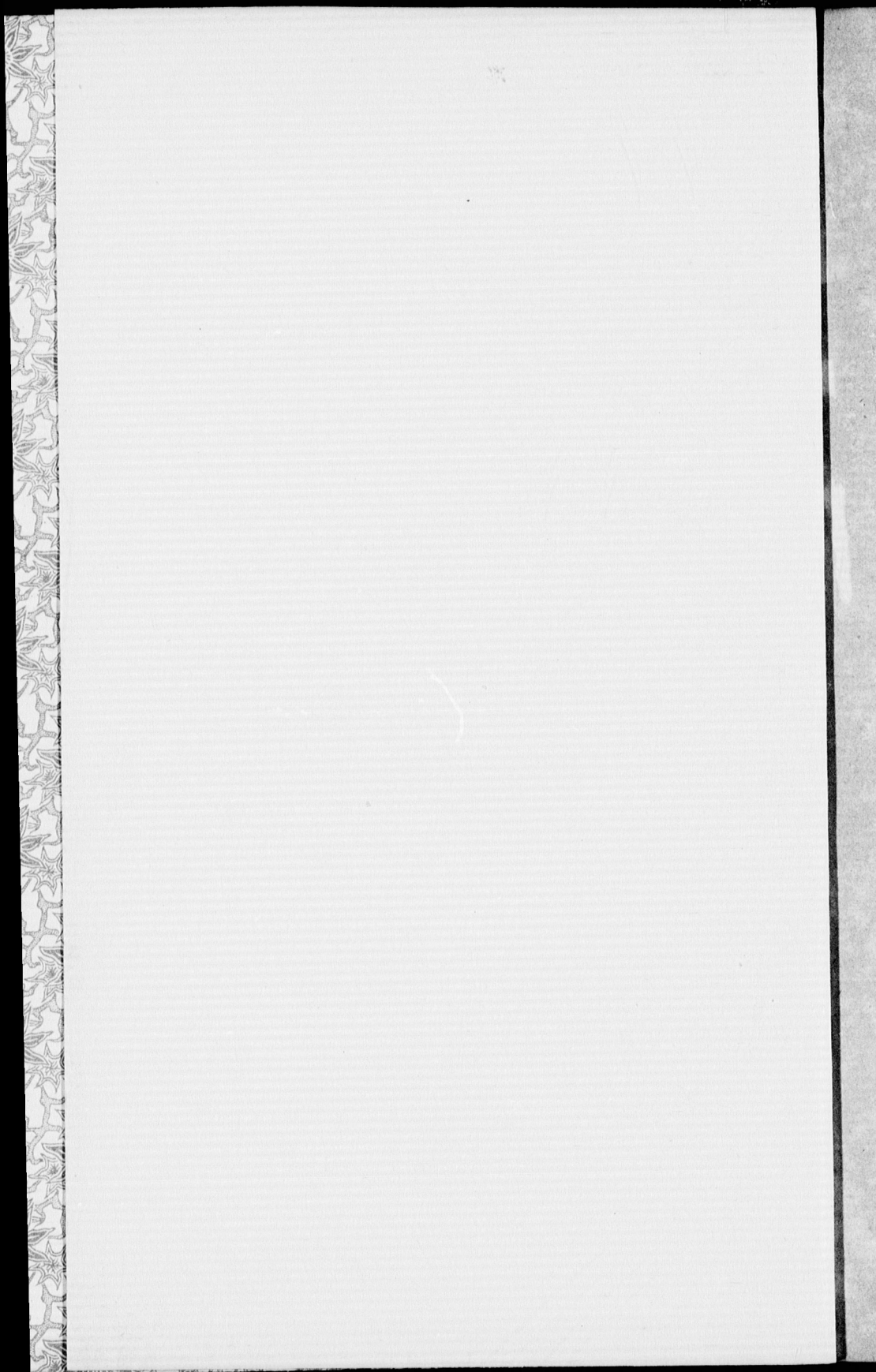

Vak 106

125 *b*

Vok 106
125 B

DE PAUSEN.

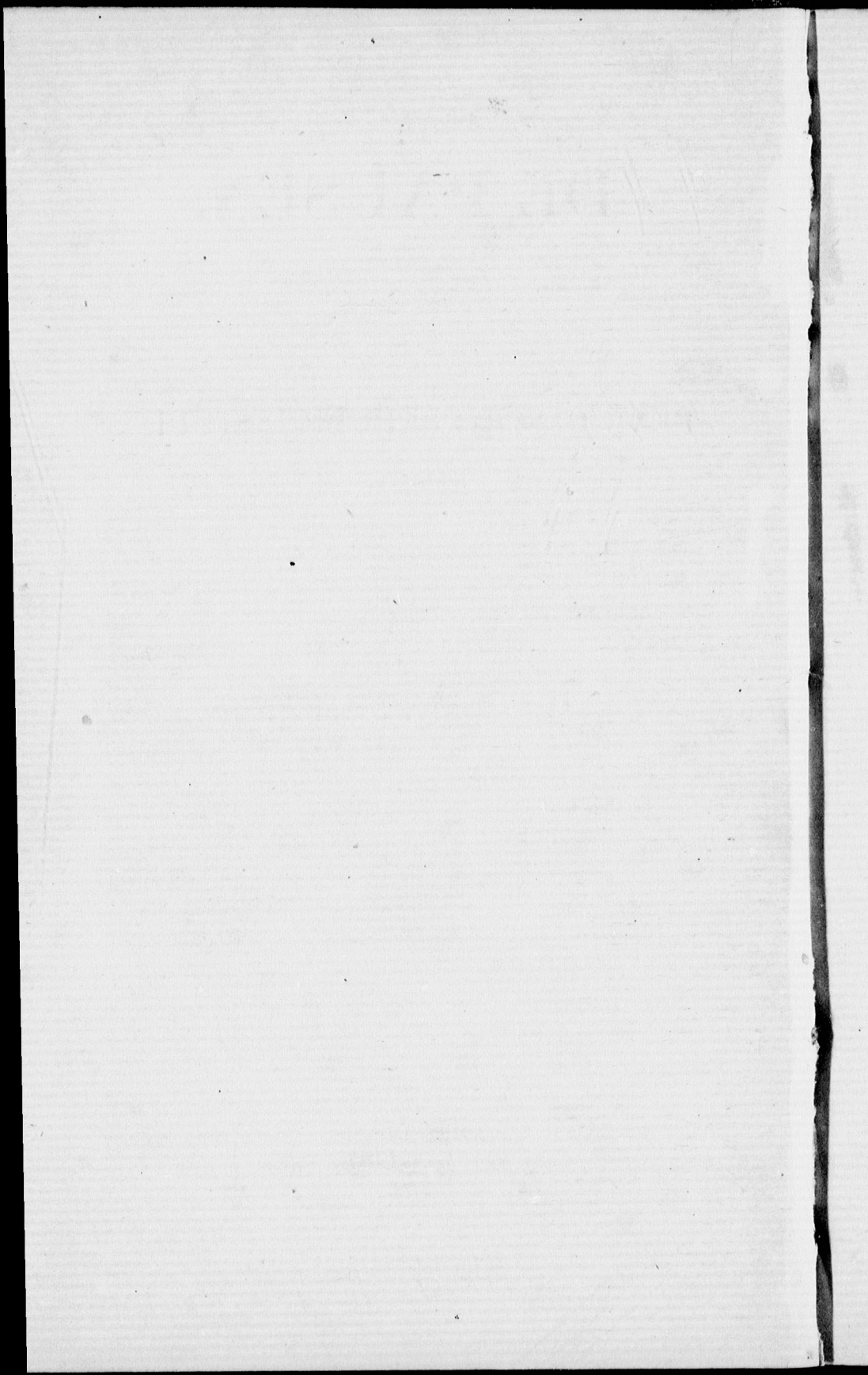
EENE GESCHIEDKUNDIGE STUDIE,

DOOR

*Joannes
Incentius*
Fr. J. V. DE GROOT, Ord. Pr.

AMSTERDAM,
C. L. VAN LANGENHUYSEN,
1872.

INLEIDING.

Iedereen herinnert zich ongetwijfeld de algemeene vreugde der Katholieken op het zilveren jubelfeest van hun beminden opperpriester. Alleen met den H. Petrus was Pius IX vijf-en-twintig jaar getuige, hoe zwaar het drukt de herder der volkeren te wezen; met den H. Petrus alleen bleef hij ook het vierde eener eeuw onwankelbare steenrots der Kerk. Wel is waar, men had met doornen van vervolging des opperpriesters hoofd gekroond, de koninklijke schepter was aan zijn hand ontworpen; maar het onderscheidend kenmerk der geestelijke oppermacht, de geheimzinnige woorden, op 's Pausen eerbiedwaardig voorhoofd door Gods vinger neergeschreven, had de hand des overweldigers niet uitgewischt; met luister blonk de deugd van Pius IX, en op zijn kalm en zacht gelaat straalde de weerglans eener groote ziel, door het lijden, door het lijden der Kerk vooral, zeer diep getroffen, maar niet verslagen noch terneergedrukt. Daarom was er vreugde in de Katholieke wereld, blijdschap onder alle volken der aarde, in de arme dorpen van Mongolië en in de groote steden van Europa. Eén gevoel bezielde alle kinderen der Kerk; allen gevoelden zich gelukkig in de groote maatschappij, die de geheele aarde tot grenzen, en Rome tot middelpunt heeft.

En die vreugde en die eerbied was geen overdreven gevoel

dat heensnelt met het oogenblik; neen, het vond zijn levenskracht en voedsel in de innigste overtuiging des harten. Want wat is de Paus? Zie hier het antwoord.

De Zoon Gods onderhield zich gedurende Zijn sterfelijke loopbaan somtijds in vertrouwen met een ruwen maar goedhartigen visscher, tot wien Hij dan zeide: „Gij zijt een steenrots, waarop Ik mijne Kerk zal bouwen, en de poorten der hel zullen niets tegen haar vermogen; U zal ik de sleutelen geven van het Hemelrijk; bevestig uwe broeders; weid mijne lammeren, weid mijne schapen.” 1) De Zoon Gods werd gekruisigd. Maar vol vertrouwen op den bijstand zijns Meesters vertrok de eenvoudige visscher naar de hoofdstad der Romeinsche wereld, om keizer Nero en diens onderdanen te zeggen, dat er één God is; dat men dien God bovenal, en alle menschen, ook de slaven, als zich zelven moet beminnen. Voor zulk een leer had Rome niets anders dan kerkermuren en een kruis. Petrus wordt ook in zijn opvolgers bestreden; de keizers doen het door het zwaard, de geleerden door hun talent, de volken door hunne zedeloosheid. Maar terwijl de keizers worden vergeten en op de assche hunner macht weder andere rijken ontkiemen, bloeien en vergaan; terwijl natiën het licht zien en sterven met al hare helden; terwijl leerstelsels schitteren en verdwijnen met al hun genieën, gaan de Pausen hunnen weg langs het onafzienbaar pad der eeuwen; beurtelings geëerd of verguisd, zien zij alles veranderen als een kleed en wijzen de menschheid op Hem, Die is in eeuwigheid. Dat is de Paus voor den Katholiek. Hij is het opperste gezag en de opperste leeraar der Kerk, en als zoodanig de band der godsdienstige eenheid; de keten, waardoor alle volgende eeuwen worden verbonden met Jezus Christus en Diens Apostelen.

Is er voor Onkatholieken niets belangrijks in de geschiedenis

1) Matth. XVI. Joannes XXI. Luc. XXII.

van het Pausdom? Ongetwijfeld niet véél voor hem, die gewoon is groote zaken met een spotlach te beslissen, of zoo met vooroordeelen is behebt, dat het Pausdom voor hem gelijkkluidend klinkt met weergalooze ontwikkeling van eierzuchtige plannen. Doch al wie overtuigd is van het groote beginsel, dat aan iedere krachtige vertooning ten grondslag moet liggen; al wie de zaken niet eenzijdig, maar in het helder licht van oprechte waarheidsliefde beschouwt, kan niet zonder belangstelling eene maatschappij gadeslaan, die niet met één koninkrijk of één punt van beschaving, maar met alle werelddeelen en allen vooruitgang in het nauwste verband staat, kan niet zonder ontroering den afstand overzien, tusschen Petrus, die te midden der martelaren sluimert, en Pius, die op zijn graf als gevangene heerscht.

Daarom hebben vele Onkatholieken volhardende en ernstige beschouwingen aan het Pausdom gewijd ¹⁾. Peinzend neergebogen op de gebroken zuil der Heidensche wereld, riepen zij de weggevlotene eeuwen voor hunnen geest terug, en staarden vol bewondering op den H. Stoel, op dien onwankelbaren tempel, welke te allen tijde openstond om licht aan het verstand, kalmte en vrede aan 't hart te schenken. „Laat uw oog over alle tijden heengaan”, zoo spreekt een hunner, „en ziet, hoe de instelling van het Pausdom, dat alle instellingen van Europa voorafging, ook alle verre achter zich liet; hoe het onveranderlijk is bij de eindelooze wisselingen der menschelijke macht; kunt gij dan verwonderd zijn, dat velen het beschouwen als de rots, die onwrikbaar zich verheft boven de machteloze stormen van den Oceaan der tijden?” ²⁾ „Dit rijk van geestelijke macht, (zoo spreekt een ander Onkatholieke schrijver, handelend over den Paus en de Kerk) is het grootste verschijnsel in de geschiedenis der menschheid, de zeg-

1) Men denke aan Eichhorn, Ranke, Leo, Voigt, Müller etc.

2) Hurter, Gesch. Pabst. Inn. III. Th. I, S. 56. Hij werd later Katholiek.

praal van geestelijke belangen op alle wereldlijke machten en de enkel stoffelijke pogingen des levens." 1)

Is de zaak van Romes opperherders alzoo van groot gewicht voor de Katholieken en voor vele Protestanten en andersdenkenden tevens, dan durven wij verwachten geen onaangenaam werk te doen, wanneer wij naar onze zwakke krachten de welwillende aandacht onzer lezers vestigen op de geschiedenis der Pausen, en wel op den invloed, dien zij overeenkomstig hun verheven maatschappelijk standpunt, noodzakelijk op de algemeene volksontwikkeling uitoefenden. Wij zullen nagaan hoe en in welke mate zij na Jezus' komst hebben meegewerkt, om de zoo ontzedelijke en verouderde wereld voor het ware, voor het goede, voor het schoone met nieuwe jongelingskracht te doen herleven. Het bewerken dezer stof in alle uitgebreidheid, het nagaan van den invloed der Pausen op de Christelijke beschaving in alle bijzonderheden, zou veel meer studie dan de onze vereischen. Daarom moesten wij ons bij eenige feiten bepalen, die in den loop der geschiedenis het meest uitkomen; en al kunnen wij den invloed van het geheel niet volkomen aanschouwelijk maken, wij zullen ons toch verheugen, zoo wij door onzen nederigen arbeid mogen zijn als de wijngaardenier, die van den welbeladen wijnstok eenige schoone trossen tot verkwikking zijner vrienden aanbiedt.

1) Köllner, Symb. der Christl. Confessionen, Th. II, S. XI.

I.

De Pausen in het tijdvak van Claudius tot Constantijn. 41—312.

Een blik op de eerste eeuwen onzer jaartelling is ter juiste beoordeeling van den Pauselijken invloed op de toenmalige tijdsomstandigheden noodzakelijk.

Nu weet men wel, tot wat peil de zedelijkheid der Romeinen gezonken was. Verscheidene keizers, wier namen, door afschuwelijke wreedheid gebrandmerkt, als een onuitwischbare schandvlek in de geschiedenis zijn opgeteekend, die niet het staatsbestuur noch de innigste behoeften hunner onderdanen en het waarachtig volksbelang, maar verkwistende prachtvertooningen, weelderige feestmalen als hun edelst doel beschouwden, terwijl de bloem der Romeinsche schoonheid dag aan dag door hun nooit bevredigen wellust geknakt werd en afviel; een senaat, wiens laagheid, door Tacitus ontsluierd, alle gruwelen, zelfs die van een moedermoordenaar Nero, met lof en vleitaal kon toejuichen; een adel, met de keizers in verkwisting en ongebondenheid wedijverend, en eene priesterschap, op keizerlijk bevel gereed om aan alles, ook aan de afschuwelijkste misdadigers, offers op te dragen; een volk, door zedeloze openbare voorstellingen en het voorbeeld der machtigen van alle edelmoedige en grootsche gevoelens beroofd; daarbij eene menigte slaven,

diep, zeer diep verlaagd en als trekvee behandeld: ziedaar, zonder overdrijving, den algemeenen zedelijken toestand des Romeinschen rijks in de eerste eeuwen na Christus. Het zedelijk verval voltooide, als een pest, zwijgende zijn vernielingswerk in dat onmetelijk gebied, met zooveel ruime en schoone wegen, een machtig leger, een uitgebreiden handel, duizenden tempels, paleizen en beelden van marmer, goud en ivoor. Het hing als een zware onweerswolk boven de koningin der steden, van waar de patriciër, gedost in goud en zijde, door snuivende rossen naar zijne heerlijke lustverblijven en villa's werd heengevoerd; waar de menigte na eene wandeling tusschen triumbogen en de meesterstukken der oude kunst, in honderden badinrichtingen verkwikking vond, om dan nieuwe genoegens te genieten in kosteloze schouwspelen of in het amphitheater, dat met een welriekend ambermengsel kon worden verfrischt en besproeid. Kortom Rome had eene rijke, weelderige beschaving, wier schittering haren toestand beminnelijk maken, maar als een kostbaar kleed de diepe wonden van het godsdienstig en zedelijk leven bedekken moest ¹⁾).

Gelukkig was op Golgotha een levensstroom ontsprongen, een andere Jordaan om den mensch van zijne melaatschheid te remigen! Jezus had gesproken en de wereld gewezen op het land, waar eene volmaakte liefde gevonden, waar de eeuwige waarheid niet als in een spiegel of door een raadsel, maar van aanschijn tot aanschijn aanschouwd wordt. Jezus was als het licht over de wereld opgegaan. Alleen voor de geleerden? Neen; bevattelijk voor den eenvoudigste, onuitputtelijk diepzinnig voor de geleerden had Hij op de gewichtigste levensvragen geantwoord, en Zijn vlekkelooze zedenleer samengevat in een nieuw gebod: het gebod der liefde.

Opdat die Goddelijke leer, aan de wisselvalligheid der men-

1) Ep. S. Pauli ad Romanos. Tacitus, Annal.

schelijke meeningen prijs gegeven, niet als stoppels in een wervelwind verstuiven, maar door God beschermd, onvervalscht en onverdeeld tot aan de voleinding der eeuwen bestaan zou, stichtte Jezus een gezag, dat de ongeschondenheid der openbaring, waar deze bedreigd werd, door onfeilbare beslissingen, uit naam en met den bijstand Gods gegeven, moest bewaren ¹⁾.

Als opperhoofd der Kerk met dat gezag bekleed, kwam de H. Petrus te Rome; hij zag het Capitolium en begon zijn verheven werk ²⁾. Toen Petrus den marteldood gestorven was, zetten waardige opvolgers den begonnen strijd voort.

Oneenigheid, door dwaalleeraren onder de eerste Christenen ontstaan, met het opgeheven staal der Cesars vereenigd, maakte den val der stad Gods in 's menschen oog wel allerwaarschijnlijkst; maar een oplettend wachter waakte over het nieuw Jeruzalem, en Christus beschermde vooral door den Paus de jeugdige en pas ontloken Kerk. Ontstaat er tweespalt onder de Christenen, de Paus treedt op als bemiddelaar en spreekt, gelijk Clemens I (91—100) tot de Corinthiërs, eene taal, die de kalmte en wijsheid der Apostolische tijden ademt ³⁾. Drukken zware rampen op de Kerk, de Paus geeft het voorbeeld eener alomvattende liefdadigheid. »Uw eerbiedwaardige bisschop» (Paus Soter 168—177), zoo schreef reeds in de tweede eeuw de H. Dionysius aan de Romeinen, »heeft de vroegere weldaden niet alleen volgehouden, maar ook vermeerderd, door aan de behoeftigen der provinciën rijkere giften te schenken, en hen, die naar

1) Zie *Essai sur le Cathol., le Libéralisme et le Social.*, par M. Donoso Cortès.

2) Zie Clem. Rom. Ep. I ad Corinth.

Ignatius, Ep. ad Rom. etc.

Tertullianus zeide van Rome: »Ista quam felix Ecclesia!... ubi Petrus passioni Dominicæ adaequatur. (De praescrip. c. XXXVI).

3) Zie de beide brieven van dezen Paus aan de Corinthiërs.

Rome vertrokken, met vaderlijke welwillendheid te ontvangen." Paus Stephanus (253—257) werd als de weldoener van geheel Syrië en Arabië begroet. Toen het bloed der Christenen reeds had opgehouden voor Jupiters altaar te stroomen, herinnerde Cesarea in Cappadocië zich nog immer de overvloedige liefdadigheid van den H. Stoel; terwijl volgens den geschiedschrijver Eusebius de aloude mildheid van Romes opperpriesters te zijnen tijde nog voortduurde ¹⁾). Komen de instellingen der Christelijke godsdienst of hare leer in gevaar, de opperhoofden der Kerk, gewapend met het ondoordringbaar schild der Goddelijke bescherming, weren alle schichten der dwaling af. Hoe onvolledig de geschiedenis der eerste eeuwen zij, hebben wij hiervan toch meerdere bewijzen, zooals: het gebeurde met den H. Dionysius, bisschop van Alexandrië, en met de groote lichten van Afrika, Cyprianus en Tertullianus. De eerste scheen in dwaling gevallen omtrent het groote vraagstuk, dat nog ten huidigen dage bij Onkatholieken tot zooveel strijdens aanleiding geeft, namelijk: het wezen van Jezus Christus. De Paus treedt op als herder der Kerk; de groote bisschop van Alexandrië schrijft eene opzettelijke verhandeling om zich bij den H. Stoel te rechtvaardigen, en het ontkiemend onkruid is uitgerukt. De H. Cyprianus in de meening, dat het doopsel, door Onkatholieken volgens de instelling van Christus toegediend, ongeldig was, vond weerstand in Paus Stephanus (253—257); de Kerk vereenigde zich met den opperpriester en de nakomelingschap verontschuldigde den onsterfelijken bisschop van Carthago met de woorden van Augustinus, dat Cyprianus, wat in het vuur van den redetwist uit menschelijke zwakheid misdaan was, door den marteldood had uitgewischt ²⁾). Tertullianus tot de Montanisten, die een tweede huwelijk zondig, het ontvluchten der ver-

1) Zie Eusebius, l. 4, c. 23; l. 7, c. 5.

2) Ep. 95 ad Vinc. Rogatianum.

volging in elk geval ongeoorloofd, en de vergiffenis van sommige misdrijven bij God onmogelijk noemden, overgegaan zijnde, werd door Paus Zephyrinus (202—219) veroordeeld; en zijn de wapenen eener ijzeren welsprekendheid, de minachtende bespotting, waarmee de veroordeeling van den »Bisschop der bisschoppen" ¹⁾ door den geleerden Afrikaan werd ontvangen, wel toereikend geweest om van zijne leer iets anders dan een treurigen puinhoop in de geschiedenis achter te laten? — Zoo droegen de opvolgers van Petrus niet alleen den olijftak des vredes, en goud om in den schoot der hulpbehoevenden te storten, maar zij toonden zich ook onverschrokken kampioenen der waarheid. Daarom gingen vele voortreffelijke mannen als Polycarpus, Irenaeus, Hegesippus, langs die grijze wegen, waar eertijds zoovele koningen gevangelijk werden heengevoerd, naar de groote wereldstad, om met den Paus, een grijsaard in de Catacomben verscholen, over de hoogste belangen der menscheid te spreken ²⁾.

Zoo werkte de H. Stoel voor de instandhouding en den bloei, en nog meer voor de uitbreiding der Christelijke godsdienst en beschaving. En hoe? — Een feit spreekt luide genoeg — zij stierven bijna allen voor de waarheid.

De waarheid — dat woord was een ijdele klank voor de Romeinen, geen levensbeginsel, geen innige overtuiging, waardoor de handelingen bezielde worden en zich grootsch en schoon ontwikkelen als de plant door dauw en zonneschijn. Rome was tevreden, wanneer rijke vloten de schittering van het goud, den gloed van het purper, den geur

1) *Audio edictum et quidem peremptorium: pontifex scilicet maximus, episcopus episcoporum dicit etc.* Tert. De Pudicitia, c. I.

2) Athanasius, de *Sententia Dyonisii Alex.* n. 13.

Augustinus, *Epist.* 95 ad Vinc. Rogatianum.

Irenaeus, een schrijver uit de tweede eeuw, zegt: Met deze kerk (Rome) moet de geheele Kerk, dat is alle geloovigen, wegens haar hooger gezag (*potentiorum principalitatem*) overeenkomen. (*Contra haer.* lib. 3, cap. 3).

van het Oosten samenbrachten in weelderige lusthoven, waar betrekkelijk weinige rijken, bij welluidende muziek de zangen van Anacreon zingend, den omkransten beker der vermaken tot den bodem toe dronken, terwijl de menigte, verwaarloosd, als slaaf hunne feestmalen diende, of daarbuiten met »spel en brood" zich verheugde. Beginselen echter had Rome niet meer. Daarom werd het, zonder leidstar zijnde, onzeker naar alle kanten rondgeslingerd. Het genoot; maar kende niets meer van de voorvaderlijke fierheid en wilskracht. Doch zie in de vergadering, waar de rechters voor het staal bevreesd of naar zilver hijgend, den moordenaar hunner vaders, den schender van gade en dochters vergoden, treedt een eerbiedwaardige grijsaard binnen. Den Cesar groet hij eerbiedig, maar den Koning der koningen is hij meer dan aan Cesar gehoorzaam. Hij sterft liever, dan met miskenning van den éénen Schepper voor hout of steen het wierookvat te zwaaien. Op de strafplaats des martelaars staat weldra zijn opvolger, even onverwikt en groot van ziel. De machtigen spotten medelijdend met de Christelijke opperpriesters, maar deze sterven in hun verheven eenvoudigheid. De Heiden waant de nieuwe godsdienst dra gestorven en weggemaaid. Daar rijst zij eensklaps, als eenmaal de Verlosser, zegevierend uit het graf, daar verheft zij zich voor het oog der verbaasde volken. Schitterend straalt de overwinnares in het morgenlicht eener nieuwe beschaving; de verjeugdigde wereld begroet haar met het »Credo", »Ik geloof in éénen God", en heerlijker dan geur van morgenrozen of vogelgezang stijgt het loflied uit den mond der kinderen tot den Schepper aller dingen omhoog.

Dat was de overwinning der Christenstrijders, de overwinning der Pausen vooral. Waar toch stierven ooit bijna dertig achtereenvolgende koningen, opperpriesters of wijsgeeren voor hunne overtuiging? voor hun geloof? voor hun rijk? voor hun God?

II.

De Pausen van Constantijn den Grooten tot den dood van Karel den Grooten. 312—814.

Constantijns bekeering tot het Christendom was een allergewichtigst feit. Juichend, spottend of ten minste met medelijden was de Heiden de graven van duizenden bloedgetuigen uit elken stand en leeftijd voorbijgegaan; Rome had de meeste opperhoofden der »haters van het menschelijk geslacht" een dood zien sterven, bewonderenswaardiger dan die van Socrates; maar nog altijd bleef de oude godsdienst op den troon. Dan eensklaps daar buigen zich de machtigen voor het zegevierend Kruis en werpen de keizers hunne kronen neer voor het Lam, dat wegneemt de zonden der wereld. Het episcopaat vertoont zich in al zijn eerbiedwaardigheid, en grootere bescherming, aan beschuldigten, slaven en verlaten kinderen door nieuwe wetten verleend, is eene eerste en zeer schoone vrucht der nieuwgeplante beschaving.

Die woeste kreet »de Christenen voor de leeuwen" is in het zwijgende amphitheater weggestorven. — Zal het Christendom nu verder zonder strijd het aanschijn der aarde vernieuwen? Zal het ongestoord zijn innerlijke waarde op de harten doen gelden, en tevens door uitwendigen luister het meerendeel der menschen ondersteunen, om langs het zichtbare tot het onzichtbare op te gaan? Dit scheen niet te

verwachten. Gelijk reeds Simeon in Jeruzalems tempel den Stichter der nieuwe godsdienst had aangewezen als een teeken, dat wedersproken zou worden, zoo had ook Jezus niet onduidelijk op een aanhoudenden strijd in de toekomst gezinspeeld, doch daarbij plechtig beloofd met de zijnen te wezen tot aan de voleinding der eeuwen.

Hoe ook zou eene leer, die den hoogmoed vernedert en de kwade verlangens weerstreeft, zich zonder veel tegenstand verspreiden? Hoe zou zij dit vooral in eene maatschappij, waar het Heidendom met alle staatkundige en huiselijke overleveringen allerinnigst was samengevlochten? Hoe zou zij dit allermeeest in een zoo fel bewogen tijd?

Want er was groote wanorde gedurende het tijdvak, dat wij hier bespreken. Geleerde mannen willen het Christendom, Platonisme en Oostersch Mysticisme vereenigen; Christelijke hoofdwaarheden worden door twee juist tegenovergestelde dwalingen aangetast, en niet binnen de engte der scholen alleen, maar door geheele volkeren wordt de strijd met dweepzieken ijver gevoerd. Keizers uit schandelijk plichtverzuim, of om een vrouw, vergeten de grootheid des volks en de verdediging hunner grenzen bij ijdele spitsvondigheden; onbekende volken doorkruisen Europa, zwerfen langs de aarde, breken dagelijks hunne tenten af om die elders weder op te slaan; als wolken, aan den hemel voortgejaagd, stroomen zij voort, pakken zich vreeselijk dreigend boven eeuwenoude rijken samen, om losbarstend die te vernielen. Maar in al die beweging en in al dien strijd overschouwt het opperhoofd der Kerk van de hoogte, waarop hij door God werd geplaatst, met kalmen blik het gansche oorlogsveld, gereed om zijn bloed te gaan storten, waar de standaard der waarheid wankelen mocht. Over de ruïnen des Westerschen Keizerrijks voert hij zegevierend de zijnen, om ten laatste aan overwonnenen en overwinnaars onschatbare weldaden te bewijzen. Deze weldaden zijn:

handhaving der zuivere leer des Christendoms; weerstand aan de dwingelandij der vorsten; bekeering der Barbaren en vorming van deze tot beschaafde Christelijke natiën.

Voor alles handhaafden de Pausen de ongeschondenheid des Christendoms, dat wellicht nooit aan grooter gevaren was blootgesteld, dan in de eerste eeuwen na Constantijn. Nieuwe dwalingen groeiden overal op, of wel de oude woerden voort, bijzonder in het Oosten, waar de Grieksche onrust en spitsvondigheid wilden doorgronden, wat op Gods getuigenis eerbiedig moest worden geloofd. Daardoor werd immers de eenvoud der Goddelijke openbaring, haar heilzame invloed op krachtige en edele daden bedreigd, en de natuurlijke orde der dingen verbroken, omdat men in bovennatuurlijke waarheden niet vroeg: wat zegt God, de oneindige? maar: wat begrijpt mijn verstand, het eindige?

Hadden al deze twisten, die aanvankelijk somtijds woorden, maar later de hoofdwaarheden der Christelijke godsdienst aanvielen, den drempel der academiën niet overschreden, het kwaad ware dragelijk, ja wellicht onbeduidend geweest; doch nu het zich in alle maatschappelijke standen verspreidde, met de keizers ten troon steeg, en de legers der Barbaren volgde, wie zou het nu kunnen stuiten?

In de vierde eeuw was het Oosten, het Westen in de vijfde, door het Arianisme besmet; de volgende eeuw zag geheel christelijk Azië ten oosten van den Euphraat door de Nestorianen, bijna geheel Egypte door de Monophysieten vermeesterd ¹⁾. Intusschen knagen mindere sekten als die der Manicheëen, der beeldstormers, als wormen aan den boom der waarheid, wier heerlijkste vruchten daardoor afvielen. Willen wij weten wat de opgeruide volkshartstochten toen

1) Zie Newman, *Histoire du Développement de la Doctr. Chrét. Ch. V.*

al kwaads veroorzaakten, men hoore den H. Gregorius van Nazianze, den Arianen aldus hunne gruwelen verwijtend: »Wanneer hebben wij het volk opgeruid, de krijgsmacht gewapend, Heidenen tegen Christenen opgezet, het gebed door geweld gestoord, bij de heilige geheimenissen moord en ontsteltenis gebracht, de kerk in een graf veranderd, alles ontheiligd en aan onzuivere handen overgeleverd, de ontucht in de heilige plaatsen binnengevoerd, heilige overblijfselen geschonden, het geloof heengeworpen als een speelbal voor de Heidenen, de eer der onschuld belaagd, God en de menschen beleedigd?»

»Hebben wij het heilige den honden voorgeworpen, het bewijzen der laatste eer aan overledenen bestraft, de graven der bisschoppen opgebroken, die in navolging van Christus, hun bloed vergoten voor het volk. Hebben wij priesters gefolterd en gedood? Kortom om een sluier over de grootste onzer rampen te werpen, wie is door de machtigen zelven, wien gij zocht te behagen, van wreedheid en bloeddorstigen ijver beschuldigd?»

»Moeten wij verder gaan? Nog ontmoet ik u. Wie hebben, om het geloof te schaden, de geschriften der Heiligen vervalscht, de ballingschap geschonken als een weldaad? Door wie werden de stille verblijfplaatsen van kloosterlingen geschonden en leugenachtig van ontucht beticht? Heb ik vrome mannen, die de wereld niet waardig was, aan beulen, vernuftig in het folteren, overgeleverd? Ziet daar uwe vroomheid, uwe zachtmoedigheid.» ¹⁾ Zoo sprak de H. Gregorius van Nazianze te Constantinopel, het brandpunt van de onlusten dier dagen. Van de vervolgingen door den Vandaal Hunneric, door Trasimond en anderen zullen wij zwijgen. Men herinnere zich enkel de zoo schandelijk ontmaskerde en lage kuiperijen der Arianen, die op den schitte-

1) Greg. Naz. Homelie tegen de Arianen.

renden naam van Athanasius, wellicht den grootsten der bisschoppen, de schandvlek van opstand, moord en ontucht wilden werpen; men bedenke, dat Leovigild, koning der Gothen, zijn eigen zoon Hermenegild, wyl deze van Ariaan Katholiek geworden was, liet ombrengen ¹⁾.

Hoe jammer voor Europa, dat zooveel vijandige krachten, den bloei der Christelijke beschaving belemmerden! Hoe werden zij te leur gesteld, die een gouden oogst van het Christendom verwachtend, den akker, met zooveel moeite bewerkt, met eigen zweet besproeid, geen voedzaam koren, maar doornen en onkruid zagen voortbrengen!

Was er nergens eene schuilplaats in dien onrustigen, twistzieken tijd? De volgende brief geeft het antwoord. Door de Oostersche bisschoppen werd hij aan Paus Symmachus (498—514) geschreven. Verkort, maar zoo trouw mogelijk deelen wij hem mede. »De Kerk van het Oosten aan Symmachus, bisschop van Rome. Onze Heer, Die vol goedheid de hemelen neerboog en op de aarde afsteeg, leert ons in Zijn Evangelie: wie uwer honderd schapen hebbende, laat niet, wanneer hij er een verliest, de negen-en-negentig andere daar, om het verlorene te zoeken, tot het gevonden is? Heilige Vader, wij zeggen dit, smeekende voor het behoud niet van een enkel schaap, maar van geheel het Oosten; voor het onschatbaar heil van bijna alle deelen der bewoonbare wereld; een heil niet voor vergankelijk zilver en goud, maar voor het bloed van het Lam Gods gekocht. Verwaardig u dus ons bij te staan, Gij moet ons hulp verleenen, daar wij van het hoofd tot de voeten maar ééne wonde zijn; gij moet ons oprichten op de wegen der waarheid.» ²⁾

Deze taal, is geen eenzame bede, die ons uit het verre Oosten tegenklinkt. Neen, overal getuigen eenparige stemmen ten gunste der Pausen, en wilden wij om het hoofd

1) Bollandisten. Act. Sanct. 13 April.

2) Labbe, t. 4. p. 1304.

der opperpriesters een lauwerkrans van eervolle benamingen vlechten, wij zouden niets roemrijkers, niets wat meer vertrouwen en hoogachting kenschetst, kunnen aanbrengen, dan hetgeen de Christenen, en die van het Oosten vooral, toenmaals van de Pausen getuigden. Voor hen is de opvolger van den H. Petrus »de eenige, zekere toevlucht in dreigende gevaren, de onverschrokken voorvechter van waarheid en recht, wiens zorg met de moeilijkheden vermeerderd; de trouwe en moedige herder, die wolf en leeuw van de kudde weert; een alles vruchtbaar makende levensstroom, een glanzend licht, waarvoor de nevelen der dwaling vluchten; een zuil, waarop God met vlammend schrift de waarheid neerschreef.”¹⁾

Al wat licht in de duisternis, een steunpunt in de verwarring zoekt, richtte het oog naar de Eeuwige Stad. Keizers als Leo, Marcianus, Justinus; geheele Provinciën als Epirus, Dardanië; dwaalleeraren zelfs zochten langgewenschte verkwikking of machtige bescherming onder 's Pausen vriendelijken herdersstaf. Van de oevers van den Nijl en de landen aan den Teems kwamen de eerbiedwaardigste bisschoppen kracht en bijstand zoeken, waar de Tiber langs de Zeven Heuvelen stroomt. Evenals vroeger Irenaeus en Cyprianus vonden ook nu de Christenen een oninneembare sterkte: Rome. Ontrollen wij de oude gedenkschriften, opdat een blik op de ontwikkelingsgeschiedenis der toen heerschede dwalingen dit aanschouwelijker make.

Wie is Jesus Christus? Is hij God, en is het bijgevolg een dure plicht Hem in den diepsten eerbied te aanbidden? Was die God tevens mensch, had Hij volgens het krachtige woord van den H. Paulus zich vernietigd, den vorm van een dienstknecht aannemende? Is Jesus waarachtig de God-

1) Chrys. t. 3. p. 522. Basilius, ep. 1. 20. ad Dam. t. 3. Flavianus, ep. 26. Ep. Orient. Labbe, t. 6, p. 1438—1444. Ep. Serg. Labbe, t. 6, p. 121—126. Ep. episcop. Afr. t. 6, p. 128—129.

mensch? Dit was het godsdienstig vraagstuk dier tijden. Van alle kanten werd het verschillend opgelost; maar de opvolgers van den H. Petrus handhaafden steeds de overgeleverde waarheid: Jesus is de Godmensch; en vroeg de wereld hun: »Wat dunkt u van den Christus?» dan antwoordden zij: »Hij is de zoon van den levenden God.»

Arius van Alexandrië verdedigt met schitterende welsprekendheid en behendige redeneerkunde, dat Christus wel een uitmuntend schepsel, ja de eersteling van al het geschapene is, maar geen God. Een algemeen concilie, met groote medewerking van Paus Sylvester (314—335), te Nicaea (325) vergaderd, brengt door de duidelijkste uiteenzetting der aloude geloofsleer aan Arius eene groote nederlaag toe. Niettemin breidt het Arianisme, door het hof begunstigd, zich al verder en verder uit. Athanasius ¹⁾, de onbezweken geloofsverdediger, Asclepas van Gaza en andere bisschoppen worden van hunne zetels verdreven, maar de bannelingen vinden een vaderland in de Eeuwige Stad en bescherming in het Pauselijk paleis, waar de vervolgte onschuld nooit vruchteloos heeft aangeklopt. Niet lang daarna laten driehonderd bisschoppen, te Rimini vergaderd, zich onbedachtzaam tot een dubbelzinnige geloofsbelijdenis overhalen en de Arianen juichen over die zegepraal; doch de veroordeelende stem van Paus Liberius (352—366) stilde hun aangeheven triumfgezing. Weldra keerden de Semiarianen, die legaten naar Rome zonden, tot de Kerk terug. De Arianen zelve leefden in het Westen nog een paar eeuwen voort, en kon hunne vervolgzucht in Afrika alleen meer dan honderd bisschoppen binnen korten tijd verbannen, de H. Stoel was edelmoedig genoeg om al die getrouwe herders door milde liefdadigheid te ondersteunen. In het Oosten week de leer van Arius voor het opkomend Nestorianisme ²⁾.

1) Sozom., lib. 3, c. 8. Socrates, Hist. Eccl. lib. 2, c. 15.

2) Hefele, Conciliengesch., B. I. Baronius ad annum 359. Siric. papa, Epist. ad Him. Tarrac. etc.

Deze leer door Nestorius gesticht, bestond in de aanne-
ming van twee personen in Jezus Christus; zij beschouwde
Jezus als een mensch, in wien God als in een tempel woonde.
Al spoedig wendden zich Nestorius en Cyrillus diens tegen-
stander tot Paus Coelestinus I (423—432). Deze toonde
zich het opperpriesterschap waardig. Nu eens spoort hij
door onderricht en aanhoudende vermaningen Nestorius tot
inkeer, de bisschoppen en geloovigen tot waakzaamheid aan;
dan weder beveelt hij den H. Cyrillus jegens den afge-
dwaalde alle mogelijke toegevendheid te gebruiken en zorgt
voor eene duidelijke uiteenzetting der katholieke leer; kortom
zijn ijver voor de waarheid schittert bij de oprechtste liefde
tot de dwalenden zoozeer uit, dat de tweehonderd bisschop-
pen der algemeene Kerkvergadering te Ephese hem als een
anderen Paulus, den bewaker des geloofs, begroeten ¹⁾.

Verdienstelijker nog maakte zich de Heilige Paus Leo de
Groote (440—461) tegenover Eutyches, archimandriet van
een uitgebreid klooster te Constantinopel. Deze meende dat
er in Christus maar ééne natuur, dat Jezus dus niet waar-
achtig God en mensch, en diensvolgens de hoofdwaarheid
des Christendoms, met al haar gevolgen eene dwaling was.
De bisschop van Alexandrië Dioscorus, en keizer Theodo-
sius beschermden Eutyches. Deze met zijn keizerlijken be-
schermer en met zijn tegenstander Flavianus, bisschop van
Constantinopel, stelden allen hunne zaak voor aan den H.
Stoel ²⁾. Leo echter, evenmin door Eutyches' vleitaal, als
door des keizers invloed of Dioscorus' geweld bewogen,
strijdt voor de eer en ongeschondenheid der Openbaring,
maar wenscht tevens, zooals hij aan Flavianus schreef, dat
zonder luidruchtige redetwisten de liefde bewaard en de
waarheid verdedigd zou worden, »ut sine strepitu concer-

1) Zie Hefele, Conciliengeschichte, II B. I St. p. 154—239. Epp. Coelest.
Papae. Socrates, lib. VII. c. 34.

2) Eutyches schreef: »Rogabam ut innotescerent ista sanctitati vestrae, et
quod vobis videretur judicaretis; omnibus modis me secuturum quae probas-

tationum et custodiatur caritas, et veritas defendatur".¹⁾ Ongelukkig werden zijne vredelievende verlangens verijdeld. Hadde Eutyches naar den raad van den toen zeer beroemden bisschop Petrus Chrysologus geluisterd, dat hij zich aan den Paus zou onderwerpen, »omdat de H. Petrus, op zijn zetel voortleeft, en de waarheid schenkt aan wie haar zoekt;"²⁾ voorzeker men zou zooveel verwoesting en onheil niet hebben zien aangericht door eene leer, die, zonder eenig spoor van heilzamen invloed achter te laten, weldra sterven moest. Doch nu namen de Eutychianen geweld te baat, en Dioscorus bracht door kracht van wapenen zooveel wanorde op eene Kerkvergadering te Ephese, dat deze als »rooverconciilie" berucht werd. Flavianus, een eerbiedwaardige grijsaard, liet er ten gevolge der ontvangen wonden, het leven. Al die moeilijkheden en gevaren deden 's Pausen werkzaamheid verdubbelen; zijne groote ziel verhief zich meer en meer. De hand der vorsten, reeds uitgestrekt om tweedracht over de godsdienst en hun rijk uit te storten, weerhoudt hij, de Christenheid bemoedigt hij; de samenkomst van de wereldberoemde Kerkvergadering te Chalcedonië, wordt door hem bewerkt. Daar ontsluit hij als een andere Joannes, de geheimen van het vleeschgeworden Woord, vraagt verantwoording van den moord aan Flavianus gepleegd, en spreekt over de verhevenste waarheden met eene wijsheid, die de geheele Kerk in verrukking brengt en als een gedenkstuk te meer van Leo's opperherderlijke deugden en buitengewone talenten aan het nageslacht overblijft.³⁾

setis.... Ad vos igitur religionis defensores, et hujusmodi factiones execrantes confugio... et obsecro, nullo mihi praejudicio facto, et his quae per insidias contra me gesta sunt, quae vobis visa fuerint super fidem, proferre sententiam. (Epist. Eutych ad Sanct. Leonem, inter Epist. Sanct. 21.)

1) Epist. ad Flav.

2) Quoniam beatus Petrus, qui in propria sede et vivit et praesidet, praestat quaerentibus fidei veritatem. Ep. S. Petr. Chrysol. ad Eutych.

3) Rohrb. Hist. Univ. livre 40. Ballerini, De vi et ratione primatus. Hefele, Conciliengesch. II. B. I. St. S. 405 en volg.

Maar, staat er tegenover zooveel licht geene schaduwzijde? Zijn de Pausen, na zes eeuwen lang de waarheid met bewonderenswaardigen moed te hebben verdedigd, niet met alle menschen op het dwaalspoor geraakt? Is er geen Paus geweest, die den bisschop van Constantinopel, Sergius, een der voornaamste verdedigers van de Monothelieten, schraagde? Zoo spreekt men, met het oog op Paus Honorius, als zoude deze, in eene briefwisseling met Sergius, duidelijk het Monothelisme geleerd hebben. Dit feit wordt door de tegenstanders der Pauselijke onfeilbaarheid nog al voor zeer ernstig en gewichtig beschouwd.

De beschuldiging dan is deze: Paus Honorius heeft meegewerkt met de dwaling, dat er maar één wil in Christus is.

Heeft de Paus in deze dwaling meegewerkt door een verplichtende uitspraak aan de gansche Kerk, door eene uitspraak, zooals dit genoemd wordt, *ex Cathedra*?

Neen; want de brieven, waarin dwaling zou ontdekt zijn, werden in bijzondere briefwisseling alleen aan Sergius geschreven. De Paus verklaart zelfs, dat men in deze zaak geene uitspraak moet doen.¹⁾

Honorius heeft dus geen dwaling geleerd aan de geheele Kerk. Mocht men nu volhouden, — wat volgens de Katholieken zelven niet onmogelijk is, maar geenszins werd bewezen —, dat deze Paus in eene bijzondere briefwisseling zou hebben gedwaald; eene uitgebreide kritische beschouwing en wederlegging hiervan ligt niet in ons bestek. Genoeg dat Honorius door zijn uitstekende tijdgenooten met lof overladen, en door een hunner de goddelijke (*divinus*) Honorius genoemd wordt²⁾.

1) Non nos oportet unam vel duas operationes definientes praedicare. (Epist. 2. ad Sergium.)

2) S. Max., ep. ad. Petrum illustrem. Wij hebben de zaak van Honorius slechts in zooverre behandeld, als zij met ons doel in betrekking staat. Wil men zien op welke losse grondslagen zij bouwen, die Honorius, ik spreek niet van dwaling aan de geheele Kerk geleerd — wat niet te verdedigen is — doch

Hoe groot zich overigens andere Pausen tegenover het Monothelisme toonden, is overbekend. Een hunner, Martinus I, bezegelde, na maanden van wreede foltering, de waarheid met den marteldood.

Zal iemand in onze beschaafde eeuw den edelen strijd door de opperpriesters gestreden als een ijdel twist om een woord of uitdrukking beschouwen? Twist om een woord. — Hiermede toch zinspelen sommige Onkatholieke schrijvers op het tegengaan der dwalingen betreffende de Godheid van Jesus Christus. Hoe? viel Arius dan alleen het »homousios'', Nestorius alleen het »theotokos'', vielen Monophysieten en Monothelieten een loutere uitdrukking aan? Hebben zij dan niet luide genoeg in conciliën en geschriften verkondigd, dat zij de Kerk bekampten? Handelen dan de geschriften der Kerkvaders, de verhandelingen der conciliën, de brieven van Pausen en de andere wetenschappelijke voortbrengselen uit dien tijd over een woord? — Men zegt ook dat de aangevallen waarheid zoo allerbelangrijkst niet was. Dan in ernst zal onzes erachtens niemand beweren, dat Jezus' Godheid eene min belangwekkende geloofswaarheid is. Was het waarheid of niet, wat de adelaar des Nieuwen Verbonds in verheven gezichten aanschouwde: »In den beginne was het woord; het woord was God; en het woord is vleesch geworden''? Strooiden de maagden de lelie hunner zuiverheid en de martelaren hunne palmen, spreidden de koningen hun purper, stortten de profeten hunne zangen voor het eeuwig Woord of voor een eindig scheepsel? Verheugden zich de geesten der duisternis of zongen Gods morgensterren vroolijk mede, wanneer de aarde zich neerwierp en de maagden hare lofzangen aanhieven rond den

zelfs maar van persoonlijke dwalingen beschuldigen, dan kan men hierover nalezen: De Maistre, Du Pape, lib. I. Ch. 15. Ballerini, De vi et ratione primatus Roncaglia, Animadversiones in Nat. Alex. Dissert. in hist. eccl. sec. VII, prop. II.

C. J. M. Bottemanne heeft ook op de vervalsching van Honorius' brieven gewezen. Katholiek. 57^e deel. 1870.

troon van het Lam? Waren de dooden der Catacomben in schandelijke dwaling ingesluimerd of niet? Was de aanbidding van Christus afgoderij of een dure verplichting? Zie daar, waar het op neer kwam. Het gold het »zijn of niet te zijn» des geloofs; want was eenmaal eene waarheid als de menschwording des Woords aan willekeur ten prooi gegeven, wat bleef er dan van de geheele openbaring over?

Gemakkelijk konden wij nu den ijver der Pausen nagaan, hier tegen de scheuring van Donatus, daar tegen de leer van Pelagius, ginds tegen de verfoeilijke beginselen der Manicheën, uit de Christelijke waarheden en denkbelden van Zoroaster tot een wanschapen geheel gevormd. De onafzienbare gelederen der dwaling langs te gaan zou hier echter te vermoeiend en vervelend zijn. Dit is zeker, dat de achtste algemeene Kerkvergadering (869), niet lang na het hierboven aangegeven tijdvak, met medewerking van Oostersche en Westersche bisschoppen te Constantinopel gehouden, plechtig verzekert, dat Christus' woorden: »Gij zijt Petrus, en op deze steenrots zal ik mijne Kerk bouwen», door de gebeurtenissen waren bevestigd, vermits de godsdienst op den Apostolischen Stoel altijd onbevlekt bewaard was gebleven.¹⁾

Wat dus door de evangelieverkondiging der Apostelen geschonken was, werd grootendeels door de Pausen behouden; en wij zeggen het met een beroemd Protestantsch geschiedschrijver: »De godsdienst is onbetwistbaar door den Paus bewaard gebleven.»²⁾

De tweede weldaad der Pausen noemden wij het weerstaan aan de dwingelandij. — Zien wij, waarom?

1) »...non potest Domini nostri Jesu Christi praetermitti sententia dicentis: Tu es Petrus, et super hanc Petram aedificabo Ecclesiam meam. Haec quae dicta sunt rerum probantur effectibus, quia in Sede apostolica immaculata est semper servata religio.» In de geloofsformulier van Adriaan II, die door allen, bij het Concilie aanwezig, moest onderteeekend worden.

2) J. v. Müllers Werke, Th. 16. S. 156.

Vrijheid is een rechtmatig eigendom aller menschen. Naar onze natuur zijn wij allen gelijk. Daarom heeft niemand uit zich zelve eenig recht om zijnen evenmensch te gebieden: ga, zoodat hij gaan moet; doe of laat dit, zoodat deze het doen of laten moet. Wederkeerig heeft niemand eenige zedelijke verplichting om aan zijne natuurgenoeten, alleen als zoodanig beschouwd, de minste afhankelijkheid te betoonen.

Nogtans beteekenen deze woorden niet, dat men willekeurig alle maatschappelijke, zedelijke, godsdienstige verbin-tenissen als een spinneweb of nog minder kan vaneenscheuren. Deze gevolgtrekking ware dan alleen juist, wanneer er geen Opperwezen bestond, Dat boven den mensch verheven, de grondslag van alle wet en gezag is, en aan ieder onzer het bestaan heeft geschonken. Gelooven wij echter aan een Schepper, van Wien wij in ons worden en in ons voortbestaan geheel en al afhangen, dan zijn wij Hem ook volkomene gehoorzaamheid en onderwerping verschuldigd; en die gehoorzaamheid en onderwerping is geen vernedering voor onze vrijheid, maar eene zedelijke verplichting, uit de betrekking tusschen den Schepper en het schepsel, tusschen den Maker en zijn maaksel, voortgevloeid.

Die God, als Opperheer en Gebieder, kan ook, hetzij tot handhaving der maatschappelijke orde, hetzij om andere wijze redenen, verplichtende wetten maken, volgens welke wij eenigen onzer medemenschen, aangesteld door den Koning der koningen, moeten gehoorzamen. Hierin is wederom niets verlagends, niets onedels. Men onderwerpt zich immers alleen uit eerbied en liefde tot den Schepper; en niemand is minder groot, wanneer hij buigt voor zijn God. Zóó werd de vrijheid aller menschen ook door het Christendom opgevat. Dezelfde Paulus, die met het oog brandend van verontwaardiging de algemeene, de verlagende onderdrukking zijner tijdgenooten ziende, in 't fiere bewustzijn van Christelijke vrijheid Rome toeriep: »Er is Jood noch Griek,

slaaf noch vrije, man noch vrouw meer; maar gij zijt allen één in Jezus-Christus"; ¹⁾ dezelfde Paulus heeft ook de onderwerping van den onderdaan aan den koning, van het kind aan zijne ouders herhaaldelijk bevolen, omdat deze door den Koning des Hemels en den Vader van allen met macht en gezag zijn bekleed.

Wat wij van de vrijheid in het algemeen zeiden, is het niet bijzonder waar op het gebied der waarheid en overtuiging? Voorzeker. Immers op de vleugelen van kalme zekerheid en geruste overtuiging streven wij allen naar ons geluk omhoog. De uitstekendsten van ons geslacht mogen hooger opstijgen dan de arend, die hooger luchtkring bevolkt en het zuivere zonnelicht geniet; de overigen mogen zich in het genot der vrijheid verheugen als de vogel, die in het frissche gebladerte vroolijk zingt; het blijft niettemin waar, dat de twijfel een besmette dampkring, waarheid eene noodzakelijke levensbehoefte is. Voeg daarbij, dat met de godsdienstige overtuiging de zwaarste verplichtingen op het allernauwst verbonden zijn. Is het dan geene waarachtige verlaging voor den mensch, zoo hij zich in het heiligste wat er is, onderwerpt aan iemand, die daartoe niet door God is aangewezen?

Toch bestond zulk een misbruik, en dat nog wel bij een volk, dat over de opperheerschappij aller volkeren zich beroemde: bij de Romeinen. Bij hen had de keizer het godsdienstig gezag in handen, zonder dat dit gezag op iets hoogers steunde dan op geweld, op 't staal. De Cesar ontbood een kunstenaar; zeide: maak dit of dat beeld; en als het stuk vervaardigd was, riep hij de wereld toe: Kniel! — Romeinen, ziet daar uw God!

Het Christendom meende, dat een kroon te dragen en een lijfwacht te bezitten, niet genoeg was om godsdienstige beginselen te kunnen voorschrijven. Christus, die op zijn woord onvoorwaardelijk geloof eischte en verklaarde, dat zij, die

1) Brief aan de Gal. Hoofdst. III, vs. 28.

niet geloofden, zouden veroordeeld worden, had ook wel gebiedend eene godsdienst voorgeschreven, maar Hij had dit krachtens eene Goddelijke zending gedaan. Wie aan Jezus zich onderwierp, mocht zich vergissen, (wij willen dit hier eens veronderstellen) maar zich verlagen deed hij niet. Wie daarentegen de godsdienstige waarheden op het gebod van Nero en andere keizers aannam, toonde dat het godsdienstig gevoel bij hem gestorven was. Waarom? In Jezus hoorde men God zelven: en wie kan ons veiliger het levendmakend water der waarheid schenken dan God? In den keizer hoorde men niets dan een mensch, wel met purper en goud bekleed, maar toch een mensch: en wien is godsdienstige overtuiging zoo nietswaardig, wie toont zoo weinig zelfbewustzijn te hebben dat hij deze gewichtige levensvraag aan de willekeurige bepalingen, nu van dezen, dan van genen vorst ten beste geeft?

Ook ontstond hieruit voor den H. Stoel een langdurige, slechts nu en dan onderbroken strijd, die ook na Constantijns bekeering bleef voortduren. De Pausen handhaafden de vrijheid der godsdienst, omdat zij door zedelijke middelen, door overtuiging en in naam van God, Christus' leer zochten uit te breiden: de keizers, eerst met het oog op hunne voorgangers in het Heidensche Rome, later ook door het voorbeeld der Mohammedanen aangezet, wilden de geestelijke macht met geweld van wapenen overheerschen en eene godsdienst, volgens hun keizerlijke leerstellingen en besluiten, aan de wereld opdringen. Leo de Isauriër b. v., wellicht op het voorbeeld van den Kalif Jezid II, begon de beelden te bestrijden met eene woede, waarmede het hem beter ware geweest de Mohammedanen over de grenzen te jagen. »Ik ben Keizer en Priester,» schreef hij aan Paus Gregorius II (715). En daar de Paus de keizerlijke leer omtrent de beeldenvereering niet goedkeurde, schreef Leo, »dat hij te Rome het beeld van den H. Petrus weghalen en den Paus

gevankelijk heenvoeren zou, even als Constans II met Paus Martinus gedaan had." Aanhoudend streefden de keizers door beloften en bedreigingen, om met zooveel onwaardige Oostersehe bisschoppen ook dien van Rome te winnen. Maar al zochten de Byzantijsche keizers door middel hunner exarchen mannen naar hun hart op den zetel van Petrus te plaatsen; het bleek (de plotselinge verandering van Vigilius, zoodra hij Paus werd, zij hiervan een bewijs) dat de stedehouders van Christus met den opperpriesterlijken herdersstaf ook kracht ontvingen tot onwankelbare trouw aan de waarheid.

»Zeer Christelijke en Geëerde Keizer", zoo schrijft Leo de Groote aan Theodosius, »beducht dat stilzwijgen ons schuldig zou maken voor Christus' Rechterstoel, bezweren wij U bij de onafscheidelijke Drievuldigheid, voor het aanschijn der heilige Engelen, dat gij der godsdienst geen nadeel zult be-rokkenen." ¹⁾ Felix III (483—492) smeekt keizer Zeno dat hij de godsdienst toch geen slavenketenen zal omwerpen en zegt: »Ik eisch dit niet door het gezag van den Apostolischen Stoel, noch als plaatservanger van den H. Petrus, maar ik smeeke het U dringend, als een vader, wien het heil zijner kinderen levendig ter harte gaat. Welwillend luistert gij naar het verzoek van Barbaarsche volken, waar het den vrede van het keizerrijk geldt: hoeveel eerder zult gij dan de beden van den Apostolischen Stoel, ten gunste der kerken aanhooren? Meent gij, Geëerde Vorst, dat ik bij dit schrijven, geen tranen stort, en mij, zoover het mogelijk is, niet voor uw voeten nederwerp? Gaarne verneder ik mij, bijzonder in zulk eene zaak voor de keizerlijke macht, daar de Apostel zelf zegt, dat hij zich de bespotting der menschen gemaakt heeft."

Op andere tijden uitten zich de Pausen in de krachtigste bewoordingen. Zij herinnerden de gekroonde hoofden, dat

1) Ep. 44.

dezelfde hand, die den mensch met macht bekleedt, ook de grenzen dier macht heeft afgebakend ¹⁾; dat de heerschappij den vorsten werd geschonken, om de deugd te beschermen en den weg ten Hemel te verbreedden ²⁾; maar dat de scepter niet door geweld moet dwingen, wat den herdersstaf is toevertrouwd ³⁾; dat de belangen van het keizerrijk zeer nauw verbonden zijn met de vrijheid der Kerk ⁴⁾; zij wezen er op, hoe de godsdienstvervolgers in hunne mislukte pogingen schandelijk bezweken; ja met de edele vrijmoedigheid van een Joannes den Dooper brachten zij den keizers te binnen, dat ook dezen menschen waren, die verantwoording schuldig bleven aan den eeuwigen Rechter van koning en onderdaan ⁵⁾.

Maar woorden alleen konden het zwaard der vervolging niet verstompen. Neen, voor de heilige zaak van godsdienst en vrijheid, moesten Petrus' opvolgers den kelk des lijdens tot op den bodem ledigen. Zij moesten zuchten onder de zwaarste slagen, onder de vernedering en smaad, waarmede Constantinopel Rome wilde verpletteren. Nog getuigen hiervan de smartelijke wegen, waarlangs de Pausen van Italië naar het Oosten werden heengevoerd: de kerkermuren van Palmaria, die den Stedehouder van Christus omsloten; de heilige altaren, waar de keizers ieder spaarden, behalve den Paus ⁶⁾.

Zoo was het geen ijdele grootspraak als de opperherders schreven, »dat voor de waarheid alles gaarne moet worden ten offer gebracht." Eeuwen lang streden zij voor de heilig-

1) Gelasius, ep. 8.

2) Greg. M., ep. 62, ad Maur.

3) Gelasius, ep. 8.

4) Leo, M., ep. 44.

5) Symm. Labbe, t. 4. p. 296.

6) Men zie het leven der Pausen Agapetus, Silverius, Vigilius (6^e eeuw).

Vooral de H. Paus Martinus toonde in eene ongehoorde marteling den grootsten moed.

Hefele, Conciliengesch. B. III. St. I. p. 268. Mansi, X. p. 853. Harduin. III. p. 678.

heid eener diep gevoelde overtuiging, dat is voor den grondslag eens edelen karakters.

Wij twijfelen niet, of ook zij, die den H. Stoel noch een onfeilbaar, noch zelfs in godsdienstzaken een grooter gezag dan aan de Byzantijnsche keizers toekennen, zullen Rome achtenswaardig noemen, omdat daar het edel bewustzijn bewaard en gehandhaafd werd: dat de vereering van een Opperwezen en de godsdienstige overtuiging te heilige zaken zijn, om ze aan de willekeur der vorsten over te laten als een speelbal.

In de laatste bladzijden vestigden wij onze aandacht voornamelijk op het Oosten. Nu moeten wij onzen blik naar het Westen richten.

Welk een onrust en verwarring heerscht daar, vooral gedurende de vijfde eeuw! De grond dreunt onder het getrappel der oorlogsrossen en den voetstap van duizenden strijders, die als door eene geheimzinnige hand langs Europa voortgezweept, gelijk een sprinkhanenvloed dit werelddeel met ellende overstroomden. Hoe krimpen de steden ineen bij het naderen der vreeselijke benden, die dood en verwoesting op hun pad achterlieten! Men verwacht Romes val. Maar eensklaps schijnt de onbeteugelde woede dier leeuwen bedwongen; de ontzaglijke Attila, zijn moord en plunderzucht vergetend, laat het schrikkelijk moordzwaard aan zijn vuist ontglippen tegenover een grijsaard. En die grijsaard is een Paus. Die Paus is Leo de Groote.

Schoone voorafbeelding van de naderende toekomst: het ruw geweld wijkt voor de zedelijke kracht en Attila's getoonde edelmoedigheid is de dageraad van dien schoonen dag waarop zijne nakomelingen door bijzondere medewerking van den Apostolischen Stoel in grootsche volken zullen worden herschappen.

Wie toch zal de medewerking der Pausen op de bekeering en beschaving der Barbaarsche volken loochenen? Uitstekende Protestanten hebben haar erkend en in de krachtigste bewoordingen uitgedrukt. »Zonder de Roomsche hiërarchie», zegt Herder, »was Europa wellicht eene Mongoolsche woestijn»; ¹⁾ en »wat zouden wij zijn», zoo spreekt v. Müller, »wat zouden wij zijn zonder den Paus? Hetzelfde als de Turken, die in hunne barbaarschheid zijn gebleven.» ²⁾ Werkelijk wij zijn den H. Stoel veel verschuldigd, omdat het Christendom de beschaving, de Pausen het Christendom in Europa verspreidden.

Het Christendom bracht aan Europa de beschaving. Van waar anders toch daalde in het hart van dit werelddeel de onuitputtelijke levenskracht, die wel somtijds als in een ziekte kwijnende, maar immer herleefde, nooit toeliet dat Europa's Staten met vele andere werelddeelen in een graf van stilstand en werkeloosheid nederdaalden; die hun ten slotte op alle rijken van Heiden of Mohammedaan een beslissend wetenschappelijk, staatkundig en zedelijk overwicht gaf? Het Christendom schonk eene onbevleete zedenleer, waarvan de liefde het hoofdbeginsel uitmaakt. Het vestigde de beoefening dezer zedenleer noch op het zwaard, noch op goud, noch op andere uiterlijke middelen: maar gaf haar een hechten grondslag, namelijk de innigste overtuiging van verheven en diepingrijpende waarheden: van een God, die vol liefde en rechtvaardigheid de weegschaal houdt van goed en kwaad; van een Verlosser, het uitstekendst voorbeeld van alle deugd en volmaaktheid.

Het Christendom bezat daarbij een eeredienst die den mensch altijd herinnert aan, langzamerhand opvoert tot een hooger leven, en schonk die onwaardeerbare goederen niet door afgetrokken beschouwingen aan een onbeduidend aantal

1) Idee der Philos. der Gesch. der Menschheit.

2) J. v. Müller. In een brief aan Bonnet.

geleerden; neen, den armen en eenvoudigen werd het Evangelie verkondigd. Zoo werd de verbetering van Staat en huisgezin op de volmaking van ieder in het bijzonder, en de veredeling van allen op ontwikkeling van verstand, en hart, en zinnen, kortom op den geheelen mensch gegrond.

En wie koos Christus tot zijn voorganger en morgenster, alvorens hij zelf als de Zon der oneindige goedheid, over Europa opging, en met het koesterende licht van zijn liefdestralend hart, een nieuwe lente, een nieuw, verjeugdigd leven aanbracht? Wie riep de volken van hun jachtvermaak op de bergen, van hunne godsdienstige plechtigheden in geheimzinnige wouden, om in de voorvaderlijke hallen of in de schaduw van eeuwenoude eiken naar de eeuwige waarheid en Christelijke heldendeugd even aandachtig te luisteren, als bezongen hooggevierde barden wijdberoemde oorlogsdaden op hunne harp? Wie bracht het Christendom, waar Cesar niet doordrong, waar Quintilius Varus met het geraamte van zijn vermoord leger in Germanië achterbleef? Het was voornamelijk de Paus.

Rome hield de godsdienst vrij van het dwangjuk der vorsten, maakte haar dus onafhankelijk van de enge grenzen, waardoor ieder rijk beperkt is, zoodat Germaan noch Goth van de Katholieke maatschappij werd uitgesloten. Rome behield de Christelijke waarheid ongeschonden, kon dus in onverminderde kracht op de jeugdige volken werken; Rome bezat het eenige, wat eene algemeene verspreiding van het Christendom, een zichtbare Katholieke maatschappij, dat is eene Kerk die algemeen en toch één is, Rome — zeg ik — bezat alleen wat de kennis der grootste waarheden voor iederen mogelijk maakt: het leergezag. Want zooals een groot denker zeide: »Zonder eenheid van geloof geene eenheid der Kerk, geene eenheid van geloof zonder opperhoofd.» ¹⁾

1) S. Thomas, Contra Gent., l. IV, cap. 76.

Rome was buitendien van hare verheven bestemming door-
 drongen, en bezigde eene kracht, die voor bergen noch af-
 gronden terugdeinst: de liefde. Deze spoorde de Pausen niet
 minder tot het lenigen van lichamelijk lijden, dan tot ver-
 edeling des geestes aan. Mannen, die hun Pauselijk paleis in
 een toevluchtsoord voor armen en lijdenden herschiepen, ¹⁾
 die het langen tijd bitter beweenden, toen eenmaal een en-
 kele in de wereldstad van armoede omgekomen was, en
 iederen nacht persoonlijk den ongelukkigen bijstand gingen
 bieden, zooals Pelagius II, Gregorius de Groote, Paulus I
 deden, moesten natuurlijk ook trachten om allen de onschat-
 bare rijkdommen van Christus te doen kennen. Al spoedig
 zien wij dan ook den H. Severius in Noricum, de HH. Pal-
 ladius en Patricius in Schotland en Ierland, andere geloofs-
 verkondigers in Spanje op last van den H. Stoel werkzaam.
 De man echter, die aan het bekeeringswerk der Noordsche
 volken de krachtige hand sloeg, was de H. Gregorius de
 Groote. Op het zien van eenige niet Christelijke vreemdelin-
 gen had deze Paus uitgeroepen: »Hoe jammer, dat de genade
 nog niet rust op zulke schoone voorhoofden; die Anglen zijn
 Engelen; zij moeten broeders worden van de Engelen in den
 Hemel ²⁾. Veertig Missionarissen door Gregorius, die ondanks
 zijn brandend verlangen onmogelijk zelf kon gaan, afgezonden,
 betraden weldra, lofzangen zingend en door het Kruis voor-
 afgegaan, den bodem van Engeland om dien voor het zaad
 des Christendoms te bewerken. Spoedig daarna kon de Paus
 juichend uitroepen: »De tong der Britten, doet des Hee-
 ren lof weerklinken en herhaalt het Alleluia der Hebreëen

1) Zie Anast. In vita Pelagii II; Pauli I. Joan. Diac. In vita Greg. M.
 Toen deze laatste geschiedschrijver in de 9de eeuw het leven van Gregorius I
 beschreef, vond men in het paleis van Laterane, nog een zeer uitgebreid re-
 gister, waarop men de namen vond van allen, voor wie de H. Paus aalmoezen
 had vastgesteld. Het bleek, dat menschen uit verafgelegen steden Gregorius'
 weldaden genoten. Hoe bescheiden deze in zijne liefdadigheid was, blijkt uit
 zijne brieven. l. V, ep. 38, l. X, ep. 31, l. XIII, ep. 19.

2) Joan. Diac., de Vita S. Greg. M. Lib. II. Cap. 2.

de onstuimige oceaan boog voor de voetstappen der Heiligen, en het priesterlijk woord legde de baren, voor Cesars zwaard te machtig, aan banden ¹⁾). De volgende Pausen als Bonifacius IV, Honorius, Vitalianus, Agathon, Gregorius II drukten het voetspoor huns waardigen voorgangers en besproeiden, wat door dezen geplant was. Duitschland, Hongarije, Polen wonnen zij voor Jesus Christus. Geheele volken stroomden naar het Sion der Christelijke godsdienst heen, en dagelijks openden zich de tempeldeuren voor nieuwe aanbidders van J. C., den eeuwigen Koning der Glorie.

Zoo hadden duizenden den éénen God, hun oorsprong, leeren kennen; zij hadden de zachte tooneelen van Betlehem en Thabor in opgetogenheid aanhoord, zij hadden werkzame liefde gezien. Was dit nu genoeg?

Geenszins. Om een volk tot in het diepste des harten van ruwe zeden tot de verheven Christelijke beschaving te veredelen, was wilskracht, volharding, wijs beleid, heldendeugd noodig. En met zulke eigenschappen en gevoelens zochten de Pausen zich zelven en anderen te verrijken, te bezielen. Zij hielden conciliën waarop voor de tucht der geestelijken, de ongeschondenheid der huwelijksrechten, het tegengaan van bijgeloovige gebruiken en Heidensche feestvieringen en wat dies meer zij, de wijste bepalingen werden gemaakt: zij zonden talrijke welsprekende brieven, vol voortreffelijke maatregelen, of schreven de bladzijden, zoo rijk aan omzichtige en practische wijsheid, waarvan de Katholieke priester ten huidigen dage nog zulk een voordeelig gebruik maakt: zij bewezen der Christenheid onschatbare diensten door krachtigen invloed op uitstekende mannen, destijds uit alle landen zoo talrijk naar de Tiberboorden heenge-

1) Beda, Hist. eccles. I, 53 et seqq. S. Greg. M. in Job. Ecce lingua Britanniae, quae nihil aliud noverat quam barbarum fremdere, jamdudum in divinis laudibus hebraeum coepit Alleluia resonare. Ecce quondam tumidus, plane substratus sanctorum pedibus servit Oceanus, etc.

stroomd, onder wie verscheidene meer dan eens, b. v. de H. Bonifacius en de H. Amandus drie-, de H. Benedictus vijfmaal de poorten der Eeuwige Stad binnentraden. Op hun pelgrimsstaf gebogen, trokken de eerbiedwaardige mannen, langs de wegen, waar reeds de voetstappen hunner voorgangers stonden. Daar zagen zij Rome in het goud der Italiaansche zon voor hunne verheugde blikken oprijzen en naderden met snellere schreden de stad, waar zoovele bisschoppen op Petrus' grat voor hun verre kudde smeekten. Door den Vader aller geloovigen met woorden van wijsheid en bemoediging gesterkt, keerden zij weder, om steeds grooter geluk aan de nieuwbekeerde volken te brengen, en op de plaats van hun arbeid in te sluimeren tot den dag der verrijzenis.

Konden buitendien de gekroonde hoofden niet ter vervolging der Heidenen, maar ter bescherming der geloovigen voor het Christendom worden gewonnen, dan was het Rome gemakkelijker, vereenigd met hunne welwillende medewerking, de zuilen van het ware, goede en schoone al hooger en hooger op te trekken. Dit ontging den Pausen niet. Hormisdas zien wij bij Sigismundus, Gregorius II bij Karel Martel, Bonifacius en Honorius bij koning Edwin, Vitalianus bij Oswi, Gregorius den Grooten vooral in zijne vriendschapsbetrekkingen met Childebert II, Clotarius, Theobertus en Theodoricus aan de reinheid van zeden, de bekeering der afgodendienaars en uitroeijing der Simonie werkzaam. Theodalinde in haar bekeeringsplannen omtrent de Longobarden, Brunehilde in haar begonnen beschavingswerk onder de Franken, Recared bij Spanjes overgang van het Arianisme tot het Christendom werden door Gregorius' raadgevingen en zorgen voorgelicht en bijgestaan? ¹⁾ Gregorius verwijt den koningen vrijmoedig het verheffen van onwaardige rijks-

1) Zie vooral S. Greg. ep. I. V, Epp. 5, 6, 10; lib. VII, 5; lib. IX, ep. 53, 54, 56, 57.

grooten tot het bisschopsambt, en het verkoopen van Kerke-lijke waardigheden. »Door zulk eene handelwijze,» schrijft hij, »denken zij, die de heilige wijdingen verlangen, minder aan het verbeteren hunner zeden, dan aan het verzamelen van schatten, om de heilige waardigheden te koopen; terwijl godvreezende mannen, wien de deur gesloten is, de bediening der altaren verlaten» ¹⁾ Zoo werden door de opperherderlijke zorgen, diepgewortelde misbruiken van onbeschaafde volkeren uitgeroeid en het Staatsbestuur door hunne wijze bemoeiingen en Christelijken zin opgericht. Wat reeds Paus Anastasius aan Clovis, »den fieren Sicamber» had toegewenscht, »dat deze een ijzeren zuil der Kerk mocht worden» ²⁾, werd geheel volgens 's Pausen bedoeling verwezenlijkt en begrepen, toen Karel de Groote aan Leo III schreef: »Het is onze plicht overal Christus' Kerk te beschermen; van buiten, door de invallen der Heidenen en de verwoestingen der ongeloovigen af te weren; van binnen, door de belijdenis van het Katholiek geloof ³⁾». Vorsten moesten, volgens den Paus, door wijze wetten, door het afweren van plunderzieke, den Christenen vijandige naburen; bisschoppen door deugd, versterving, liefde en zachtmoedigheid in de prediking der Christelijke waarheden; priesters en kloosterlingen door aanhoudende liefdebewijzen, bij besmettelijke ziekten zelfs met levensgevaar betoond, het Christendom in hart en geest doen doordringen. Iemand tot de godsdienst met geweld dwingen was niet aangenaam aan God, die een vrije offerande wil; ook zou men priesters van ongeregelde zeden niet verstooten, maar veeleer door liefdevolle toegegenheid en vriendschappelijke waarschuwing hen winnen. Dit zijn de beginselen in Pauselijke brieven ons achterge-

1) Ep. Greg. M. Theoberto et Theoderico regibus.

2) Ep. Anastasii pp., Laetifica ergo, gloriose et illustris fili, matrem tuam et esto illi in columnam ferream.

3) Zie Ozanam, La Civilisation Chrétienne chez les Francs, p. 210.

laten ¹⁾. Mocht het overwinnend oorlogszwaard van Karel den Grooten, door halsstarrige woordbreuk getergd, eens vreeselijk onder de Saksers woeden, Paus Adriaan daarentegen schrijft, voor die tot de afgoderij waren wedergekeerd, zeer matige straffen voor. Deze bestonden in eene boetedoening, niet naar hare langdurigheid, maar naar de goede gesteltenis van den boeteling af te meten.” ²⁾

Welk eene vreugde voor die onvermoeide opperpriesters en Evangelieverkondigers, dat het Christendom, bij elken voetstap weldaden verspreidende, zijn zegevierenden tocht steeds voortzet! Weldra is de Kruisbanier in alle landen geplant. En sloegen de opperpriesters, door zorgen afgemat, somtijds een blik naar omhoog, of lagen zij in de nachtelijke stilte aanbeddend neergebogen voor Hem, Wiens onwaardige plaatsvervangers zij waren, dan moest hen die troostrijke taal wel tegenklinken: Uwe kinderen zullen zijn als de sterren des hemels, als de zandkorrels aan den Oceaan. Werkelijk kon de Paus zich verheugen, zoovele volken voor Jezus Christus, zijn Goddelijken Meester, te hebben gewonnen, en met de vervoering van een H. Paulus uitroepen: »Ik heb een goeden strijd gestreden; mij is de kroon weggelegd.”

Wie uit de geschiedenis der zesde en zevende eeuw maar weinige bladzijden heeft nagelezen, weet welke overvloedige vruchten het Christendom in alle nieuwbekeerde landen, en bijzonder in Engeland droeg. Als frisch groen en gebloemde ontkiemden en ontsproten overal kunsten en wetenschappen langs dien vruchtbaarmakenden stroom.

De verkondiging van het Christendom zelf maakte hiermede reeds een begin. Aan den voet van een heuvel, aan

1) S. Greg. M. Epp. VII, 5. Epp. Greg. II, inter Bonifacio epp. Edit. Giles 2. Epistolae Bonif., 49, 57.

2) 1 Ep. XXV. Adriani Papae.

den oever van een vriendelijken stroom waren de ruwe menschen, die in hunne afgelegen verblijfplaatsen leefden, op jacht of ten strijde gingen en stierven, rondom een eerbiedwaardigen kloosterling nedergezeten ¹⁾). Deze onderhield hen dan over wat er verstandigs of onredelijks in hunne oude godsdienst werd gevonden, stelde hun langzamerhand eenige vragen omtrent 's menschen oorsprong en bestemming op bevattelijke en eenvoudige wijze voor, vergeleek Wodan, die met zijn donderhamer de wolken slaat, dat het bliksemt, met den God der Christenen, die in den beginne hemel en aarde schiep, en wekte zoo het sluimerend denkvermogen der onbedachtzame menschen tot nadenken op.

Elders zien wij een bisschop in de gastvrije hallen, waar een vorst met zijne rijksgrooten en een Heidensch opperpriester over 't heilzame of nadeelige der verkondigde godsdienst spreekt. Dan staat de opperpriester der afgoden op, en zegt: »Het is uw zaak, o Koning, te beoordeelen wat men tot u spreekt. Ik voor mij beken zonder omweg, geenerlei waarde aan onze oude godsdienst te hechten. Mocht u dus na rijp beraad de nieuwe leer aannemelijk schijnen, dan moeten wij haar zonder aarzeling omhelzen.»

Daarna begint een der rijksgrooten: »o Koning, 's menschen leven op aarde, vergeleken met den volgenden dag, waarvan wij niets weten, stel ik aldus voor. Het is als wanneer gij des winters met uwe legerhoofden en aanzienlijken aan een feestmaal zijt gezeten, door een groot vuur, in de zaal ontstoken, verwarmd, terwijl daar buiten alles in een sneeuwjacht gehuld is. Dan vliegt somtijds een vogel door de zaal, die van den eenen kant binnengekomen aan den anderen weder ontsnapt: binnen niet door den wind gesla-

1) Sainte-Beuve schreef van de kloosterlingen: »Zelf heb ik indertijd gelegenheid gevonden om menigen schoonen trek uit het monniksleven met aandacht te bestudeeren... de wijsgeerige geschiedschrijver behoort kennis te nemen van de groote dingen, die het tot stand gebracht heeft.» Deze woorden zijn ook hier zeer toepasselijk.

gen, is hij toch spoedig op nieuw daaraan blootgesteld. Zoo is het menschelijk leven, waarvan wij een klein oogenblik zien, maar niet weten wat voorafgaat, noch wat volgt. Zoo nu de nieuwe leer ons hieromtrent meer zekerheid kan geven, dan, dunkt mij, moeten wij haar volgen." Alle rijksgrooten zeggen op die wijze hun gevoelen, en de koning neemt een besluit ¹⁾. Dit is volgens Beda's verhaal met Edwin, koning van Northumberland geschied. Het toont ons door een voorbeeld, hoe het Christendom aan de verstandelijke ontwikkeling werkte.

Niet minder was het gebruik van schilderstukken en beeldwerk voor die onbeschaafde menschen een zeer overvloedige bron van kennis. Wat het woord niet vermag, wordt somtijds door kleuren en vormen bevattelijk gemaakt. Daarom werden zij van den beginne af door Rome tot onderwijs der bekeerden aangewend.

»Wat voor hen die lezen kunnen», schrijft reeds Gregorius de Groote, »het schrift is, dat is voor wie niet kunnen lezen een beeld, dat ook de onkundigen leert welken weg zij te bewandelen hebben.» ²⁾ De eenvoudige landman kon niet in de Kerk komen, zonder nuttige onderrichtingen te ontvangen, zonder met genoeg de zachtmoedigheid des Zaligmakers, de afbeelding van Diens trouwe dienaren te aanschouwen: hij zag er de verheven geheimen der Menschwording, der Verlossing; het zien van het laatste oordeel leerde hem de rechtvaardigheid des Almachtigen bevredigen ³⁾,

Mocht het gebruik van de beeldenvereering, dat in zich zelve niets kwaads bevat voor hem, die vereering (proskuneesis) van aanbidding (latreia) onderscheidt, sommigen nieuwbekeerden een gelegenheid zijn tot misbruik,

1) Beda, Hist. Eccl. lib. II. Cap. 13.

2) Greg. M. LIX. ep. 9.

3) Beda, Hom. nat. d. Bened.

ja tot afgoderij; door de onderwijzing der bisschoppen kon men dit spoedig verhinderen. Een allernuttigst gebruik behoefde om het misbruik niet te worden afgeschaft. Dit beoelde ook de zoo verstandige en heilige Paus Gregorius, in zijn schrijven aan bisschop Sererius, die ter voorkoming van alle misbruiken de beelden verbrijzelde: »Ik prijs uwen ijver in het tegengaan der beeldenaanbidding, maar mij dunkt, dat gij ze niet had moeten verbrijzelen, daar ze in de Kerk zijn geplaatst, opdat wie niet kan lezen op de muren zou zien, wat hij niet kon leeren uit boeken. Het ware dus beter geweest, de beelden te behouden en aan het volk te zeggen, dat het dwaalt door die te aanbidden ¹⁾».

Deze opmerking moeten wij in het voorbijgaan maken voor sommige goede Onkatholieken, die den Paus steeds als Vader der afgoderij leerden beschouwen.

Ook de persoonlijke geleerdheid der Pausen bracht niet weinig tot de beschaving der Noordelijke volken bij, en kwam van achter de Zeven Heuvelen onderscheidene landen als eene zon met de eerste morgenstralen van wetenschappelijken vooruitgang en verhoogden schoonheidszin begroeten. De oogenblikken, niet voor de opperpriesterlijke bedieningen gevorderd, werden aan nuttige studie gewijd. Damasus (366—384) wordt, om sierlijken stijl in proza en dichtmaat, Leo de Groote en andere Pausen om welsprekendheid en godgeleerde kennis, Gelasius (492—496.) wegens zijne oordeelkundige schifting van nuttige en bijgeloovige boekwerken geprezen. Koning Alfred liet eenige werken van Gregorius den Grooten, zoo rijk aan practische wijsheid, ten behoeve zijner onderdanen vertalen en verspreiden. ²⁾ Wat de Pausen zelve niet konden ondernemen, bemoedigden en vergemakkelijkten zij toch voor anderen. Nu eens door wetenschappelijke ondernemingen te ondersteunen, zoo als Da-

1) Greg., Ep. VIII, 10.

2) Schlosser, Weltgesch. B. V. S. 304.

masus met Hieronymus' schriftuurvertaling, Zacharias met eene Grieksche overzetting der Latijnsche Kerkvaders en bijzonder Vigilius deed, toen hij niet alleen geschikte gelegenheid voor letterkundige bijeenkomsten verschafte, ¹⁾ maar van keizer Justiniaan voor de rechtsgeleerden, redenaars, geneesheeren en taalkundigen bezoldiging vroeg en verwierf. Wij zien Paus Agapetus eerst eene academie, later verschillende boekerijen oprichten, den grondslag der nu wereldberoemde Vatikaansche bibliotheek.

De geleerde Benedictijnen vinden binnen Romes wallen bescherming tegen hunne vervolgers. Naast de huizen, waar men balsem in het gewonde hart der ongelukkigen goot, waar zij die geen woonplaats hadden een verblijf, die geen vriend of bloedverwant op aarde kenden, troost, ondersteuning, broederlijke welwillendheid vonden, zag men scholen tot onderrichting der jeugd uit verschillende landen; kerken en tempels, zooveel mogelijk opgeluisterd, om de geloovigen te ontvlammen voor iets hoogers. Schilderstukken en beeldwerk riepen de belangrijkste gebeurtenissen des Ouden en Nieuwen Verbonds, de leerzaamste voorbeelden van verlerhande deugd voor den geest. Wat meer is, Gregorius de Groote, ondanks de zwaarwichtigste zorgen en eene zwakke gezondheid, gaf zelf onderwijs in dien zang, waaraan wij nog de zielroerende, welsprekende tonen der »Miserere" en »Pange Lingua" te danken hebben ²⁾.

Deze laatste Paus, op grond van getuigenissen, hoogstens uit de twaalfde eeuw afkomstig, van afkeer tegen de Romeinsche klassieken beschuldigd, toonde integendeel zooveel ijver voor de wetenschap, dat hij niets ruws, onbeschaafds in zijne omgeving duldde, zijn paleis tot lusthof der schoone

1) Zie over de publieke lezingen van Aratus' gedicht, waarop wij hier zinspelen, Tiraboschi, *Storia della letteratura italiana*, T. V. lib. I. cap. 3.

2) Zie Ozanam, *Histoire de la Civil. Chrét. chez les Francs*, ch. IX; Guizot, *Histoire de la Civil.*; Joh. Diac., *Vita Gregorii II*, Cap. 6.

kunsten maakte, en twee gebouwen stichtte, waar men in alle toenmalige wetenschappen werd onderwezen. Dat melden ons de oudste geschiedschrijvers ¹.

Gelijk nu het water eener bron, door den zonnegloed opgetrokken, elders als een weldadige regen neervalt, zoo werd ook wetenschap en kunst van Rome naar andere landen verspreid. Door de missionarissen van den H. Stoel werden die kloosters opgericht, waar de kennis der Heidensche wereld overgeschreven en bewaard, — de dichters, Virgilius vooral, met den meesten ijver bestudeerd en uitgelegd, — scholen gebouwd, en bibliotheken opgericht werden. Was Rome niet vierhonderd jaar eene school der Angel-Saxen en langen tijd de schatkamer der wetenschap voor vele volken? Theodorus in het Grieksch en Latijn, in de muziek en sterrekunde ervaren, wordt door den Paus naar Engeland gezonden om er die verschillende wetenschappen te onderwijzen. De H. Benedictus voert uit Rome een groote menigte boeken, ook beeldwerk en geoefende zangers mede; Pepijn ontvangt van daar verschillende taal- en sterrekundige boeken; Karel de Groote in de schoone kunsten ervaren meesters. Vooral in Ierland bestond onder de kloosterlingen eene hartstochtelijke liefde voor de klassieken, terwijl de barden, uit wier midden Sint-Patricius twee zijner trouwste leerlingen ontving, Erins welluidende harp aan Davids diepgevoelde zangen leenden. ²)

1) Johann. Diac., in vita Gregorii, I, cap. 2: *Disciplinis vero liberalibus, hoe est grammatica, rhetorica, dialectica, ita a puero est institutus, ut quamvis eo tempore florerent adhuc Romae studia litterarum, tamen nulli in hac urbe secundus putaretur. Id., ibid., 31, 12, 13: Nullus pontifici famulantium a minimo usque ad maximum barbarum quolibet in sermone vel habitu prae se ferebat. Sed togata Quiritum more seu trabeata latinitas secum Latium in ipso latiali palatio singulariter obtinebat. Refloruerant ibi diversarum artium, studia, etc.*

2) Aan dien bloeitijd der letteren in de kloosters herinnert ons Alcuinus, Karel de Groote's gunsteling, in het vaarwel aan zijn klooster: „Kleine cel, zoet en geliefd verblijf, van alle kanten overschaduwed door den boom, waarin allerlei gezangen zweefden, klein woud, altijd groen en bloemrijk! de poëzie

In dit alles vindt men ongetwijfeld de latere academiën niet terug; ook zouden de volken in hunne kindsheid daar weinig geleerd hebben. Maar de invloed der Pausen was aan de tijdsomstandigheden geëvenredigd en zoo gewichtig, dat een der uitstekendste Protestanten kon zeggen: »Zonder Pausen ware de oude wetenschap ons even vreemd, als de Grieksche den Turken.» ¹⁾),

Wij konden hier wijdloopig spreken over de kieschheid van gevoel, de beleefdheid van zeden en practische wijsheid, toen in die landen ingevoerd. Immers daar de ruwe volken aanhoudend door woord en daden aan zachtmoedigheid, zuiverheid herinnerd, tot liefde voor huwelijkstrouw, tot afschrik voor moord en plundering opgewekt werden; daar zelfs de onaanzienlijkste herders elken Zondag volgens Kerkelijke wetten van hunne bergen naar de Katholieke godsdienst oefeningen moesten heengaan, waar hun met de aanzienlijken des lands dezelfde weldaden der godsdienst werden geschonken; daar eindelijk de rechters van rechtvaardigheid, de adellijken van liefde en welwillendheid jegens hunne onderhoorigen, de vorsten van hunne zware en heilige verplichtingen ter bescherming van weduwen, weezen en heel hun volk hoorden spreken; moest er ten laatste ook een aanmerkelijk zedelijke en maatschappelijke verbetering plaats hebben. Zulks blijkt dan ook, niet alleen uit de nagelaten stukken dier tijden, waarin wij slaven bij duizenden zien vrij verklaard ²⁾); maar ook

heeft u verlaten, onbekenden hebben zich binnengedrongen, Horatius noch Homerus zullen u meer bezoeken, een sombere nacht verdrijft hun helderen glans. »Guizot. Alfred le Grand, p. 136. Cantu. Hist. univ. L. 8. ch. 11. Montalembert. Moines d'Occ.

1) Joh. v. Müllers Werke. Th. XVI. S. 157.

2) Eduard Biot, in een verhandeling, »sur l'Abolition de l'esclavage antique dans l'occident,» heeft van die vrijmaking der slaven talrijke voorbeelden verzameld. De Kerk oefende hier vooral grooten invloed uit. In een concilie bepaalden alle bisschoppen om bij hun dood alle dienstplichtigen vrij te maken. (Lingard. Hist. d'Angleterre, supp. au tome 1er.)

De H. Ansharius bestreed den slavenhandel aan de Elbe. De abt Smaragdus spoorde Karel den Grooten tot vrijstelling der slaven aan. (Via regia, c. 30.)

uit de verbetering der wetten. Vroeger alleen door stoffelijk geweld van verkeerde handelingen afgeschrikt, vonden de bewoners van het Noorden eene betere oefenschool in het Christendom, dat niet enkel het kwaad onderdrukken, maar ook de schuldigen tot op den bodem des harten verbeteren wilde; dat eerbied en liefde voor God, als getrouwe wachten daarstelde, om den mensch op al zijne wegen te vergezellen, ernstig te vermanen of liefderijk te bemoedigen; dat Kerkelijke straffen bepaalde, die het bewustzijn van goed en kwaad verlevendigden en den wil leerden naar zedelijke beginselen zich tot waarachtige deugden en werkdadige vroomheid te vormen. De onbeschaafde volken beschouwden den slaaf, om wiens zedelijke ontwikkeling zich niemand bekreunde, voor veel geringer dan een goeden jachthond of valk; het Christendom gaf ook den slaaf een godsdienstig onderricht, hief hem uit zijne vernedering op en stelde zelfs in deugd en kennis den weg naar het priesterschap voor hem open. De Onchristelijke vorsten en hunne wetten gaven aan de willekeur vrij spel. Door middel der eerbiedwaardigste bisschoppen, wien de uitoefening en bewaking der wetten op vele plaatsen grootendeels was toevertrouwd, legde het Christendom de woestheid aan banden. Met vrijmoedigheid wordt de vorst er aan herinnerd, dat de bewoner der armste hut een even verheven oorsprong en bestemming heeft als de man, dien men vereert in de koninklijke zalen; dat de hand, die ploeg of herdersstaf voert, zoowel als de arm, die den scepter zwaait, éénen Meester gehoorzaamt in het koninkrijk des Hemels; dat den machtigen geen aanzien werd geschonken ten verderve, ter onderdrukking der zwakken, maar dat, door edele daden en heldhaftige deugd de zijnen aanmoedigend voor te gaan, eerst waarachtig koninklijk

De voorbeelden van de bisschoppen Walprand en Peredeus in 754 en 778, van Celsus, een geestelijke, in 789, kunnen met vele vermeerderd worden. Zie Cantu. XI. Epoque.

mag heeten ¹⁾. Het voeren van oorlog tusschen bijzondere personen wordt verboden en niet zoo zeer als in vroegere dagen behoeft de bewoner der velden te vreezen, dat zijne rijpende oogst door krijgsrossen zal worden vertrapt, niet zoo dikwijls zal de herder op zijne heuvelen door opstijgende moordkreten worden verontrust. Het bloed zooveler onschuldigen zal niet zoo dikwijls meer stroomen, noch de zwakke ineenkrimpen onder den geeselslag des beuls, want het strengste onderzoek voor alle veroordeelden is een wet voor den rechter geworden ²⁾.

Geen trouwer bondgenoot vond de H. Stoel in dit zoo roemrijk streven dan Karel den Grooten. Een nauwe vriendschapsband verbond dezen grooten vorst met Paus Adriaan zoo innig, dat de man van vier-en-vijftig veldtochten, op het graf van zijn opperpriesterlijken vriend, als over een vader weende. Wel moest de wereld de heilzame uitwerkseelen gevoelen ³⁾ eener vriendschap tusschen twee voortreffelijke mannen, van wie de eene, uiterste omzichtigheid in het vormen met mannelijke wilskracht in het uitvoeren van plannen vereenigt; terwijl de andere, een leeuw op het slagveld, met adelaarsblik de middelen bespeurt, die zijnen onderdanen tot maatschappelijk welzijn kunnen strekken. Twee mannen beiden strevende naar een uitmuntend doel: de ontwikkeling van 's menschen edelste vermogens in verband met het ideaal van volmaaktheid, dat bij God zal verwerkelijkt worden. Leo III intusschen zal het zegel druk-

1) De monnik Marculf zeide tot Koning Childebert: „Verhef u niet, maar wees onder hen (uwe onderdanen) als een hunner.” (Vita S. Marculfi, bij Mabillon.)

Smaragdus sprak tot Karel den Grooten: „Eer uwen God, o koning, in allen, aan u onderworpen, door hen vrij te maken.” „Waarom,” vraagt Jonas Bisschop van Orleans, zijn heer en slaaf, rijk en arm niet gelijk, daar zij toch allen éénen God, die geen aannemer van personen is, in den Hemel hebben. (Serm. de Inst. laic. II. 22.)

2) Zie vooral het concilie te Parijs, 614. (Mansi Concilia, X, 543.)

3) Voltaire zelfs zeide: Le règne seul de Charlemagne est une lueur de politesse, qui fut probablement le fruit du voyage de Rome.

ken op alles, wat de H. Stoel in dit tijdvak als wetgever of leeraar voor Europa gedaan had. Hij herstelt het Westersche Keizerrijk, door Karel den Grooten (799) de keizerskroon op 't hoofd te zetten. Nu trad de jeugdige Christelijke beschaving voor de verouderde Romeinsche in de plaats. De laatste daalt allengs met de Oostersche keizers in het graf, de eerste treedt in Europa als eene koningin vol jeugd en schoonheid ten troon. De verschillende volken reeds één door de belijdenis der Christelijke godsdienst, hebben nu ook een staatkundigen band, die hen belet in noodlottige krachtsverdeeling uiteen te spatten, en die ook in later tijd tot zekere hoogte de gebreken van het leenstelsel vergoedt. De keizer heeft het hoogste gezag, maar wordt vrij gekozen. Zijne waardigheid, door hare edele bestemming en de medewerking van Christus' plaatsbekleeder met nieuwen luister omstraald, moet alle Christenvolken in vrede en eenheid verbinden. Overschrijdt hij echter de grenzen van Christelijke rechtvaardigheid, dan is het volk daar, en de Paus vooral, om hem te weerhouden. In dien geest werd het keizerrijk hersteld.

Ziedaar den Paus tusschen Constantijn en Karel den Grooten. Wie had bij zooveel wisselvalligheden en stormen niet gevraagd, of er van het gebouw der Kerk wel één steen op den anderen zou blijven? Maar de opperpriester staat op den drempel van het heilighdom, aan zijne zorgen toevertrouwd; hij weert alle vijanden van het altaar der godsdienst, ontvangt de Christen geworden volken in zijne vaderlijke armen, en schenkt hun een verheven godsdienst, zachter zeden, rechtvaardiger wetten, de beginselen der wetenschap en een veel volmakter Staatsbestuur. En na de groote overstroming der onbeschaafde volken staat het Pausdom als een regenboog aan den hemel en verkondigt vrede aan de aarde.

Dat waren de Pausen in de eeuwen, die wij zagen voorbijgaan; treden wij nu met hen de volgende tijden te gemoet.

III.

Van Karel den Grooten tot Gregorius VII. 814—1073.

Zoo veel luister- en roemvolle dagen, als wij zoo even bespraken, worden door tijden van beschuldiging en zwaar verwijt gevolgd. Van drie misdaden, op de historische gedenkstukken zoo groot uitgebeeld, en aan de wereld zoo voortdurend herhaald, dat niemand er mee onbekend is, heeft men Rome beschuldigd. Het Pausdom zou namelijk, tegen alle Christelijke denkbeelden in, niet alleen de tijdelijke macht aanvaard, maar ook de Grieksche scheuring veroorzaakt, en daarbij de opperpriesterlijke waardigheid door allerhande gruwelen ontlusterd hebben. Ja, vele menschen zagen altijd en overal, waar hun gezelschapskring zich uitstreckte, de negende en tiende eeuw zoo diep rampzalig afgeschilderd, dat zij, bij dit tijdvak als bij een afgrond stilstonden en Rome toeriepen: hoe zijt gij gevallen, o Morgenster! Eene reden te meer, waarom wij de opgenoemde en zeer ernstige beschuldigingen hier niet stilzwijgend mogen voorbijgaan. Zien wij dus, of Rome werkelijk de kroon van het hoofd is gevallen.

De aanvaarding der tijdelijke macht: dit is de eerste beschuldiging. Immers heeft Christus niet gezegd: »Mijn rijk is van deze wereld niet»? heeft Hij Zijne Apostelen niet arm

en eenvoudig tot de groote wereldbekeering uitgezonden, en had de H. Petrus meer dan het nederig pelgrimgewaad en den wandelstaf, toen hij als vreemdeling de Tiberboorden naderde? — Al deze verouderde maar tevens verblindende tegenstellingen, tusschen den armen Zaligmaker en Diens Heilige Apostelen van den eenen kant, en den machtigen Paus-koning aan de andere zijde, daargelaten, vragen wij of die nederige toestand der Apostelen werkelijk ook voor heel hun nakomelingschap verplichtend was? Wij vragen of de vervolgingen, waardoor de Christenen der eerste eeuwen hun verheven zielegrootheid verre van het wereldtooneel in de Catacomben moesten verbergen, of het tijdvak toen Jesus de Evangelieverkondiging door wonderwerken, door het bloed der martelaren en dergelijke buitengewone middelen verspreidde, dan nimmer voor een dag van zegepraal en vrijheid zouden plaats maken? Dit schijnt onaannemelijk. Welnu, kan de Kerk, in hare dogma's, in hare zedenleer, in hare Sacramenten onveranderd, zich niettemin in uiterlijke vormen naar tijdsomstandigheden schikken en zoo in alle eeuwen haren weldadigen invloed doen gelden, wat is er dan tegen, dat de opperpriesters hun tijdelijke macht als een onwedersprekelijk nuttig middel tot vrije uitoefening der geestelijke aangenoden, aldus schepter en herdersstaf vereenigende? Zoo handelen, heet niet het rijk van Christus op deze wereld zoeken, maar de onafhankelijkheid en den bloei van Christus' rijk door menschelijke middelen waarborgen; wat toch zeer redelijk is. Of mag het natuurlijke niet aan het boven-natuurlijke ten dienste staan?

Dan, is de tijdelijke macht wel een rechtvaardig verkregen eigendom en niet veeleer de vrucht van opstand tegen een wettig gezag? Iemand, dien de Protestanten hoogachten, antwoordt voor ons: »Zoo de natuurlijke billijkheid beslissen kan, is de Paus rechtmatig meester van Rome,¹ en de ont-

1) Joh. v. Müller. *Sämmtl. Werke*, P. 8. s. 20.

wikkelingsgeschiedenis der Pauselijke Souvereiniteit bevestigt dit antwoord.

Hoeveel volken ook de Eeuwige Stad verwoestten en vertraden, na Constantijn zetelde geen vorst meer binnen hare muren. Alleen in den Paus vond de Italiaan, door de Byzantijnsche keizers veronachtzaamd, een toevlucht. Uit den toestand, waarin aanhoudende invallen der Barbaren Italië brachten — door de onverschilligheid der keizers — als een gevolg der Grieksche dwingelandij — ontwikkelde zich het koningschap der Pausen, die met vorsten en hunne gezanten in vredesonderhandelingen traden,¹⁾ en door de volksmenigte zoo zeer als werkelijke gebieders van Rome en omliggende plaatsen werden beschouwd, dat Pepijn, vóór zijn optreden tegen Astolphus, van *teruggave* aan den H. Stoel gewaagde²⁾, terwijl Lodewijk de Goede van Pepijn en Karel den Grooten getuigt, dat zij het tijdelijk bezit den Pausen niet geschonken, maar *teruggegeven* hadden³⁾.

Hoe dit ook zij, Paus Stephanus II smeekte nog korten tijd, voor Pepijn naar Italië kwam, keizer Leo den Isauriër dringend, dat deze den langgewenschten bijstand zou zen-

1) Reeds Gregorius de Groote (590—604) meldt ons de drukke bezigheden, den Pausen door de verzorging der hun toevertrouwde tijdelijke belangen veroorzaakt. *Hic in loco quisquis pastor dicitur, curis exterioribus graviter occupatur, ita ut saepe incertum sit utrum pastoris officium an terreni proceris agat.* Lib. I, epist. 25.

Paus Zacharias (741—752) sloot een vrede van twintig jaar met Rachis, koning der Lombarden.

Gregorius II had in 726 met Karel Martel als voerst onderhandeld.

2) *Ut pacifice sine ulla sanguinis effusione, propria S. Dei Ecclesiae et reipublicae rom. reddant jura.* Te voren wordt er gesproken van *restituenda jura.* Amst. Biblioth.

3) *Exarchatum quem... Pepinus rex — et genitor noster Carolus, imperator, B. Petro et praedecessoribus vestris jam dudum per donationis paginam restituerunt.* (Zie De Maistre, Du Pape. Lib. II, ch. 6. Later zeide Otto de Groote... *quidquid in nostram potestatem de terra sancti Petri pervenerit, tibi tradam.* Baron. ad ann. 962.)

den ¹⁾. Vruchteloos. Leo streed tegen beelden, niet tegen Longobarden. Nu werd Pepijn te hulp geroepen. Deze verjoeg de overweldigers van Rome en deed in 754 de zoogenaamde »schenking,» waarvan de oorspronkelijke stukken wel verloren gingen, maar wier echtheid door de eenstemmige getuigenis der toenmalige kronijkschrijvers en van vele latere geschriften boven redelijken twijfel verheven is.

Zal men nu die schenking van Pepijn eene onrechtvaardige noemen, dan zegge men wat dien vorst anders te doen stond. Den Longobarden had hij die Staten krachtens het overwinningsrecht billijk ontnomen; de Romeinen waren het dwangjuk van het Oosten moede; de keizers zelve hadden door hun onverdedigbare onverschilligheid de Italiaansche Staten aan overweldigers ten prooi gelaten, en gaf men hun de verloren Staten terug, dan waren er, zooals ieder weet, slechts nieuwe aanmatigingen en oorlogen der heerschzuchtige Longobarden, dan was er een hopelooze toestand voor Romes bewoners te wachten. Wat stond in zulk een samenloop van omstandigheden te doen? Had de stroom der gebeurtenissen de tijdelijke macht der Pausen niet als van zelf aangevoerd?

Het dus verworven koningschap der Pausen bracht der Christelijke beschaving veel goeds aan. Italië, door een onverschillig hof als een overwonnen provincie behandeld en in lang genoten voorrechten geknot, werd nu van Constantinopels haast ondragelijk juk bevrijd en tevens aan de ijzeren kroon der Longobarden onttrokken, die den onderworpen steden, hunne bezittingen, overheidspersonen en wetten, ja zelfs hun volksnaam ontroofden. De Italianen kwamen onder het bestuur eens opperpriesters, sinds lang de verdediger hunner rechten, de trooster hunner ram-

1) Deprecans imperialem clementiam, ut, juxta id quod et sæpius scripserat, cum exercitu ad tuendas has Italiæ partes modis omnibus adveniret. (Anast. Bibl.)

pen; zij huldigden den scepter eens grijsaards, die door voorbeeldigen wandel en door een verhevene bediening den overigens zoo verachten en verfoeiden Romeinschen naam weder eerbiedwaardig maakte, en zodoende een volk, dat, ondanks een donkere schaduwzijde, zooveel uitstekends voor de beschaving deed, met nieuwen luister omstraalde.

Wie zal buitendien het voordeel, dat de opperpriester in zijne hoogere bedieningen uit de tijdelijke onafhankelijkheid trekt, niet volmondig erkennen? Wat zou er van dat krachtig verzet der Pausen tegen het onrecht der vorsten, de misbruiken der geestelijkheid, de ontzedelijking des volks zijn geworden, indien Rome ware onderworpen geweest aan eenigen vorstelijken scepter? Zouden zijne vermaningen wel zoo eerbiedig aangenomen zijn? De heerschappij door het huis van Toscane en Tusculum, door de Duitsche keizers tot in de elfde eeuw over Rome uitgeoefend, het latere verblijf der Pausen te Avignon, en de gebeurtenissen onzer dagen spreken zoo luide, dat elke uitweiding hier overbodig mag heeten.

Hooren wij nu de tweede aanklacht: de Pausen zijn oorzaak der Grieksche scheuring. Wat zullen wij hierop zeggen? — Zien wij eens door wien en waarom de Grieksche scheuring plaats had. Wie was Photius? Een man van vele talenten en beroemde welsprekendheid maar tevens van groote eerezucht. Dit bekennen ook de Onkatholieke geschiedschrijvers. In zijne houding heerscht de grootste tegenstrijdigheid. Eerst erkent hij Romes oppermacht en vraagt bevestiging voor zijn overweldigd patriarchaat; weigert de Paus zulks, dan spreekt Photius den banvloek tegen den opperpriester uit, wiens macht hij zoo even erkende. In een brief van rechtvaardiging aan Paus Nicolaas schrijft hij veel over de liefde en (wat in zijn geval vrij schrander was) ook over de groote liefde, die zelfs geen kwaad ver-

moedt; intusschen verdringt hij den patriarch Ignatius van den bisschoppelijken zetel. Voortdurend betuigt hij nieuwe smart over de hem opgedrongen patriarchale waardigheid, doch billijkt, ondanks die voorgewende droefheid de uitspattingen des keizers, en verloochent zoo zijn edeler neigingen om eenen vorst te believen, die hem in de aangemaatigde waardigheid steunen moet. Wordt hij eindelijk tot verdediging zijner onschuld voor eene Kerkvergadering geroepen, dan zegt hij »met den psalmzanger een wacht aan zijnen mond gesteld te hebben» en zwijgt. Van Michaël Serularius' onbetwistbare eerezucht behoeven wij niet te gewagen ¹⁾. Maken zij nu geen zonderling schilderstuk, die de twee uitstekende Pausen, den H. Nicolaas en den H. Leo IX met zwarte kleuren, Michaël en Serularius daarentegen, als boden der naderende vrijheid, met hemellicht omstraald en met het oog vol heilige verontwaardiging malen?

En welke zijn dan wel de redenen waarom de Grieken Christus' Kerk verscheuren durfden? Als de volkomenste getuigenissen der geschiedenis het niet bewezen, wie zou dan gelooven, dat het vasten op de Zaterdagen, het nalaten van het »Alleluïa» op sommige tijden, kortom, meerdere gebruiken, die in zich zelven niet kwaad zijn, werden aangegrepen, om daarop de scheuring van het Oosten en het Westen te gronden? Wel mocht Leo IX aan Serularius, die volgens een zeer verspreid gerucht alle kerken der Latijnen had gesloten, schrijven: »Hoeveel gematigder is hierin de Roomsche Kerk! Immers zoowel binnen als buiten Rome zijn meerdere Grieksche kloosters en kerken, zonder dat men ze belet de voorvaderlijke overleveringen te volgen. Ja, men vermaant hen daartoe, wel wetende, dat verschillende gewoonten, van tijd en plaats afhanke-

1) Zie Nicet. Vita S. Ignatii; Baronius ad an. 1053; Labbe. Concil. tom. VIII, p. 274—381.

lijk, der zaligheid niet schaden, mits men door geloof en liefde vereenigd zij."

Wat er verder ernstigs in de beschuldiging was, werd grondig wederlegd. »Leo," zoo spreekt de Protestant Schlosser ¹⁾, »liet een geschrift vervaardigen, waarin de bestreden punten met eene volheid van kennis werden opgehelderd, die de opvoedingsgestichten dier tijden eer aandoet." De Grieksche bisschop van Nicea, later als kardinaal Bessarion zoo beroemd, verzekert dat de afgescheiden Grieken op het Concilie van Florence, waar hij zelf aanwezig was, nauwelijks vier onbeduidende bewijsgronden voor de hoofdoorzaak der scheuring konden aangeven en dat zij, door de redeneerkracht der Katholieke prelaten verslagen, tot elkander zeiden: »laat ons van hier gaan", dit zoo ernstig meenende, dat het keizerlijk gezag alleen hen kon weerhouden. Wel een bewijs dat de Grieken ook in deze Kerkscheuring wederom de »lichtzinnigen" van vroeger waren. Maar op den grond der zaak vinden wij hier den eeuwenouden naijver van Constantinopel op Rome terug. Hadde Rome den opperherderlijken staf voor de patriarchen neergeworpen, de scheuring zou niet bestaan, — maar het Catholicisme evenmin. Dit toch rust op het onfeilbaarheidsbeginsel, waarvan Christus' Stedehouder het brandpunt is. De Paus gaf echter niet toe, en hij kon dit ook niet ²⁾. Het Oosten scheurde zich van den zetel der eenheid, door de uitstekendste Grieksche Kerkleeraren als Chrysostomus en Basilius, door ontelbare Oostersche bisschoppen op de algemeene Kerkvergaderingen zoo schoon en krachtig verdedigd. Het viel af als een tak van den wijnstok en verdorde. Straks zullen Mohammeds moskeeën verrijzen en de Saracenen zegenierend en minachtend nederzitten op het Heilig Graf.

1) Weltgeschichte, Th. 6, p. 227.

2) Si l'on fait le parallèle du clergé grec avec le clergé latin, zegt Montequieu, si l'on compare la conduite des papes avec celles des patriarches de Constantinople, l'on verra des gens aussi sages que les autres étaient peu sensés (Grandeur et décad. des Romains, c. 22.)

Later zal Rome den Grieken eene reddende hand bieden, deze zullen zelfs tweemaal geheel het Westen om den met het Oosten herstelden broederband doen juichen ¹⁾. Te vergeefs. Griekenland zal de kruisvaarders verraderlijk tegenwerken; en is het voor een oogenblik met den H. Stoel vereenigd, weldra doet de lichtzinnigheid en eierzucht elke flikkering eener betere toekomst in rook opgaan. Daar liggen nu eeuwen lang die schoone landen, de nakomelingen van zoo veel groote volken, daar liggen zij zonder levensgeest, verarmd, bijna verwoest! Maar wie ooit het Oosten als een arme, met wonden overdekt, medelijdend en weenend voorbijga, moet de ellende niet aan Romes opperpriester verwijten, noch aan het arme volk, dat hier als elders verblind en geleid wordt; maar de schuld rust op die onwaardige keizers en eierzuchtige patriarchen, die zonder zelve de gevolgen hunner daden te doorzien, aan de Christelijke beschaving zoo veel kwaads berokkend.

Nu blijft ons nog ééne beschuldiging aan te hooren. Ik bedoel het verwijt omtrent de onwaardige zeden van eenige opperpriesters. Dit is Romes vermeende zwakke zijde, waartegen de meeste bestrijders den aanval gericht en den boog gespannen hebben.

Ofschoon het niet onmogelijk is, dat God, hetzij om Zijnen bijstand in moeielijke tijden het schitterendst te toonen, hetzij om redenen, ons onbekend, toeliet dat het persoonlijk gedrag van een en anderen Paus ontaardde; schoon het niets tegenstrijdigs bevat, dat God door middel van onzedelijke Pausen, als door een nietswaardige vaas het kostbaar reukwerk der Christelijke godsdienst en waarheid over het menschedom uitstortte, toch leeren de tegenwoordige geschied-

1) Het Decretum Unionis, na het Concilie van Florence nitgevaardigd door Eugenius IV, was een ware vreugdezang. „Dat de hemelen juichen,” zoo begint het, „dat de aarde opspringe van vreugde! want de muur, die het Oosten van het Westen scheidde is neergeworpen vrede en eendracht zijn hersteld op den hoeksteen, Jezus Christus” enz.

schrijvers, dat die aantijgingen en beschuldigingen, waarover vroeger zooveel werd gesproken, grootendeels valsch of althans niet bewezen zijn. Luitprand, een man, die, als gezant aan het Grieksche hof niet minder dan als schrijver, zonneklaar veel hartstochtelijke partijzucht getoond heeft, was lang de eenige geschiedkundige bron voor het leven dier beschuldigde Pausen. Van daar dat zelfs de uitstekende kardinaal Baronius Luitprands mededeelingen overnam. Doch ook hier heeft de nieuwe kritiek en bronnenkennis, zooals in menig ander geval, den Pauselijken naam van veel laster gezuiverd. Andere tijdgenooten, wier werken men gevonden heeft, en vooral Flodoard overtuigen Luitprand van onwaarheid, zoodat maar twee of drie Pausen den glans der opperpriesterlijke deugden door groote misslagen schijnen verduisterd te hebben ¹⁾.

Eéne zaak is zeker, dat namelijk zelfs de meest beschuldigde Pausen nimmer van dwaalleer werden overtuigd, en dat de thummim onbesmet als het zuiverste goud op hunne borst blonk, al kleefden er ook eenige vlekken op de blankheid van hun opperpriesterlijk gewaad.

Vragen wij, welke plaats de Pausen ook in dit betrekkelijk zwarte tijdvak innamen, zoo bevinden wij dat het een voorname was.

De omstandigheden waren moeielijk. De invallen van Saraceen en Noorman, de tochten der Magyaren, de aanhoudende inwendige oorlogen hadden Europa verwilderd, en in het algemeen bederf deelde ook de geestelijkheid, vooral toen de vorsten hun schandelijk handeldrijven met Kerkelijke waardigheden begonnen. Geweld verving de billijkheid, en Europa wankelde werkelijk tusschen de zegepraal van den geest of van het stof. Ook hier moet men echter alle over-

1) Wij spreken niet over het sprookje omtrent pausin Johanna. De beste oordeelkundigen onder de Protestanten, als Blondell, Leibnitz, Boxhorn en Cave hebben er al de belachelijkheid van aangetoond.

drijving vermijden. Immers zou het Christendom, vroeger onder Gods bescherming door de hooge priesters en hunne medearbeiders verspreid en onbevlekt bewaard, zoo geheel zijn heilzaam werkende kracht verloren hebben? Neen. — Het sterkt den Christen in zijn onvermoeiden kamp tegen de Mohammedaansche overweldiging, en weldra zien wij den Saraceen langs Spanjes schoone velden vluchten, tot hij later zijn geliefkoosd Alhambra weemoedig vaarwel zeggen zal. Uitmekende vorsten als Alfred de Groote in Engeland, de H. Henricus in Duitschland, Stephanus in Hongarije, vorstinnen als Adelaïde en Cunegonda, bisschoppen als Dunstan, Wolfgang, Oswald, kloosters en abdijen als die van St. Gallus, Reichenau, Clugny, Fleury aan de Loire, Clusa van den H. Gregorius te Venetië, en die van den H. Paulus te Rome, allen schuilplaatsen van wetenschap en deugd, breken als zoovele zonnestralen door de algemeene duisternis heen. Dat ook Rome zeer vele diensten aan Europa bewees, wie zal het betwijfelen?

Onder hun koningschap werd Rome een bolwerk tegen de zoo geheel Antichristelijke Saracenen. De veroveringszucht van deze laatsten, die als een bergstroom alles medesleepte en overweldigde kon bruisend tot aan de muren der Eeuwige Stad voortwoeden, maar dan werd zijn kracht gebroken. Daar stootte het Mohammedaansche kromzwaard op die geduchte versterking van 383 torens, 7020 bastions en 2066 schietgaten, een werk door verschillende Pausen bemoedigd, ontwikkeld, en door Adriaan I voltooid. Daar zetelde een H. Leo IV (847—855), die in bisschoppelijk gewaad dikwijls de krijgsbewegingen bijwoonde en zijnen eigenen zoowel als den aangeworven krijgslieden zoo veel moed insprak, dat de Muzelman, dien andere vorsten door losgeld weerhielden of lafhartig ontvluchtten, geheel werd verslagen en voorloopig niet in den omtrek van Rome te zien was. Later wist Joannes X (914—928) een bondsoorlog te bewerken, waardoor de Saracenen, in Campanië genesteld,

verdwenen en uit hunne versterkte stelling aan den Gargliano werden verjaagd.

Zachter overwinning behaalde Rome op vele nog niet tot het Christendom bekeerde volken. De Slaven, Polen, Bulgaren en Noormannen omhelsden de leer des Kruises; en met welke gevoelens de opvolgers van den H. Petrus hen bezielde, blijkt onder anderen uit een brief van Nicolaas den Grooten aan de Bulgaren. »Gij hebt,» zoo luidt de brief, »alle grooten en hunne kinderen wegens een opstand gedood. Door het moorden van onschuldige kinderen hebt gij misdaan. Zelfs hadt gij den gevangengenomen vaders en allen, die men in den strijd kon sparen, het leven moeten laten.» Verder spreekt de Paus over de eenheid des huwelijks en ontwikkelt in velerhande wijze voorschriften, wat reeds in het begin van den brief stond aangegeven. »Het Christendom bestaat in geloof en goede werken¹⁾.» Zulke beginselen verspreide Rome door zijn missionarissen onder de ruwe volken, wier bekeering de Kerk over de wankelende trouw der Grieken vertroostte. Ook onder andere opzichten bleven de opperpriesters niet werkeloos. Alleen reeds hun bestaan en de eerbied, dien tot Voltaires groote verwondering, zelfs de zoogenaamde slechte Pausen behielden, werkten gunstig en heilzaam. Want daardoor werd de groote Christelijke wereldmaatschappij door den band der eenheid verbonden, en werden tevens eenige gevoelens van broederschap en zachtmoedigheid behouden. »De Pauselijke oppermacht», zegt Macaulay, »vereenigde de volken van West-Europa in ééne groote maatschappij: daaruit zijn gevoelens van meer uitgestrekte welwillendheid ontstaan. Volken, door zeeën en bergen gescheiden, erkenden een broederband en een algemeen wetboek. Zelfs in den oorlog werd des overwinnaars wreedheid niet zelden gematigd door de gedachte,

1) Wensing, Levens der Pausen, D. VIII: Labbe, Conc. T. VIII, p. 510.

dat hij en zijn verwonnen vijanden, leden waren van ééne groote vereeniging ¹⁾). De geschiedenis der Kerkvergaderingen toont ons buitendien een aanhoudenden strijd door den H. Stoel tegen de Simonie en het verheffen van onwaardigen tot het bisschopsambt ²⁾). In een tijd, toen van de geestelijkheid de beschaving des volks zoo onmiddellijk afhing, was dit van het hoogste belang. Hetzelfde kan men zeggen van den ijver, waarmede de heiligheid van den huwelijksband, zonder aanzien van personen werd verdedigd. Het bloedschendig huwelijk van Judith, dochter van Karel den Kalen, met Ethelbald, koning van Engeland; het overspel van Ingeltruda, echtgenoot van den graaf Boson, en meer dergelijke overtredingen vonden te Rome hunne veroordeeling. Gaf koning Lotharius, die koningin Thietburga voor Waldrada verstooten had, jaren lang ergernis door zijn echtbreuk; er waren ook twee achtereenvolgende Pausen, Nicolaas I en Adrianus II, om door heldhaftigen weerstand den kwaden indruk weg te nemen, dien de willekeur en het kwade voorbeeld der machtigen op zoovele volken, nog in het vuur der jongelingschap, moesten maken. Christus' plaatsvervangers waren daar, om eene beleedigde vorstin te beschermen, om het huwelijk, die hoofdzuil des maatschappelijken levens, al vaster en vaster te plaatsen; om de vrouw niet te laten vervallen tot de vroegere verlaging, maar haar meer en meer te verheffen tot de waardigheid, die zij in de Christelijke samenleving bekleedt ³⁾). Voorts worden gevangenen losgekocht, liefdadige gebouwen opgericht, oorlogen en vijandschappen voorkomen of geëindigd ⁴⁾).

1) Macaulay. Hist. of Engl. V. I. p. 8.

2) Labbe, T. VIII. Hefele. Conciliengesch. B. IV. St. I S. 72. Zeer belangrijk is onder de Conciliën uit dien tijd, de algemeene Kerkvergadering ten jare 869, onder Paus Adriaan II gehouden.

3) Zie Hinemar. De divortio Lotharii. Verder: Hefele. L. c. B. IV. St. I.

4) Zoo als de oorlog tusschen Berengarius en Rudolf van Bourgondië, onder Paus Anastasius (911—915); de wrok tusschen Ethelred, Koning van Engeland en Richard, Hertog van Normandië, onder Joan. XV (984—996).

Ook vergat Rome de kunsten en wetenschappen niet. Het bouwen van kerken, het vervaardigen van muziekinstrumenten en sieraden gaf altijd eenige bezigheid aan kunstlievende mensen. Leo IV alleen besteedde hieraan 4000 pond zilver en 200 pond goud, Leo IX (1049—1054), schold allen, die aan den bouw der kerken medewerkten, een deel der tijdelijke straffen kwijt, en bemoedigde zoo de menigte tot den reuzenarbeid, voor het oprichten van zooveel meesterlijke kathedralen vereischt. Eugenius II bepaalt in een concilie te Rome (826), dat in alle bisschoppelijke en land-kerken en waar het verder noodig was leeraars (magistri et doctores) moesten aangesteld worden, om de vrije kunsten en de kerkelijke wetenschappen te onderwijzen. Marinus II (942—946) beschouwde in een bisschop het verzuimen der studie als een hoogst ernstigen misstap. Romes boekerij bleef als vroeger een rijke bron voor geleerden. Zoo lezen wij b. v. een schrijven van den abt van Ferrières, waarin hij Paus Benedictus III (855—858) verzoekt om een gedeelte van Hieronymus' verklaringen op Jeremias, om Cicero »de Oratore'', Quintilianus' »Institutiones'' en Donatus' uitleggingen van Terentius. De H. Stoel wordt in die dagen bekleed door een Sylvester II, dien Cantu »den hersteller der Europeesche wetenschap'' noemt.

Uit dit alles blijkt, dat de Stoel van Petrus altijd eene richting ten goede aan de maatschappij zocht te geven. Maar zijne pogingen werden niet met den gewenschten uitslag bekroond, alvorens een man, verre boven zijne eeuw verheven, de Pauselijke waardigheid aanvaardde. Wij bedoelen Gregorius VII.

Met hem begint een nieuw tijdvak in de geschiedenis der Pausen, en een nieuw leven voor Europa.

IV.

Van Gregorius VII tot Benedictus XI. 1073—1303.

Somtijds vertoonen zich in de geschiedenis mannen, die door hun uitstekende zielegrootheid aan den gang der gebeurtenissen eene geheele nieuwe wending geven. Hannibal is onder Romes muren, weldra meent men, zal de groote wereldstad voor Carthago bezwijken: maar Scipio gaat voor de Romeinsche legerscharen uit, Carthago is gevallen. De Perzen dreigen Griekenland onder hunne legermassa's te verpletteren: Themistocles en Miltiades bezielen hun onverschrokken benden, en door alle eeuwen juicht Marathon met Salamis om den val der overweldigers.

Zoo gaf ook in de nieuwere geschiedenis de grootheid eens enkelen aan de zaken een gunstiger wending.

Sinds lang blonk ter elfde eeuw de Halve Maan in menig land, eenmaal door de zon des Christendoms bestraald; en wie wist, of Europa niet spoedig voor Azië, de Christelijke beschaving niet voor de Mohammedaansche zou zwichten?

De Oostersche Kerk had zich van de Westersche en van Rome, dat levensbeginsel der Christelijke eenheid, losgescheurd; terwijl ons werelddeel, om strijd door den ruwen Noorman en den dweepzieken Saraceen verwoest, nog al-

tijd den reuzenkamp streed van zedelijke kracht tegen onbesuisde drift en geweld.

Wel was de ineensmelting tusschen de oude Romeinsche en de jeugdige Germaansche volken volbracht, en hadden de laatsten na hun rustellooze, krijgsmachtige beweging door Europa stand gehouden; wel was de Christelijke godsdienst met haar zachte, reine zedeleer aan Attila's nakomelingschap verkondigd; maar door het ontaarden der toen zoo invloedrijke geestelijkheid, en door onafgebroken oorlog werd de Christelijke beschavingsontwikkeling zoo machtig weerhouden, dat vele Europeesche landen, als van wilskracht en zielenadel volstrekt beroofd, in zedelijk jammer en nachtelijk duister lagen gedompeld.

Maar onder die duisternis schuilde een reuzenkracht, gelijk de leeuw onder de schaduw van zijn woud. De jeugdige volkeren wachtten slechts een leidsman.

Gregorius VII verschijnt; de zoo belasterde, edele Hildebrand. Een der weinigen, die met diepen blik hun eeuw doorgrondend, op de kennis harer zwakheid en kracht grootse ontwerpen bouwen; — met veel bekwaamheid en een schrander doorzicht toegerust, ja wellicht het meest omvattend vernuft, de grootste heldenziel der Middeleeuwen; — vol vaste overtuiging van de heiligheid zijner zaak, deugdzzaam en voor de zuivere zeden der Kerk van ijver brandend; — in levenswandel een man, op wien niet ééne misdaad, geen enkele vlek van zinnelijke ondeugd kleeft: — toont deze onvergeetbre Paus overal in zijne geschriften zielenadel, waardigheid, grootheid; overal de reinste uitdrukking van deugd, zuivere inzichten en volhardend streven naar een edel doel¹. Met de adelaarsvlucht van zijn

1) Zie Heerens bekroonde Dissertatie.

Broes. Kerk en Staat in wederzijdsche betrekking. D. II, bl. 86.

Leo. Histoire d'Italie, L. 4. chap. 4. § 6.

Fleury. Disc. III sur l'histoire eccl. n° 17 en Disc. XIV, n° 1.

Sir James Stephen Edinb. Rev. 1845. Voigt, Greg. VII, en meerdere On-

verheven geest zweeft Gregorius VII over zijnen tijd, met scherpzienenden blik het kwaad ontdekkende, en dit met moed en kracht bestrijdende. De keizers en koningen op hun troon, de priester aan het altaar, heel Europa roept hij tot heiliger zeden; hij weerstaat de vorsten in hun overweldigingszucht, waarschuwt tegen den aanrukkenden Muzelman, beschermt de wetenschap en sterft met die schoone woorden: »Ik heb de gerechtigheid bemind en het onrecht gehaat, daarom sterf ik nu in ballingschap ¹⁾».

Gregorius sterft, maar Christus leeft. Uit de feestzaal van den adellijke, uit de nederige standen der maatschappij roept hij waardige mannen op den Apostolischen Stoel, voor alle eeuwen gegrondvest. Wat Gregorius begon, zetten zijne opvolgers voort. Had de eerste, een bliksemstraal gelijk, de wereld uit haar doodslaap opgeschrikt, de laatsten leiden, in weerwil aller moeielijkheden, Europa tot een hooger volksbestaan.

Dit zal door eenige hoofdtrekken duidelijker worden.

Het is niets ongewoons dat de mensch, tot een zekeren trap van waardigheid gestegen, al hooger en hooger wil klimmen, dat een onleschbare gloriedorst hem kwelt en drijft, om alles oppermachtig te beheerschen. Wordt zulk een hartstocht, eenmaal in het hart gevestigd, van buiten afgevoed en gesterkt, dan mag men het ergste duchten. Daar nu de middeleeuwsche keizers, in de vaste meening, dat zij opvolgers waren, en daarom de volstreckte oppermacht bezaten, der oude Cesars, in dien waan gesterkt werden door de herlevende studie van 't Romeinsche Recht; daar bij zulk

katholieken, die meer en meer zich ten voordeele van Hildebrand beginnen te verklaren en van wier woorden wij ons in de bovenstaande karakterschest bijna letterlijk hebben bediend.

1) Voigt. Greg. VII; Cantu Hist. Univers t. 5. p. 147 enz.

Rohrbacher, Histoire de l'Eglise Cath. XIV, p. 158—361.

een hooge opvatting der keizerlijke waardigheid elk verzet der geestelijken tegen menig door hartstocht ingegeven plan hun uiterst onwelkom moest wezen, en die weerstand alleen kon worden weggenomen door de bisschoppen tot handlangers van den troon te verlagen; kan men licht begrijpen, dat geen krachtsinspanning werd verzuimd, geen enkel middel werd verwaarloosd, om de volksvrijheid niet alleen, maar ook de Kerkelijke zooveel mogelijk te onderdrukken, te vernielen.

Van daar het gestadig oorlogvoeren in Italie, dat door Duitsche legerscharen werd overstroemd. »Hadde het gezag van eenige keizers voortgeduurd,» zoo spreekt Voltaire, »Italie zou tot slaaf geworden zijn. Onverdeeld wilde Frederik II over Italië heerschen ¹.»

Niet over Italië slechts, maar over heel Europa wenschte menige keizer de volstreckte heerschappij. Een secretaris van Hendrik V schaamt zich niet over de volgende woorden: »De keizer is de levende wet, die den koningen beveelt. Wat hem goeddunkt is daardoor reeds wet. De Hemel is voor de onsterfelijken, het overige voor den keizer ².» Een oom van Barbarossa getuigt van dezen dat hij naar de kroon van Rome en de wereld hijgde ³. Frederik II noemt de vorsten wingewestelijke (Provinciales) koningen en zich zelven de levende wet ⁴. Waren zulke beginselen niet eene oorlogsverklaring aan de vrijheid van Europa? Wonnen zij veld; wat zouden Spanje, Zweden, Noorwegen, Frankrijk, wat Engeland, Denemarken en Duitschlands vrije vorsten anders geworden zijn dan gehoorzame slaven, ootmoedige dienaren

1 Voltaire. *Essai sur l'hist. gén.* t. I, ch. 38. — Ibid. t. II, ch. 52.

Zie J. de Maistre. *Du Pape*. Lib. II, ch. 7, § III.

2 Godfred. *Viterb. chron.* part. 17.

3 Otton. *Fris. l. II*, c. 16, p. 457. *Anhelabat enim ad accipiendam orbis et urbis monarchiae coronam.*

4 *Hist. de S. Louis* par M. C. Marquis de Villeneuve. Paris, 1839, t. I, p. 238.

der alvermogenende keizers? Niet dat er geen zekere ondergeschiktheid aan den keizer mogelijk was, zonder daardoor de overige machten zoo grootelijks in hun waarde te verkleinen. Maar iets anders is het, dat de keizer een zeker patriciaat over de Christelijke Staten uitoefent; iets anders dat hij zich als de eenige wet en absolute macht te beschouwen heeft. Het eerste, zooals wij straks zullen zien, lag in den geest der middeleeuwen, het laatste kon in den strengen zin, zooals het sommige der keizers hebben opgevat, door geen verstandige worden gebillikt.

Dit blijkt nog meer, wanneer wij zien, hoe de keizer niet enkel wereldlijke macht, maar ook de godsdienst aan zich onderwerpen wil. Vroeger was, tot bescherming van de Pauskeuze en om alle ongeregeldheden te voorkomen, bepaald, dat keizerlijke legaten bij de wijding van een nieuwgekozen Paus aanwezig moesten zijn¹; en dit voorrecht werd nu aangegrepen, niet tot handhaving der opperpriesterlijke vrijheid, maar om die, tegen het oorspronkelijke doel in, met eerlooze banden te omknellen. Voorts zocht de keizer ook de bisschopskeuze te bemachtigen: van daar de geduchte twist om de inkleeding met ring en staf. In de middeleeuwen namelijk werd men tot verschillende waardigheden verheven, onder het toereiken van zinnebeeldige voorwerpen. Zoo ontving de hertog een vaan, de graaf een zwaard². Den bisschop, in hoedanigheid van grondbezitter en rijkswaardigheidsbekleeder, overhandigde men een schepter: in zooverre hij echter tot verdediger der godsdienst en herder der H. Kerk gewijd werd, ontving hij eenen ring en een staf. Wat vorderden nu eenige keizers? Zij zochten gewelddadig de investituur met ring en staf, dat is, de vrije beschikking over de bisschopswijding in hunne macht te krijgen.

1 ...electus praesentibus legatis consecratur. (Labbe conc., t. IX, p. 505.

2 Nuijens. Kathol. en Beschaving. D. I, p. 295.

Men denke zich de bisschoppelijke waardigheid in handen des keizers. Wat zou er het gevolg van zijn? Dat het uit was met den weldadigen invloed der Katholieke prelaten op het maatschappelijk leven, uit met hunne grootheid, met hunne deugd. Of had de Kerk rechtschapen herders te wachten van een Hendrik IV en een Frederik II? »Als men de bisschoppelijke waardigheid van den vorst tracht te verwerven,” zoo spreekt de groote H. Anselmus, »dan minachten de geestelijken hunne herders en verlaten hunne kerk. Somtijds schenkt men die waardigheid zelfs aan slaven, lijfeigenen, geerloozen, wel wetende, dat zulke lieden de gebreken der grooten niet zullen aanvallen.” Langs dien weg ging het Christendom ontheiliging, de maatschappij haar zedelijk bederf te gevoelt. Het uitnemendste werd een artikel van koophandel, zoodat de legaten van Calixtus III op eene bijeenkomst te Mousson, niets dringender van Hendrik V vorderden, dan dat hij zou ophouden, *de bisdommen te verkoopen* ¹⁾.

Zoover was het gekomen met misbruiken, waarvan de keizer zelf meer dan eens de welgewapende voorstander was. Hoe nu den overmoed dier monarchen getemd? Door eene constitutie! zullen de vrienden der constitutioneele regeering roepen. Doch deze bestond niet. Het toenmalig staatsrecht bood niettemin een ander middel aan: het gezag van den Paus.

Het leerstelsel, dat de middeleeuwen beheerscht, kenschetst zich eenerzijds door eene groote splitsing en verdeling der macht, anderzijds door een zeker streven naar eenheid, die bron van schoonheid en kracht. Van den lijfeigene tot den baron ²⁾, van den baron tot zijn koninklijken of keizerlijken leenheer is alles door eene lange reeks van schakels verbonden. Wie zou nu in die lange, over heel

1) Rohrbacher, t. 15, p. 146.

2) De beteekenis van 't woord "baron" is in de middeleeuwen vrij verschillend. Tot de 14^e eeuw is het echter ook algemeen in gebruik, om een machtig heer aan te duiden. In dien zin is het ook hier gebezigd.

Europa uitgestrekte keten, den hoofdschalm vormen? Niet de keizer; hem kon het oppertoezicht over de geheele Christelijke maatschappij niet worden toegekend, al was het enkel maar, wyl vele landen, als Engeland en Spanje, buiten zijn gebied lagen, en een zoo godsdienstiggestemde tijd als de middeleeuwen, de bewaking van den algemeenen gang der zaken, veeleer aan de hoogste geestelijke dan aan de hoogste tijdelijke macht, liever aan den stedehouder van Christus dan aan den keizer moest opdragen; wat dan ook werkelijk plaats had.

De Protestant Eichhorn ¹⁾ noemt als hoofdbeginselen van het leenstelsel ook de volgende, waarmede wij ons kunnen vereenigen:

I. Het Christendom, waartoe krachtens de Goddelijke stichting der Kerk alle volken moeten behooren, is eene in zich zelve volmaakte zaak, wier voortbestaan steunt op de macht Gods, aan zekere personen toevertrouwd. Deze macht heeft twee vertakkingen: eene geestelijke en eene tijdelijke. In den Paus, aan wien zij als aan Christus' plaatsbekleeder en zichtbaar hoofd der Kerk werden toevertrouwd, vereenigen zich beide. Van hem, onder zijne leiding en van hem afhankelijk, bezit de keizer als zichtbaar hoofd der Kerk in tijdelijke zaken de wereldlijke oppermacht; de beide machten moeten elkander steunen.

II. Kerk en Staat zijn eigenlijk maar ééne en dezelfde zaak, één groote Christelijke Staat.

Het bewijs voor deze twee stellingen wordt uit de rechtsbegrippen van dien tijd geput.

Het Saxisch Recht luidt: God heeft ter bescherming van de Christenheid twee zwaarden op aarde nagelaten; voor den Paus het geestelijke, het wereldlijke voor den keizer. Ook is het den Paus veroorloofd, op zekere tijden een wit paard te berijden en de keizer moet dan den stijgbeugel vasthou-

¹⁾ Eichhorn. Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte. Th. II. Ss. 269—279.

den, opdat de zadel niet kantele. Dit beteekent dat de keizer zijne wereldlijke macht moet gebruiken, als men de geestelijke hardnekkig weerstaat: evenzoo moet de geestelijke macht, waar dit mocht noodig zijn, de wereldlijke helpen.¹⁾

Het Zwabisch Recht luidt: God, de Vredevorst genoemd, liet bij Zijne Hemelvaart twee zwaarden achter. Hij vertrouwde ze den H. Petrus toe: het eene voor de wereldlijke, het andere voor de geestelijke macht. De Paus vertrouwt het wereldlijk zwaard aan den keizer.²⁾

Deze beeldspraak klinkt vrij sterk. Het is nogtans maar de overdreven uitdrukking van de volksmeening, en men zou er ten onrechte uit besluiten, dat de Paus zich als den eenigen leenheer, den keizer als zijn leenman, en alle andere vorsten als een soort van achterleenmannen beschouwde. Integendeel de Paus liet ieders recht, overal de vrije keuze ongeschonden en ongedeerd. Beschikte hij eenige malen over sommige landen, dan was dit, wijl zij op eene bijzondere wijze zijn rechtmatige leenplichtigen waren geworden, zooals b. v. Napels en Sicilië. Overigens was de opperpriester met een oppertoezicht over heel de Christenheid bekleed. In naam van God veroordeelde een priesterlijke grijsaard, op de graven der Apostelen tronend, de wandaden der grooten. De keizer als de hoogste waardigheidsbekleeder onder de wereldlijke machten, beschermde de Christenheid des noods met zijn zwaard.

Wanneer door den geleerden Eichhorn van één grooten Christelijken Staat gesproken en gezegd wordt, dat »de keizer als zichtbaar hoofd der Kerk in tijdelijke zaken de wereldlijke oppermacht bezit»; dan kunnen wij dit niet verstaan als werd er van een algemeene monarchie gesproken in den strengen zin des woords. De werkelijkheid althans beantwoordde sinds den dood van Karel de Grooten

1) Eichhorn, *ibidem*, T. II, p. 358.

2) Eichhorn, *ibid.*, T. II, p. 360.

op verre na niet aan dit ideaal, daar de keizers in Spanje, Engeland en Frankrijk al weinig meer dan niets te gebieden hadden. Feitelijk stond de Cesar maar in zoo verre aan het hoofd der wereldlijke macht, als hij de voornaamste onder de vorsten en krachtens de Pauselijke kroning ook de algemeene beschermheer van geheel den Christelijken Staat geworden was.

Geheel den Christelijken Staat, zeg ik. Onder welk opzicht kunnen wij in de middeleeuwen spreken van éénen Christelijken Staat? Dit kunnen wij voornamelijk met het oog op de ééne Katholieke godsdienst, toer door allen beleden en geëerbiedigd. Bedelaar en koning bogen voor haren hemelschen schepter. Wie aan haar zich onttrok, stond ook buiten den Staat. Kerkelijke en burgerlijke maatschappij waren zoodanig met elkander verbonden dat een wandaad tegen de eerste ook tegen de laatste gepleegd werd; het *oppertoezicht* over de maatschappij berustte in den Roomschen opperherder, wien God de sleutelen des Hemels gaf, op wien de duive des H. Geestes bijzonder is neergedaald. Niet als ware alléén de Paus koning en de vorsten zijn onderworpen vazallen; niet als konde hij naar luim en hartelust de kronen schenken en nemen, machtigen nederstorten en zwakken verheffen; geenszins, maar zonder op de vrije volkskeuze of op andere rechten inbreuk te maken, gaf Rome, waar zulks billijk en voor aller Rechter daarboven verantwoordelijk scheen, den koningen een wenk om nimmer met heilige wetten te spotten, en den volken antwoord op hunnen twijfel, of in voorkomende gewichtige gevallen de eed van trouw, aan koning of keizer gezworen, rechtmatig en zeker onthonden was. Niemand toch beklom destijds den troon, zonder uitgedrukte of stilzwijgende voorwaarde, dat hij als Christen zou regeeren. Werd de heerscher hieraan ontrouw, dan was ook het volk van den band ontslagen. En wie zou uitmaken of de eerste ontrouw was? Het volk? Maar dan was er

nimmer rust, elke ontevredene of wispelturige menigte zou den troon aanranden. Wie zou dus scheidsrechter zijn? Zeker niemand beter dan de Paus. Onder dit opzicht nu spreekt men te recht van »één Christelijken Staat”.

Schijnen Eichhorn en vele middeleeuwsche schrijvers zich nog sterker te uiten, dan is zulks een bewijsgrond te meer, dat Rome niet met een aangematigd, maar krachtens een duidelijk erkend gezag heeft gehandeld.

De ontzaglijkste der door den Paus genomen maatregelen bestond toen in den Kerkban. In drie gevallen excommuniceerde de opperpriester den keizer: ten eerste wegens geloofsverzaking, vervolgens wegens echtbreuk, en eindelijk wegens geweld aan de godsdienst gepleegd ¹⁾.

Die rechtsmacht en dat *oppertoezicht* der Pausen erkenden de vorsten zelve. Zoo b. v. ontzeide Hendrik IV aan Gregorius VII het recht op de excommunicatie niet, maar beweerde, dat deze hem onverdiend naar 't hoofd was geslingerd. Innocentius III excommuniceerde Otto IV, en met den koning van Frankrijk gingen de Duitsche vorsten tot eene nieuwe keuze over. Toen Frederik II ten jare 1228 van den troon vervallen was verklaard, schreef Sint-Lodewijk den Paus, dat dit in een algemeen concilie had moeten geschieden: hij wenschte namelijk, dat deze beter zou zijn ingelicht; en daar zulks werkelijk op een algemeene Kerkvergadering te Lyon geschiedde, durfde de veroordeelde Frederik II, de Pauselijke rechten niet loochenen, maar beriep zich, om het vonnis te ontduiken, op een anderen Paus en een ander concilie. In 1192 verzocht Eleonora den opperpriester, krachtens zijn gezag over de wereldlijke vorsten, om de bevrijding van haren door den keizer gevangen gehouden zoon, Richard I ²⁾.

1) Sachs. Landrecht, lib. III, art. 57. Swab. Landrecht, art. 29. Eichhorn, t. II, p. 369.

2) Lingard, Hist. d'Angl., t. III, année 1213, note; Rymer, Foedera, Con-

Macht genoeg dus werd Rome toegekend. Alleen wachtte men den man van wilskracht, moed, genie en deugd, door wien het kwaad tot in den laatsten schuilhoek zou worden aangetast. Gregorius VII was zulk een man. Hij begreep de groote kwaal zijner eeuw. »De Kerk» zoo sprak hij, »is in eene groote verwoesting, hare bedienaren zijn misdadig, zij moeten zich beteren en bekeeren. De Kerk moet onafhankelijk zijn, en die haar toebehooren, rein en onberispelijk; zulk een werk te verrichten is de plicht eens Pausen. De Kerk zal vrij zijn ¹⁾».

»Ons eenig verlangen, »schrijft hij elders», ons eenig verlangen is, dat de ongerechten zich bekeeren, dat de vertrapte, verguisde, verscheurde Kerk haren vroegeren luster herneme, dat God in ons worde verheerlijkt en wij met onze broeders, met onze vervolgers mogen geraken tot het eeuwig heil ²⁾».

»Die hervorming moet van het hoofd uitgaan, dit moet de ondeugd den oorlog verklaren, den grondslag leggen voor den vrede der wereld, en allen, om deugd of rechtvaardigheid vervolgd, ten steun zijn ³⁾».

Maar zulke ondernemingen gaan met strijd gepaard. En welk een strijd! Aan beide kanten geniëen, wier ontzagwekkende persoonlijkheid schrik gebiedt, of diepen eerbied inboezemt. Hier een Gregorius VII, Alexander III, Innocentius III, opperpriesters vol heldenmoed en Apostolische deugd; daar een Barbarossa en Frederik II, keizers met den moed van Hannibal, scherpzinning en schrandere, adelaars, hoog boven de gewone menschheid zwevende. De Cesars

ventiones et Acta Publica. Lond., 1704, t. I, p. 72 -88; Fleury, Hist. Eccl. l. 74, n°. 41; Michaud, Histoire des Croisades, t. II, p. 533; Daniël, Hist. de France, t. III, année 1210, p. 551; Matthieu, Paris. Hist. Angl. ad annum 1239, p. 464, edit. Lond. 1686; Ibidem., p. 666.

1) Voigt. Greg. VII, t. I, l. 5.

2) Epist. II, 49.

3) Voigt. ibid., t. I, ch. V.

steunen op hun zwaargewapende legioenen, op oorlogssrossen en berijders; de Pausen onbezweken in geduld, van ijzeren wilskracht en onvolprezen zielegrootheid, zijn sterk door de wapenen der geestelijke macht, sterk vooral door Hem, Die de legers door ze aan te zien vernietigt, Die, getrouw aan Zijn woord met de Kerk zal blijven tot aan den jongsten der dagen. Te vergeefs, dat de keizers door tegenpausen ¹⁾ den Stoel van Petrus wilden omverstoren, dat zij zich met al hun oorlogsmoed en legerscharen op de Eeuwige Stad wierpen: de opperherders toonden, dat zij als plaatsbekleeders van den Gekruisigde voor het heilig recht der waarheid wisten te lijden. Gregorius VII stierf in ballingschap; Pascal II was achtereenvolgens gevangene en vluchteling. Ternaauwernood werd aan Gelasius II de tijd vergund om na een eerste ballingschap de heilighdommen der Stad te begroeten, of hij moest nogmaals wijken: geheel alleen zag men hem, half met het Pauselijk gewaad bekleed, zijn paard met lossen teugel langs de velden voortjagen, tot eene arme vrouw het hoofd der Katholieke wereld, zijn paard en zijn kruis tot 's avonds voor den overmoedigen vijand verborg ²⁾. Alexander III, en Innocentius IV leefden als bannelingen onder den hemel van Frankrijk.

Toch zag het geweld zich bedrogen. Rome stelde er een onverschrokken verdediging van het heiligste recht tegenover. De Pausen wisten de kleinere staten te verbinden, om de overweldiging aldus krachtadig te bestrijden. Alexander III bewerkte het Lombardisch Verbond; Florence, Lucca, San-Miniato, Prato, Volterra werden door Innocentius III in het handhaven der gemeenschappelijke vrijheid vereenigd ³⁾. Innocentius IV zette de Lyonneezen aan, om door vereende krachten tegen het Oostenrijksche huis hun rech-

1) Zooals Hendrik IV onder anderen er vijf of zes in 't leven riep.

2) Rohrb. Hist. de l'Eglise Cath., t. 15, p. 123.

3) Cantu. Hist. Univ. t. 5. p. 32—44.

ten te verdedigen ¹⁾. En mochten na zachtmoedigheid ook dezeforschere daden niet baten, dan bezigde de Paus de volheid zijner macht, den vorst met den Kerkban slaande.

Zal men daarom, zooals niet weinigen deden, de middel-eeuwsche Pausen dwingelanden heeten, die meedoogenloos den banbliksem slingerden? Dit ware een miskenning en smaad voor hun edele ziel. Neen, mannelijke kracht sluit de liefde niet uit, zooals het leven der meest gelasterde Pausen, Gregorius VII en Innocentius III, aantoon. De eerste b. v. schrijft aan een bisschop van Praag: »Wij vermanen u, om het zwaard van den banvloek nooit roekeloos en onnadenkend naar iemands hoofd te zwaaien, maar de schuld van een ieder eerst met ernst na te gaan: en ontstond er al eenig-geschil tusschen u en vernoemden broeder, zoo handel eerst met hem als broeder en vriend" ²⁾. Een zeer geleerd Protestant, de geschiedschrijver Müller, noemt Innocentius III een man, die »groote vastheid van karakter met zachtmoedigheid en beminnelijkheid vereenigde." ³⁾ Waren vele maatregelen van Rome sommigen een voorwendsel tot beschimping der Pausen, de rechtvaardige en dikwijls juister sprekende nakomelingschap heeft den ontroofden gloriekrans weer op hun grafsteen neergelegd. Kon de Protestant vroeger zijn verontwaardiging en gramschap niet bedwingen bij het lezen, dat Hendrik IV op het kasteel van Canossa drie dagen achtereen boetvaardig doch vergeefs naar ontbinding der excommunicatie uitzag; tegenwoordig wordt het ook door andersgezinden bekend, dat iemand, die kort na eene door zooveel vernedering bijna afgedwongen vrijspreking, lichtzin-nig de duurste eeden en plechtigste beloften verbrak, wel

1) *Revue Lyonnaise*. Decemb. 1837.

2) *Gregor. VII. ep. II, 6.* Zie verder *ep. VI, 13. III, 4 enz.*

3) *Hist. Univ. t. II, ch. 9.* Wil men inniger met het leven van Innocentius III bekend worde, dan bestudeere men: Hurter *Pabst Innoc. III.*

degelijk verdiende met gestrengheid te worden bejegend: wat meer is, Onkatholieke geleerden juichen als zielegrootheid toe, wat door anderen als dwingelandij is gebrandmerkt. »Het toont bekrompenheid,» zegt Leo, ¹⁾ »door nationalen trots zich zoo zeer te laten beheerschen, dat men over de zegepraal, te Canossa door een uitstekend genie op een laag en karakterloos mensch behaald, niet verheugd is.» Zeker zou menigeen, wiens door romantische schetsen overspannen verbeelding, bij 't beoordeelen der Pausen, het kalme, bedaarde verstand overschreeuwt, bezadigder en billijker uitspraak doen, indien hem beter waren voor oogen gesteld de wreedheden door de keizers te Milaan, Spoleto, Tortona gepleegd, de jammerkreten en klachten der adellijken, die in weerwil aller smeekingen van hunne echtgenooten, als gevangenen van Frederik den Tweeden onder de gewelven van Palermo's paleis meedoogenloos moesten versmachten. Ten minste hield Voltaire de plundering van Milaan alleen voor toereikend, om alles wat de Pausen deden te rechtvaardigen. ²⁾

Hebben de Pausen dan geen oorlog veroorzaakt? zal men vragen. En wij op onze beurt: was dit te vermijden in een tijdvak, toen de tronen nog niet waren gevestigd? Een menscheleven is heilig, wie betwijfelt het? maar kan het behoud van godsdienst, deugd en vrijheid geen oorzaak worden van een regtvaardigen oorlog? En hebben de opvolgers van Sint-Petrus, al kan men hoogstens twee of drie oorlogen aan hun rechtstreekschen invloed toeschrijven, en al heeft het verdedigen eener rechtvaardige zaak somtijds smartelijke offers gekost, daarvoor geen groote weldaden aan Europa bewezen? »De oppermacht der Pausen ook in het wereldlijk bestuur,» zoo spreekt Michaud, »vloeyde uit hun maatschappelijk

1) Leo. *Italias Gesch.* B. IV, H. 4, § 5.

2) Voltaire. *Essai sur l'hist. gén. t. II, ch. 61, p. 156.* De Maistre. *Du Pape.* l. II, ch. 7, § 3.

standpunt, niet uit hunnen wil voort. De Europeesche maatschappij, zonder wetten in regeeringloosheid en onwetendheid gedompeld, had zich in de armen des Pausen geworpen, meenende zich aldus onder 's Hemels bescherming te stellen. Hun dictatorschap werkte dikwijls gunstig op openbare zedelijkheid en maatschappelijke orde; beschermde dikwijls den sterke tegen den zwakke; belette de uitvoering van misdadige plannen; herstelde den vrede onder de staten en verlost de zich ontwikkelende maatschappij van overmatige eerzucht, van bandeloosheid en woestheid." ¹⁾ Doch hooren wij eenige Onkatholieke schrijvers.

»In de middeleeuwen," zoo spreken zij, »toen er geen maatschappelijke orde was, redde wellicht alleen de Paus Europa van volslagen barbaarschheid; hij plaatste zich tusschen den tyran en diens slachtoffer, vestigde vriendschapsbetrekkingen tusschen verschillende natiën en werd zoo de beschermer van huisgezin, volk en individu ²⁾. De Pauselijke macht hield den overweldigingsgeest van wreedheid terug; een Tiberius was onmogelijk: Rome hadde hem vernietigd ³⁾. Rome leerde vorsten en volken zich onderling als landgenooten te beschouwen, daar allen aan den Goddelijken schepter der godsdienst waren onderworpen, en gedurende vele eeuwen was dit middelpunt der godsdienstige eenheid een ware weldaad voor het menschdom ⁴⁾. In al die twisten der grooten toonden de Pausen zich de verdedigers des volks, de eenige bemiddelaars; hun gedrag wekte eerbied op, gelijk hunne weldaden dankbaarheid verdienden ⁵⁾; hun vaderlijke hand schraagde het gebouw der hierarchie en daarnevens de vrijheid aller staten ⁶⁾, en hadden zij nog hetzelfde gezag als onder Nico-

1) Michaud. Hist. des Croisades, t. VI. p. 230—237.

2) Ancillon. Tableau des Rév. Introd. p. 133 et p. 157.

3) Coquerel. Essai sur l'histoire du Christianisme. p. 75.

4) Robertson, aangehaald bij Jouz. Lettres sur l'Italie. p. 380.

5) Sismondi. Hist. des Républ. Ital. t. I, p. 130.

6) Joh. v. Müller. Voyages des Papes.

laas I of Gregorius VII, dan zou dit een middel zijn voor algemeen vrede, en ons terugvoeren naar de gouden eeuw¹⁾.

Zoo wordt meer en meer de kroon gezet op het hoofd der middeleeuwsche Pausen, wier groote, onverschrokken geest, zonder één wettig gezag te ontkennen voor welbegrepen vrijheid streed, de nationaliteit veler volkeren handhaafde en met den daaruit ontstanen wedijver ook allerwege welvaart en beschaving aanbracht.

Voor 's menschen forsche, gezonde krachtsontwikkeling is het niet voldoende, dat hij de vrije lucht met volle teugen inademt, neen, de dampkring moet ook zuiver en van besmettelijke deelen gereinigd zijn. Zoo gaat het ook met de vrijheid. Zij is wel veel, maar niet genoeg voor het geluk en de grootheid des volks; zij is een middel dat, wijselijk aangewend en goed begrepen, heilzaam werkt, mits het met vele andere zaken worde vereenigd. Voor een bloeienden staat is ook het wegnemen van ernstige misbruiken en onvolkomenheden een eerste vereischte.

Onder de gebreken der middeleeuwen nu behoort zeker de ruwheid van zeden, een overblijfsel der oude Germanen en Gothen. Hiertegen zullen de Pausen, vol toewijding aan hun plicht, het zwaard aangorden.

Gregorius VII, het voetspoor zijner voorgangers drukkende, bestrijdt het barbaarsche misbruik van de schipbreukelingen te plunderen. »Wetende, dat sommige menschen door Gods beschikking schipbreuk lijden,» zoo spreekt de Paus, »en door eenigen, van wie zij troost en steun ontvangen moesten, worden uitgeplunderd, bepalen en gebiedten wij — wat onze voorgangers reeds deden — onder straf van excommunicatie, dat al wie een schipbreukeling of diens

1) Pensées de Leibnitz, t. 2, p. 410.

goederen mocht vinden, hem en het zijne ongedeerd late." 1) Alexander III maakte den Godsvrede, een der schoonste middeleeuwsche instellingen, voor allen verplichtend en gebood onder Kerkelijke straffen, dat ieder zich elke week eenige dagen alle wraakneming en strijd zou ontzeggen, waardoor ten minste de helft der gewelddadigheden, waartoe de bijzondere oorlogen maar al te veel aanleiding gaven, werd verhinderd. Innocentius III trad zelfs als verdediger op voor een eenvoudig burger, die door den doge van Venetië te streng behandeld was; 2) hij bezigde ook zijn invloed bij de vorsten, om zwaardere belastingen van de volken af te wenden.

Bijzonder heeft de laatste Paus op luistervolle wijze zijne opperpriesterlijke deugd gestaafd door de edelmoedigste bescherming aan eene mishandelde koningin verleend. Met de hem kenmerkende zachtheid en geestkracht verdedigde hij het recht der deugdzame en schoone Ingelburga, in de eerste huwelijksdagen smadelijk door Koning Philippe Auguste verstooten en uit het vorstelijk paleis naar een kasteel verbannen. Zulk een weerstand tegen de wispelturige en willekeurige daden der grooten bracht der publieke zedelijkheid niet weinig voordeel aan. Godsdienstig en maatschappelijk welzijn werden er grootelijks door bevorderd. Hoe immers kon een misstap, zoo groot als het verbreken der huwelijks-trouw, in den geheel Christelijken Staat der middeleeuwen oogluikend, ongemerkt worden voorbijgezien in den machtige, zonder dat hetzelfde uitzicht op straffeloosheid zich welhaast onder de geringere klasse verspreidde, en de kern der maatschappij, het huislijk leven, aantastte?

Een ander middel nog tot bevordering der Christelijke naastenliefde was: het afschaffen der slavernij. Natuurlijk kon de oudtijds zoo algemeen en overal verbreide slaven-

1) Baronius. Ad ann. 1076 et 1078.

2) Cantu. Hist. Univ. t. 6, p. 38.

dienst bij de eerste ontwikkeling der Christendoms niet aanstonds verdwijnen: de morgenzon verjaagt den nevel niet op eens. Langzamérhand verbetert echter het lot onzer te lang verdrukte natuurgenoeten. ¹⁾ Herhaalde malen doen de Pausen hunne veroordeelende stem tegen den laaghartigen slavenhandel hooren, intusschen hunne eigene schatten bestedend om eenige uit zooveel miskende medemenschen vrij te koo- pen. In een bulla van 1258 legt Alexander IV Ezzelino en Alberic tot straf hunner weerspannigheid tegen de Kerk op, om al hun lijfeigenen van beider geslacht vrij te laten. Schoone straf, die navolging verdiende! Calixtus II verbiedt ten jare 1119 aan alle Christenen hunne Medechristenen als slaven te gebruiken en in 1167 beveelt Alexander III, dat alle Christenen vrij moeten wezen van den slavendienst. Verminderde Rome door dit alles dagelijks de ruwheid en de misbruiken, het bewees Europa buitendien nog een zeer gewichtigen dienst door het voorkomen eener priesterkaste. Liefst schenken wij hier eenigen in de geleerde wereld hoog aangeschreven Onkatholieken het woord.

»Men heeft», dit zijn de woorden van Guizot ²⁾, »de geestelijkheid dikwerf eene kaste genoemd. Deze uitdrukking is onjuist. Want aan het begrip van kaste is dat van erfelijkheid verbonden. Doorkruist de wereld, en gij zult zien, dat overal, waar de kaste-instellingen bestaan hebben — in Indië, in Egypte — de betrekkingen erfelijk waren. Kasten zijn de overplanting derzelfde standen van vader op zoon. Vandaar dat zij niet aanwezig zijn, waar geene erfelijkheid bestaat: aldaar bestaan slechts corporatiën. De zoogenaamde esprit de corps heeft, wel is waar, eene kwade zijde, doch is geheel en al verschillend van den kaste-geest. Men kan deze benaming dus niet toepassen op de Kerk, waar het ongehuwde leven zulks heeft tegengegaan.»

1) Zie Balmès, *Le Protestantisme comparé au Cathol.* tom. I, ch. XV—XX.

2) Guizot, *Hist. Gén. de la Civilis. en Europe.* Leçon IV; aangehaald bij Nuyens, *Kathol. en Beschaving.* D. I, H. 8.

Gij doorziet,” vervolgt hij, »ster stond de gevolgen van dit onderscheid. Met het kaste-stelsel, met de erfelijkheid is onvermijdelijk het privilege verbonden; zulks spruit uit den aard der kaste zelve voort. Wanneer dezelfde macht, dezelfde bedieningen erfelijk worden in dezelfde familiën, moet daarmee noodwendig gepaard gaan het privilege, dat niemand ze kan verwerven, tenzij zijne geboorte hem daartoe recht geve. En dit is inderdaad ook geschied. Overal waar het geestelijk gezag in de handen eener kaste is vervallen, is het een privilege geworden, niemand kan daarin deelen, zoo hij niet tot de bevoorrechte familiën behoort. Iets dergelijks heeft in de Kerk niet alleen geen plaats gehad; maar zij heeft aanhoudend het beginsel verdedigd, dat ieder van wat rang en geboorte ook, tot hare waardigheden en bedieningen toegang kan hebben. De geestelijke stand was, en wel bepaaldelijk van de vijfde tot de twaalfde eeuw, voor allen toegankelijk. De Kerk koos hare dienaren uit alle rangen en standen, zoowel uit de mindere als uit de hoogere en dikwijls bij voorkeur uit de mindere. Alles rondom haar bukte voor de macht van het privilege. — Zij alleen handhaafde het beginsel van gelijkheid en gelijke toegankelijkheid. Zij alleen riep de wettige meerderheden van deugd en talent tot het bezit der macht. En dit was alleen te danken aan de omstandigheid dat de geestelijkheid geene kaste was.”

Wij zien het, dat door 't ongehuwde leven der geestelijken, niet slechts al het nadeelige eener kaste belet, maar ook het gelijkheidsbeginsel verbreid en een breede weg voor deugd en kennis geopend werd.

Maar wie handhaafde nu het celibaat? Hierover de geleerde Luden, wellicht de meest gevierde der nieuwe Protestant-sche geschiedschrijvers in Duitschland.

»Gregorius VII werd door hart en geest genoopt, om het celibaat der geestelijken krachtig voor te staan: door zijn hart, — wyl hij meende, dat Christus' Kerk volgens den

wil Gods vrij zijn en de wereld beheerschen moet; door zijn verstand, — omdat hij wel besefte, dat de Kerk niet vrij noch beheerscheresse der wereld kan wezen, zoolang hare bedienaren, de geestelijken door huwelijksbanden aan de aarde gehecht en door de machten der aarde beheerscht bleven. Zijne maatregelen schenen hem toe juist, ja zelfs noodzakelijk te zijn. De toekomst ondervragende, blikte hij kalm over het tegenwoordige heen; hij twijfelde aan de zegepraal niet en een nederlaag scheen hem onmogelijk. De strijd, het is waar, kon hevig zijn en de overwinning lang onbeslist, maar de toekomst heeft zich voor Gregorius verklaard en getoond, dat zijne handelwijze met den tijd overeenkwam, waarvan alleen hij de behoeften uitsprak, waarover hij levensgeest heeft uitgestort. Wat deze groote man verdedigde moet men dus niet volgens meeningen, zeden en omstandigheden van latere eeuwen beoordeelen.”

Breedvoerige bewijzen van alle bemoeiingen der Pausen voor het celibaat zouden overbodig zijn. Omtrent de waarheid van dit feit zijn allen eenstemmig; in de beoordeeling daarvan is men dit niet. Luden laat er zich aldus over uit:

»In en voor alles heeft het celibaat der geestelijken ons alles gemaakt, wat wij zijn; alles heeft het ons gegeven, wat wij bezitten: genie, ontwikkeling van den geest, vooruitgang des menschedoms. Voornamelijk dit heeft der Kerk eenheid en door eenheid de noodige kracht geschonken, om aan de woeste kracht van het zwaard te weerstaan, en de ruwe dwingelandij, door het leenstelsel ingevoerd, te verzachten.”

De juistheid dezer woorden kan men gemakkelijk nagaan. Om waardig zijne verheven bediening en heilige plichten te vervullen, om onrecht en geweld met goed gevolg te bestrijden, had de priester der middeleeuwen vooral eene groote onafhankelijkheid noodig. Met de zorg voor een huisgezin, met de opvoeding en het vestigen zijner kinderen belast, zou het hem niet alleen dikwijls aan moed, maar

ook aan de mogelijkheid ontbroken hebben om onverschrokken op te treden. De vervolging, die hij zich daardoor niet zeldzaam berokkende, zou niet op hem alleen, doch tevens op een weerloos kroost zijn neergekomen. Daarbij, hoevelen zouden de bereidvaardigheid der machtigen om Kerkelijke waardigheden te verkoopen gereedelijk ten gunste hunner zonen hebben aangegrepen? Hoeveel anderen moesten lichtzinnig hun hoofd onder de wijding van den bisschop nederbuigen, als er geen edelmoedige offers tot het aanvaarden van het priesterschap werden geëischt? Ook gaf de ongetrouwde staat aan een alleszins waardig en rechtschapen priester nieuwen grond tot eerbied en vertrouwen van den kant der Katholieke middeleeuwen; grooter invloed op de zedelijke beschaving des volks; meer luister in het uitoefenen der verheven godsdienstige plichten.

Bij zooveel strevens naar het goede werd Europa echter door een gevaarlijken vijand bedreigd. Hem af te weren was de kroon op al het gedane gezet. Immers wat baat het, dat een oogst van volle aren in het zonnevuur rijpt, indien een vernielende stroom den schat van den landman verwoest, voordat de voedzame vrucht in de schuren wordt verzameld? Evenzoo, wat baatte het, dat het Christendom ruwe menschen tot een hooger en volmaakter volksbestaan had ontwikkeld, indien de Muzelman Christus door Mohammed, het Evangelie met den Koran, onze wetten, staatsregeling en zeden met de zijne kwam vervangen? En toch hoe kalm wij ten huidigen dage naar den Muzelman heenzien, eenmaal bedreigde hij de welvaart en rust onzer vadersen.

Ginds in Azië heeft Mohammed de Koreischiet een volk verwekt, dat schepter op schepter verbreekt, vorst op vorst van den troon stort, werelddeelen als een prooi aangrijpt, en zijn breede adelaarsvleugelen uitslaat over het machteloos

Azië en Afrika, een volk, dat aan Indië wetten geeft en in Spanje zijn Alhambra bouwt. Reeds duizend jaar geleden wilde dit volk over de Pyreneën Europa binnen, maar Karel Martel sloeg met ijzeren arm Abderrahman en de bloem zijns legers in de velden van Poitiers. Door Paus en keizer uit Italië verjaagd en door Alphonsus' wijsheid en het zwaard van den Cid voor Spanje grootendeels onschadelijk gemaakt, bleef het kromzwaard in het Oosten uit de scheede. Daar vernieuwden de invallen der Seljoeciden den alouden krijgslust der Saracenen; Malek-Schah bood er zijnen legerhoofden tot loon hunner dapperheid Egypte en Griekenland aan; Constantinopel en daarmede Europa's voormuur en borstwering werd bedreigd. Toen was er een beslissend uur geslagen; de wereld wachtte den strijd tusschen het Kruis en de Halve Maan.

En wederom toonde Rome zich waardig den staf van den H. Petrus te dragen.

Pelgrimsreizen waren in de middeleeuwen zeer algemeen. Menige verouderde vijandschap werd door de langdurige afwezigheid der reizigers uitgeroeid, en de algemeene kennis door het bezoeken van vele landen en het zien hunner voortbrengselen niet weinig vermeerderd. Smadelijke mishandeling nu, den pelgrims en den weerloozen Christenen van Palestina aangedaan, dreef de menigte geweldig voort om in alle gevaren van den kruistocht te deelen. Of zouden de Westersche Christenen zonder verontwaardiging kunnen zien, dat hun medebroeders in het Oosten, allen burgers van één Christenmaatschappij, veelal ook hunne aanverwanten naar het vleesch, zoo vernederd, mishandeld en verguisd werden? Neen, zulk een hoon riep om rechtvaardige wraak. Wie zal echter de verspreide vonken tot een vuur aanwakkeren; de duizenden doen opstaan als één man? De Paus. Als hoofd der Christenwereld geëerbiedigd, kon hij overal meer orde, geestdrift, eenheid brengen. Ook hield hij nimmer op met Europa al de uitgestrektheid des gevaars te

toonen, en de volken op te wekken, als zij moedeloos of onverschillig lagen ingesluimerd op hun zwaard. Sylvester II, Gregorius VII, Victor III ¹⁾ hadden reeds de aandacht op het Heilig Land gevestigd, toen Urbanus II, door Peter den Kluizenaar bijgestaan, alle twijfeling ophief. Eene redevoering van dezen laatsten Paus kan beter dan vele woorden ons van de edele stemming en het helder inzicht der opperpriesters overtuigen.

Ontelbaar was de schare te Clermont samengestroomd. Daar zat de vader der Katholieke wereld ten troon: naast hem stond de vermaarde kruistochtprediker, Peter de Heremiet, met den pelgrimsstaf in de hand, den armen reismantel om de schouders. Eerst voerde de Kluizenaar het woord; daarna begon Paus Urbanus.

»Den afgezant der Oostersche Kerk hebt gij gehoord. Hij heeft u den beklagenswaardigen toestand der stad van den Koning der koningen getoond. Dat grat, waarin de dood zijn prooi niet kon bewaren, waarover de Zon der Verrijzenis opging, wordt ontheiligd: Turksche horden hebben reeds den standaard geplant op de oevers van den Hellespont, van waar zij alle Christenlanden bedreigen. Welk volk zal hun de poorten van het Westen sluiten, als God zijne kinderen niet tegen hen wapent? Agars zonen hebben maagden noch priesters ontzien; zij hebben zieken en grijsaards met boeien beladen, kinderen uit de moederarmen weggerukt, den naam van den waren God vergeten; 's Heeren tempel wordt behandeld als een eerlooze. Mijne Broeders en mijne Kinderen, wee ons! die deze rampvolle dagen beleven! Is het niet beter in den oorlog te vallen, dan dit schrikwekkend schouwspel langer aan te zien? Betreuren wij allen, die 's Hemels toorn wapenden, onze misdaden, weenen wij,

¹⁾ Zie Michaud. Hist. des Croisades; Heeren. Mémoire sur l'influence des Croisades; Raumer. Hohenstaufen; Hurter. Innoc. III; Baronius. III, 70; Ep. Greg. VII. II, 37.

maar geene onvruchtbare tranen, als zaad op zandgrond uitgestrooid. De heilige oorlog moet aan ons leedwezen ontvlammen, broederliefde moet ons bezielen tot den strijd. Krijgslieden, gij, die altijd een nietig voorwendsel zoekt, hier is een wettige oorlog. Nu kunt gij toonen, of er waarachtige moed in u woont; het oogenblik is daar om zooveel geweld in vredetijd gepleegd, om zooveel met onrechtvaardigheid besmeurde overwinningen uit te wisschen. Gij, die zoo vaak de schrik uwer medeburgers waart, keert thans uw zwaard om het huis van Israël, den wijngaard van den God der legerscharen te verdedigen. Bedwingt de ongeloovigen, die koninkrijk en keizerrijk omverwerpen, den Christelijken naam verdelgen willen. Hier geldt het beleedigen Gode, niet den menschen, aangedaan. Krijgslieden van den levenden God verbreekt de aardsche banden; gedenkt wat de Heer gezegd heeft: wie vader of moeder meer dan mij bemint, is mijner niet waardig ¹⁾."

Uit deze welsprekende taal leeren wij juist, welk een diepen blik de Pausen in de kruistochten wierpen. Anderen zagen daarin uitsluitend de bevrijding van de Heilige Stad; Rome beschouwde ze tevens, wat zij werkelijk waren, als een redmiddel tegen de Saraceensche overheersching, als eene afleiding voor de eindelooze twisten der adellijken, die nu allen konden samenwerken tot één waardig doel: Europa's zelfstandigheid op staatkundig en godsdienstig gebied.

Op de stem des Pausen ging een machtige ontroering van man tot man, van stad tot stad, van volk tot volk door heel Europa. Onder de kreet »God wil het» streefden allen naar Jeruzalem. Bij allen heerschte een zeker godsdienstig gevoel, ofschoon bij sommigen met eerezucht, bij anderen met hoop op geldelijk gewin, in dezen met verlangen naar heldhaftige daden, in genen met reislust gemengd. Uit dit

1) Cantu. t. V, p. 247; Rohrb. t. XIV. p. 481; Baronius. ann. 1095.

godsdienstig gevoel, hetzij door een vroom verlangen naar den uitgeschreven aflat²⁾, hetzij door ridderlijk en Christelijk plichtbesef om de onderdrukte menschheid bij te staan, hetzij door liefde tot de godsdienst ontvlamd, sprak overal een diepe eerbied voor de Heilige Stad, van waar de Apostelen over de aarde waren uitgegaan; sprak alom een groote liefde voor het land, waar de ceders van den Libanon, de cypressen van den berg Sion, de rozen van Jericho vol verheven herinneringen waren; waar alles nog van Isaïas' vlamme taal en Jeremias' klaagliederen weergalmde, waar de gebeden van Jezus sluimerden onder Gethsemané's palmen, en de liefde des Zaligmakers Golgotha omzweefde. Dan, hoeveel geestdrift allen ook bezielde, hier bleek het op nieuw, dat ijver zonder wetenschap dwaalt. Vrouwen, grijsaards, kinderen, allen trokken zonder ervaren opperhoofden, zonder goede wapenen, zonder tucht naar Palestina. Spoedig zagen de Pausen het misbruik; maar even goed kon men den watterval op de helft van zijn helling weerhouden. De geestdrift was heerschzucht geworden; duizenden kwamen doelloos om.

Voor de toekomst waren echter wijze maatregelen genomen. Rome wilde, dat alleen zij, die door geslacht en leeftijd daartoe geschikt waren, naar Jeruzalem zouden vertrekken: grijsaards, zieken en kinderen konden door gebed en aalmoezen het hunne doen; vrouwen mochten niet gaan, tenzij door hare echtgenooten of broeders vergezeld; geestelijken en kloosterlingen hadden de toestemming hunner oversten noodig¹⁾. Eugenius III stelde vrouwen, kinderen en goederen der kruisvaarders onder bescherming van de

1) De aflat of kwijtschelding van eenige Kerkelijke straffen, als vasten, gebeden enz., werd niet aan iederen kruisvaarder toegekend, maar „aan hem, die enkel uit godsvrucht, niet *om eer of geld*, doch om Gods Kerk te bevrijden naar Jeruzalem optrok, werd dit voor alle boete aangeschreven.” Zoo luidt de 2de Canon van het concilie te Clermont. Het antwoord op sommige onjuiste meeningen omtrent de aflaten is te vinden bij Wiseman. Confer. 12.

2) Cantu. t. 5, 237—256.

Kerk; verbood elken aanval tegen hunne bezittingen; vermaande hen, om geen kostbare kleederen te dragen, geen ter jacht afgerichte honden of vogels, noch iets, wat alleen tot vermaak dient, mede te nemen ¹⁾. Zoo veel ijver toonden de Pausen in het weerstand bieden aan de Saracenen, dat eenigen hunner op het punt stonden om persoonlijk alle vermoeienissen van den tocht te gaan deelen, en dat de droefheid over Palestina's rampzalig lot Urbanus III den dood aandeed.

Het ongelukkig slagen der kruistochten kan men den voornamesten bewerkers daarvan nu licht tot een verwijt maken, maar de ongelukkige uitslag, uit nevenomstandigheden voortgekomen, kan nimmer aan eene in zich zelve redelijke en roemvolle onderneming hare waarde ontrooven. Buitendien, hebben de kruistochten geen onloochenbaar nut gedaan, door tweehonderd jaar lang den Muzelman in zijn vaart te stuiten? En ware het Christenzwaard den Saraceen niet op eigen grondgebied gaan bestrijden, maar de Halve Maan, zoo als met zekerheid te wachten stond, ons werelddeel komen aanvallen, zou er dan minder bloeds vergoten, minder zedeloosheid over Europa gekomen zijn? Al zijn dus de ondernemingen tegen het Oosten niet zoo gelukkig geslaagd, als men aanvankelijk te recht had kunnen hopen, en wat ook licht verwerkelijk zou zijn geworden, indien de Griek zijnen ouden afkeer tegen de Romeinsche Christenheid hadde vaarwelgezegd; dan moet men toch de meer uitgebreide handelsbetrekkingen, een verhoogden bloei van kunst en kennis, het onderbreken van innerlijke twisten, de beteugeling der onstuimige Turksche woede, ategader vruchten der kruistochten, dankweten aan den Paus, die ook in later eeuwen een geduchten slag heeft toegebracht aan den thans voor immer gefnuikten overmoed der kinderen van Mohammed.

1) Ep. I.

De middeleeuwen kan men vergelijken bij een jongeling, wien het meer aan rijp beraad dan aan edelmoedigheid ontbreekt. Anderen kozen het beeld van den Oceaan, waarvan dat tijdvak alle stormen en ook al het grootsche heeft. Of liever, wilt gij de verschillende bestanddeelen der maatschappij zinnebeeldig voorstellen, denk dan een statig woud. Heilzame en vergiftige planten, boomen, die hun verkwikkende vruchten naar u afbuigen en andere wier kruin besmetting neeruischt, tieren er met reusachtige groeikracht; het hert drinkt aan den breeden, edelen stroom; de slang schuifelt in haar poel; nabij u ademt alles vrede, in de verte wordt het schor geluid des watervals, het brullen van den woudkoning gehoord; maar het geheel vertoont zich krachtig en grootsch. Nog beter zou een statige dom de door den middeleeuwen op ons gemaakten indruk uitspreken. Wij verbeelden ons zulk een eerbiedwaardigen tempel met zijn ranke, omhoogschietende pijlers, liefelijke heiligenbeelden, spitse vensterbogen en hooge gewelven in het zonnelicht, dat door de geschilderde glazen vriendelijk neervalt: een van kinderlijk geloof doordrongen menigte ligt er eerbiedig biddend nedergebogen voor het hoofdaltaar, waar de priester het Heilig Misoffer opdraagt: de reine, godgewijde maagd en de krijgshaftige, fiere ridder aanbidden het Allerheiligste; het kind, met gevouwen handen naast de moeder neergeknield, ziet nu en dan verheugd naar een spelend Kindje Jezus, op een der geschilderde ramen, en zelfs de woestaard klopt rouwmoedig op zijn borst, terwijl de statige orgelmuziek met blijde Hosanna's langs de gewelven rolt. Maar hoe wij door vergelijkingen, die dikwijls meer ijdel sieraad dan juiste veraanschouwelijking bijbrengen, onze gedachten omtrent dit moeielijk tijdvak ook pogen mee te deelen, hetzij door het beeld van een jongeling, van een zee, een statig woud, een heiligen dom of nog beter door allen te samen; altijd heeft de Katholieke godsdienst recht op eene

voornamen plaats bij de voorstelling. Zij was een Engel om des jongelings raadsman te wezen; de zon, die aan den Oceaan zijn betooverende schittering gaf; de sterrenhemel, den reiziger door het padelooze woud den weg zijner bestemming toonende; de priester aan het altaar in den dom.

En door wien sprak het Catholicisme luider dan door den Paus? Zonder twijfel waren er vele eerbiedwaardige mannen, uitstekende geleerden, heilige bisschoppen zonder wier krachtige medewerking Rome nimmer het voorgestelde doel hadde bereikt, maar het is tevens niet minder een feit, dat de voornaamste beweging van den opperherder uitging. Door het houden van jaarlijksche Kerkvergaderingen alom te bevorderen, door Apostolische legaten, door brieven¹⁾, vol wijsheid en plechtige beslissingen spraken Petrus' opvolgers tot alle land, waar onderdaan of vorst het Christendom te verachten, of minstens te vergeten scheen. Bleek dit niet toereikend te zijn, dan riepen zij die ongeëvenaarde bijeenkomsten op, waar alles wat de godsdienstige, de zedelijke en bijgevolg de maatschappelijke orde aanmerkelijk bedreigde, niet volgens staatkundig, sluwe, maar overeenkomstig reine, hechte beginselen en krachtens eene hoogere zending in tegenwoordigheid der wereldlijke vorsten, door de eenparige uitspraak van de prinsen der Kerk en ten aanhoore der gansche Christenheid werd veroordeeld. De zeven algemeene conciliën, tusschen 1123 en 1311 gehouden, bestreden de hoofdgebreken hunner eeuw, en tegen de overweldiging des keizers, de weinig priesterlijke zeden van sommige geestelijken, tegen den aanhoudenden oorlog en tweespalt, tegen plunderzucht, woeker, handelsbedrog²⁾ werden wijze, mannelijke besluiten genomen. Bij zulke gelegenheden onderscheidden zich de Pausen zoo bijzonder, dat de Grieken, op de onder Grego-

1) Innocentius III alleen liet er 4000 na.

2) Labbe Concil. t. X, p. 889, 999, 1505. t. XI, p. 118, 638, 938.

rius X gehouden Kerkvergadering van Lyon, dezen opperpriester meer als een hemelgeest dan als een mensch beschouwden ¹⁾).

Zoo bleef de Christelijke waarheid ongeschonden. Het zedelijk bewustzijn werd levendig gehouden, zoodat de weg tot wederkeer den afgedwaalden, het pad naar hoogere ontwikkeling den goeden steeds voor oogen stond. Geen wonder, dat zooveel heerlijke verschijnselen zich in de middeleeuwen vertoonen! Ik zeg: heerlijke verschijnselen. Want zoo de bewering, dat in die tijden niets onzedelijks en ruws, weinig twist en onwetendheid bestond, op dweepzucht gelijk; men moet toch ook bekennen, dat die veroordeelende uitspraak, door sommige schrijvers over dit tijdvak gewaagd, niet weinig naar blinde partijzucht, gebrek aan kennis, en ongevoeligheid voor het schoone en edele zweemt. Of ver-raadt een vluchtige blik op de middeleeuwen niet veel waarachtige grootheid en zielenadel?

Onder de geestelijkheid: — hoevele Pausen, waardige opperhoofden der Christenwereld, door hun genie en edelmoedig ²⁾ heldenhart de maatschappij zoo weldadig beheer-

1) Raynald. an. 1276, n. 2.

2) Aanm. Vele schrijvers bekennen, dat vele Pausen geniale mensen waren, maar verwijten hun dan tegelijkertijd zeer oneervolle daden. Hierover willen wij in het voorbijgaan iets aanstippen.

Clemens IV en Innocentius III zijn wel eens beschuldigd van een zeer onridderlijke daad. De eerste zou aan Karel van Anjou, die den jeugdigen Conradijn gevangen hield, hebben geschreven: „Conradijns dood is Karels leven;” wat klaarblijkelijk het doodvonnis van den ongelukkigen Conradijn inhield. Thans is dit feit door echte brieven, waarin Clemens juist op de vergiffenis van Conradijn aandringt, onwaar bevonden. (Cantu, Hist. Univ. t. 6, p. 104.)

Van Innocentius III beweerde men, dat hij, een der edelste figuren uit de middeleeuwen, zijn voogdijschap over den jeugdigen Frederik II geheel tot verdelging van dezen laatste had uitgeoefend. Nu hoort men het sieraad, der Duitsche geschiedschrijvers, den Protestant Müller zeggen: Innocentius III vervulde jegens den jeugdigen Frederik II de plichten van beschermheer, als een edelmoedig vorst, als een edel ridder. (Müller, Hist. Univ. t. II. ch. 9.)

Zou verder een Katholiek wel iets roemvollers van Gregorius VII kunnen

schend en belettend, dat ons werelddeel des keizers voetschabel worden en Arabië over Europa triomf roepen zou; — bisschoppen, waardige verdedigers van Kerk en volk, als de H. Anselmus en de H. Thomas van Canterbury, die aan den voet der zoo waardig bediende altaren, den moordenaars zijn hoofd aanbood onder de woorden: »Ik sterf voor God, voor de rechtvaardigheid en voor de vrijheid der Kerk;» — priesters en kloosterlingen, wier naam een geheele eeuw voor den geest roept, als de H. Bernardus, wier verschijning der wereld voor wraakzucht liefde, voor ongebondenheid reinere zeden, voor verkwisting liefdadigheid aanbracht, zooals de H. H. Franciscus en Dominicus met honderden hunner volgelingen. Op den troon: — vorsten als de H. Lodewijk, even groot, waar hij zich voor aan zijn leger in 't midden der gevaren stort, als waar hij de drie op zijn ring gegraveerde woorden lezende: »God, Frankrijk, Margaretha» zich zelve toespreekt: »Hors cet anel n'ai point d'amour»; even bewonderenswaardig, wanneer hij, Frankrijks koning en gevangene, de boeien van den Muzelman met Christenmoed torscht, of in de koninklijke zalen over wijze wetten voor zijn volk nadenkt; — vorstinnen als de H. Elisabeth, zoo beminnelijk als kind, echtgenoot en weduwe, zoo schoon in hare trouwe huwelijksliefde en onuitputbare milddadigheid. Onder de ridders: wie is er, die Godfried van Bouillon niet eerbiedigt, die de Tancredo's niet acht? Bij het volk: —

zeggen, dan de Protestant Luden, als deze spreekt: Het plan van Gregorius VII was het gevolg van een eindeloos medelijden met de rampen der menschheid en van een brandend verlangen om de oorzaak daarvan weg te nemen: alleen een forse geest kon deze gedachte ontwikkelen: het gold niets minder dan de verbetering der menschen, hunne veredeling door de Katholieke godsdienst. Het is onrechtvaardig niet toe te stemmen, dat hij de menschen beminde; te twifelen aan zijne rechtschapenheid. Altijd verscheen deze Paus in den glans zijner verheven waardigheid als onder een stralenkrans, vrij van de misleiding der hoovaardij, van de begoochelingen, te dikwijls door onze eigene verdiensten ontstaan. Overigens leefde hij altijd eenvoudig en was in zijne zeden onberispelijk. (Luden. Alg. Gesch. v. Volk und Stat. Jena. 1821).

zou men de edelmoedige zijde van het middeleeuwsche volk niet bewonderen, dat zich zoo machtig voelt aangegrepen in de kruistochten, zich zoo menigmaal wegschenkt voor een zedelijk doel? Zou men niet juichen, dat er zoo veel volharding en moed in de menschheid sluimert, als die waarmee de Spanjaard eeuw op eeuw zijne vrijheid en zijn volksbestaan op de vaderlandsche bergen heeft verdedigd ¹.

Zooveel goeds was de vrucht van het godsdienstig gevoel, zoo onloochenbaar in de opgenoemde Heiligen; zoo duidelijk gebleken onder het edeler deel der kruisvaarders, die de leus »God wil het» niet op de lippen slechts maar ook in hunne harten droegen; zoo levendig in den Spanjaard, zoo innig in Godfried, die weigerde de gouden kroon te dragen, waar zijn Goddelijke Meester een kroon van doornen droeg. Heerlijke belooning voor de Pausen, die door arbeid en lijden, ten koste van leven en bloed de levendmakende waarheden des Christendoms rein en ongeschonden behielden!

Ja, wat Rome voor honderden jaren tegen zoo talrijke vijanden had verdedigd, toonde zich nu door verheugende uitwerkselen. Waarom toch b. v. geniet de vrouw in de Christelijke maatschappij eene eer, die zij overal elders ontbeert? Hoe was de vrouw daar in aller achting zoo hoog gestegen, dat zij een voorwerp van diepe vereering werd en men iederen ridder, die voor hare onschuld en eer zijn leven niet veil had, voor eerloos mocht achten? Hoe anders dan door Jezus Christus, die de vereeniging der echtgenooten tot een Sacrament verheven, beider liefde door eene hoogere bekrachtiging veredeld heeft? Hoe anders dan door eene godsdienst, waarin Maria kinderlijk wordt vereerd als de volmaaktste der menschen, de Koningin der Engelen, de spruit waarop de bloem van Jesse bloeide, als de onbevleete

1) Om eenig denkbeeld van de groote karakters uit de middeleeuwen te krijgen, zie: Ratisbonne, S. Bernard; Lacordaire, S. Dominique; Walsh, S. Louis; Montalembert, Ste-Elisabeth.

wier maagdelijkheid even min door het moederschap werd geschonden als de ster door het licht, dat zij afstraalt?

Evenzoo ontwaart men in deze eeuwen een meer gevorderd bewustzijn van gelijkheid en broederschap, dat zonder het onvermijdelijk verschil van standen te willen wegnemen, de hoogere en lagere klassen door wederzijdsche welwillendheid verbindt. De vorsten, die ten kruistocht gingen, verbonden zich tot de grootste zorg voor hunne volgelingen. Bisschop Adhemar herhaalde steeds: »Wij zijn allen broeders; onderlinge toegenegenheid vereenigt ons." Richard stort zich in het volle gevaar, roepende: »Den koningstitel zou ik onwaardig zijn, trotseerde ik den dood niet tot verdediging van wie mij in alle oorlogsgevaaren zijn gevolgd." Lodewijk IX, met den dood voor oogen, roept uit: »Wie zal mijn goed volk naar Frankrijk terugvoeren!" »Geen ridder, rijk of arm, kan zonder schande wederkeeren, als hij het volk, waarmee hij vertrok in de macht der Saracenen achterlaat" zeide De Boulaincourt tot Joinville. »Nooit zag ik zooveel volken tot een leger vereenigd;" schreef Foulques van Chartres, »maar hoewel door taal gescheiden, schijnen wij maar één door onze liefde tot God en het volk." Veel moest tot dit alles natuurlijk bijdragen het geloof aan Hem, die voor allen stierf; wiens beeltenis, langs de wegen geplant, den vervolgdén een toevluchtsoord was; wiens Kruis iedere ridder in den vorm van zijn slagzwaard ronddroeg, waarop deze in de barning der gevaren een vertrouwvollen blik wierp, dat hij liefderijk op de lippen eens stervenden wapenbroeders drukte.

Hier mogen wij ook de talrijke liefdadige instellingen niet vergeten.

Trachtte de Kerk, die geene gevoelens doodt, maar ze alle veredelt, den ridderlijken geest der middeleeuwen aan de verdediging van godsdienst, recht en onschuld te wijden; dan deed zij dit vooral door de geestelijke ridderorden als

daar zijn: de Hospitaalridders, de Tempeliers, de Teutonische ridders enz. Blonk de adellijke elders door rechtschapenheid en heldenmoed, in deze orden paarde zich allesopofferende liefde aan de grootste dapperheid. Moge er later veel kaf onder het koren zijn gevonden, de eerbied aller eeuwen zijn zij toch waard de trouwe mannen, die alle genoegens des levens vaarwel zeiden, om den reiziger op den eenzamen tocht te vergezellen en te beschermen, den zieke, verre van zijn vaderland door ieder verlaten, een broederhart te toonen; om »sterk als diamant en teeder als eene moeder" de troost aller lijdenden, de schrik van alle verdrukken te zijn. Ja geëerd blijven zij immer de trouwe zonen der Kerk, die het lelieblad der maagdelijkheid met de lauweren van den krijgsheld en de rozen der liefde samenwonden tot een onsterfelijken krans ¹⁾.

Naast den ridder staat de kloosterling. Ook zijne verschijning getuigt van veel wilskracht, zelfopoffering en zielenadel.

Een jeugdige geleerde aan de universiteit van Parijs, besloot op den dag, toen hij voor de eerste maal als priester ten altaar klom, om zich aan de bevrijding der slaven te wijden. Zijn naam was Johannes de Matha. Eens met zijn vriend, Felix de Valois, aan eene fontein in het woud nabij den burcht de Gandelu neergezeten, maakte hij dezen zijn edel plan bekend; en door de vereenigde krachten van deze twee kwam eene orde tot stand, waaraan duizenden slaven hunne vrijheid hadden te danken, en die onder den naam van Orde der Heilige Drie-vuldigheid is bekend ²⁾.

Weinige jaren later waren Spanjes koning en adellijken in Barcelona's hoofdkerk getuigen van de inwijding eener nieuwe orde, die zoo menigen vader een zoon, zoo menigen

1) Zie La Curne Sainte-Palage, *Mémoire de l'ancienne chevalerie considérée comme un établissement politique et militaire*; Hélyot, *Histoire des Ordres religieux*; S. Bernardus, *Exhort. ad milites Templi*, I.

2) Rohrb. o. c. t. XVI, liv. 72; Hélyot, *Histoire des Ordres rel.*, t. III; Butler, *Vies des Pères etc.*, 8 Févr.

broeder een broeder wedergaf. Dertien edellieden verbonden zich om de vrijheid der slaven, zelfs ten koste der hunne, te bewerken. Dergelijke instellingen bestonden ook voor andere verheven doeleinden. Is er b. v. iets edelers dan wat de H.H. Franciscus en Dominicus, twee der grootste middeleeuwsche ordestichters, beoogden? Hunne volgelingen moesten, in volmaakter beoefening der Evangelische raden, kuisch, arm, gehoorzaam leven en onvermoeid voor deugd en wetenschap, voor naastenliefde en welbegrepen vrijheid kampen ¹). Ook waren velen hunner de kroon der universiteiten, de schrik der dwingelanden, engelen des vredes voor een twistziek volk, de Evangelieverkondigers der brandende woestijnen van Azië, der sneeuwvelden van het Noorden ²). Zij brachten de gewichtige les in beoefening,

1) Bollandisten, 4 Aug. en 4 Oct. Rohrb., Hist. etc., t. XVII, liv. 72.

2) Aant. Om de twisten te eindigen, liet de H. Franciscus overal zijn „Gezang aan de Zon” verspreiden, waarin de lof werd verkondigd „van hen, die den vrede beminne, door den Allerhoogste zullen worden gekroond.” Thomas, aartsdiaken van Spalatro, deelt ons omtrent denzelfden Heilige mede: „Op Hemelvaartsdag van 1222, hoorde ik Franciscus op het plein van Bologna, waar bijna de geheele stad verzameld was, preeken. Hij begon over de Engelen, menschen en duivelen. Tot verwondering van vele geleerden, die dit van zulk een eenvoudig mensch niet hadden verwacht, drukte hij zich hieromtrent zeer goed uit. Maar al zijne bewijzen dienden om de vijandschappen uit te roeien. Schoon hij onaanzienlijk en nederig van uiterlijk was, werd door God toch zooveel kracht aan zijne woorden geschonken, dat vele aanzienlijke familiën, onder welke een onmenschenlijke woede en verouderde wrok bittere vijandschap en veel bloedvergieten veroorzaakten, tot vredelievende gezindheid werden teruggebracht. (Ap. Joh. Lucium, De Regno Dalmat. Meerdere feiten vindt men bij Marchese, Scritte.)

Een brief, ten jare 1253 door Innocentius IV geschreven, toont ons, wat die orden voor het Christendom deden. „Aan onze geliefde zonen, zoo luidt het, „aan de Predikheeren, die prediken in de landen der Saracenen, Grieken, Bulgaren, Cumanen, Ethiopiërs, Syriërs, Gothen, Jacobieten, Armeniënen, Indianen, Tartaren en andere ongeloovige natiën van het Oosten”, enz, Pruisen, Polen, Noorwegen, Denemarken en Zweden hadden toen reeds de stem dier mannen vol werkende liefde, vernomen. (Touron, Hommes Illustres, etc.)

De wreede Ezzelino vreesde die kloosterlingen, vijanden van alle dwingelandij. De fratribus minoribus Eccelinus plus timebat in suis factis, quam de aliquibus aliis personis in mundo (Rolandinus, p. 279.)

door den H. Thomas van Aquina zijnen tijdgenooten gegeven. »Het is schoon,» zeide deze tot sommigen, die meenden edel te zijn, omdat zij van adel waren, »het is schoon de voorbeelden van adellijke voorvaderen niet te verlooche-
nen, maar schooner is het eene nederige afkomst door grootsche daden op te luisteren. Daarom herhaal ik met den H. Hieronymus, dat in dien zoogenaamden erfelijken adel niets benijdenswaardig is, behalve dat de adellijken om hunne eer te behouden tot rechtschapenheid verplicht zijn. Geen ware adeldom dan deugd.»

In al die verschillende personen en vereenigingen, waarvan wij zoo even gewaagden, en in de maatschappij over het algemeen toonde zich eene deugd, den Heidenen onbekend. Het was eene groote bedrijvigheid, met offervaardigheid en liefde vereenigd.

Dit alles, en de liefde vooral, noemen wij een uitvloeisel van de Katholieke godsdienst in haar geheel, en bijzonder van de tegen Arius door Rome zoo moedig verdedigde waarheid der Menschwording van het Eeuwig Woord. Van nature wordt de mensch door lijden afgeschrikt; alleen waar zielegrootheid, liefde, bloedverwantschap op schoonheid met jammer is vereenigd, daar wekt het een hulpvaardig medelijden op, een medelijden, dat vooral bij buitengewone kwalen nog dikwijls voor een natuurlijken afkeer bezwijkt. In het Christendom echter waren de denkbeelden omtrent 's menschen waarde zoo veredeld, dat niet alleen de onverschilligheid maar ook de afkeer werd weggenomen en verwonnen. Voor een Christen zijn alle menschen zonder onderscheid van rang of stand gelijk in oorsprong, gelijk in bestemming; erfgenamen van éénen Hemel, geschapen naar het beeld van éénen God, broeders van éénen Christus, kinderen van éénen Vader daarboven: en waar ooit de beeltenis Gods naar ziel of lichaam zich misvormd voordoet, daar heeft de Heiland gezegd: »wat gij den minste gedaan hebt,

hebt gij aan Mij gedaan," en zoo allen met zijn Goddelijke schoonheid omkleed. Op die wijze bloeide er eene hulpvaardige naastenliefde, uit oprechte toegenegenheid, ja uit eerbied ontstaan. Met de weldaad vereenigde zich die welwillende en beleefde kieschheid, zonder welke zij beleedigend wordt.

Eene levensvolle maatschappij, evenmin door koelberekenende philanthropie in haar hoogere vlucht naar edelmoedige daden belemmerd, als door droomerige overgevoeligheid in hare werkkraft verlamd, zag ook wetenschap en kunst met al het kenschetsende groote en eenvoudige van dien tijd, met al den gloed eener krachtige jongelingschap herleven.

Duizenden stroomden uit alle landen samen naar die wereldberoemde universiteiten, waar de grootste vernuften der middeleeuwen het leeraarsambt bekleedden. De godgeleerdheid en wijsbegeerte gingen fier op mannen als de HH. Anselmus, Bonaventura, Thomas van Aquina, allen een eereplaats in den tempel der wijsheid waardig. Ontstonden er uit overdreven eerbied voor den scherpzinnigen Aristoteles, uit zucht om liever een redetwist door spitsvondigheden te winnen dan denzelfden tijd aan ware kennis te wijden, vele bespottelijke, nuttelooze vragen, die het verstand wel scherpsten maar de wetenschap niet verriikten; wij moeten toch verwonderd staan over de diepzinnige, eenvoudige, duidelijke oplossing van allergewichtigste godsdienstige, zedelijke, wijsgeerige vraagstukken en het Christendom danken, dat te midden van zooveel spitsvondigheden vele grove dwalingen voorkwam, en buitendien de HH. Bonaventura en Thomas van Aquina tot toonbeelden kon stellen van openbaring met rede, van ootmoed en heiligheid met diepe geleerdheid vereenigd, gelijk de Kerk in vroeger eeuwen een Chrysostomus en Augustinus onder hare trouwste zonen geteld had.

Voorts ontwikkelde zich het Kerkelijk Recht door de ver-

zamelingen van Petrus de Benvenuto, Raymundus de Pennefort, terwijl de welsprekendheid op de diepgevoelde, dikwijls sierlijke taal van den H. Bernardus mocht roemen. Van de natuurkundige wetenschappen moeten wij bekenen, dat zij weinig gevorderd waren, maar er bijvoegen, dat het in een Albertus Magnus en Roger Bacon geenszins aan prijzenswaardige pogingen ontbrak; pogingen, niet ongelijk aan die eens jongen adelaars, wanneer hij van zijn hooge bergen de onvolwassen wieken reikhalzend naar de voor hem liggende afstanden uitslaat.

Ook de schoone kunsten verheugden zich in frissche levenskracht! Welk een nieuwe, eenvoudige, wegslepemde poëzie in het Nibelungenlied, in de Spaansche Romancen op Don Rodrigo, den Cid, in de Karelromans, in de zangen van Walther v. d. Vogelweide en niet het minst in de geestelijke poëzie! ¹⁾ Hoeveel meesterstukken werden er niet door de godsdienst ingegeven? Aan hare heilige altaren leerde de bouwmeester zijne verhevenste gedachten, de schilder zijne beminnelijke tafereelen, de dichter zijn uitnemendste zangen. Want waar godsdienst, dat wil zeggen, geloof en kennis van den éénen God, liefde en heilig ontzag voor Diens oneindige Majesteit woont, daar is ook uitdrukking van dat geloof, van die liefde, en van alle menschelijke gevoelens, die er door worden veredeld, — daar is ook kunst. Daar stemt Dante de verheven lier, daar stijgt hij uit de plaatsen, »waar men de hoop voor altijd aflegt,» naar het Paradijs; volgt er met begeesterden blik de Heiligen van koor tot koor, en staart Beatrix na, tot dat haar sterreglans door het zonnelicht der Godheid overstraald wordt. Waar godsdienst is, wordt Dantes lier en Thomas van Aquina's harp de tolk van de rijkste gedachten ²⁾; daar

1) Zie: Dichtungen der Hohenstaufenzeit, Deutsch. Klassik. B. I; Herder, Der Cid; Beatrijs; Caerl en Elegast; Floris ende Blancefloer.

2) Wij zinspelen op Dantes »Divina Commedia» en op de »Pange Lingua» en »Adoro te» van den H. Thomas.

schijnt fra Angelico's penseel zich in Hemelsche verven te doopen ¹⁾; daar verrijzen de kerken »schoon, zuiver, eenvoudig als eene bruid'' ²⁾, of die tempels, door het genie en de volharding onzer voorvaderen gesticht, door hun geloovig gebed geheilgd, en waarin het ons is, als vernamen wij stemmen uit hooger sfeer en als zweefden heilige gedachten door de gewelven.

Die vooruitgang van godsdienstig en maatschappelijk welzijn, van kunsten en wetenschappen werd niet alleen zijdelings door de Pausen bevorderd, omdat zij de volken van Europa tot het Christendom gebracht, de geopenbaarde waarheden ongeschonden bewaard, de godsdienst tegen beeldstormers in het Oosten en woeste Barbaren in het Westen verdedigd hadden; maar zij werkten daartoe ook rechtstreeks mede door uitwendigen luister aan de godsdienst, door weldaden aan uitstekende mannen geschonken, door het oprichten van leerstoelen en universiteiten, door een wijs gebruik van alle in de Kerk aanwezige krachten.

Worden recht en waarheid verkracht, dan zijn graven als Koenraad van Thüringen, koningen als Hendrik II van Engeland als Christenen verplicht om door openbare boete het slechte voorbeeld, door hun beruchte misdaden gegeven, te herstellen; niet om deze mannen tegenover den opperpriester te verkleinen, maar om zoo de nadeeligwerkende willekeur der grooten te beteugelen; om der wereld te toonen, dat een aardse koningstitel niet ontslaat van de wet door den Koning des Hemels gegeven.

Aan de heiligverklaringen werd alle luister bijgezet, opdat deze plechtige hulde aan schoonheid en adel van ziel, niet

1) Michel-Angelo fra Angelico's „Boodschap des Engels aan Maria" ziende, riep uit: een mensch heeft dit niet kunnen maken, zonder het eerst in den Hemel gezien te hebben.

2) Dit zeide Michel-Angelo van de „Santa-Maria-Novella" te Florence, een werk der dertiende eeuw.

aan uitwendigen glans en ijdele titels bewezen, allen mocht inscherpen, dat het waarachtig groote, niet van zilver en goud, noch van weidsche praalvertooning en namen, maar van innerlijke waarde, van Christelijke deugden afhankelijk is.

Ook de nieuwe vereenigingen en de kloosterorden vonden hun middelpunt in den H. Stoel. De HH. Franciscus en Dominicus, de krankenverpleger en de slavenbevrijder ontmoeten elkander rond den Pauselijken troon, waar Christus' stedehouder het goede hunner instellingen beschermt, al wat kan schaden verwijdert, door een ruimeren blik over de gansche Christenwereld de krachten nuttiger aanwendt, en somtijds zelfs de kleederdracht der nieuwe strijders bepaalt. De Paus vergat evenmin de uitbreiding als de instandhouding der hem toevertrouwde Kerk. Honorius II bevorderde het Christendom in Pommeren; Innocentius IV, Gregorius IX, Alexander IV, Urbanus IV werkten aan de bekeering van Noordelijk Europa, en aan die der Grieken en Mohammedanen in het Oosten; wat meer is, toen geheel Europa niets dan de verdelging der Tartaren beoogde, dachten de Pausen er aan dit volk voor de Christelijke beschaving te winnen, en Innocentius IV, Gregorius X, Nicolaas IV zonden eenige uitstekende mannen uit voor dit moeilijk werk ¹⁾.

Veelal leerlingen der doorluchtigste universiteiten en met groote kennis toegerust, waren de middeleeuwsche Pausen, als 't ware, de natuurlijke begunstigers der wetenschap. Hadden Pascalis II, Calixtus II en Innocentius IV door hunne hooge goedkeuring de ondernemingen der geestelijke ridderorden toegejuicht, ook aan de geestesontwikkeling bracht Rome rechtmatige hulde. Zoo werd b. v. de schilder Angelico Fiesole »de grootste belooningen waardig geacht." Door Eugenius IV naar Rome geroepen, schilderde hij in

1) Doell. Kirchengesch., t. IV, h. 1; Raynald 1237; Rohrb. o. c., ll. 74, 75, 77.

de zalen van het Vatikaan de groote fresco's, de geschiedenis van Sint-Laurentius en Sint-Stephanus voorstellende; en de Paus, nog meer verrukt door Angelico's ziel dan door de schilderstukken, bood hem het aartsbisdom Florence aan. Eene dergelijke belooning werd te dien tijde, en ook vroeger somtijds, aan uitmuntende verdiensten geschonken; men meende niet dat een Christelijk schilder of bouwmeester het bisschopsambt minder waardig was dan een gewijd redenaar, daar beiden met hetzelfde geloof dezelfde zaken in verschillende kunsten uitdrukten ¹⁾. Wat Eugenius IV voor Fiesole, was Innocentius III voor Marchione d'Arezzo, Clemens IV voor Bacon. Paus Alexander op de derde, en Innocentius III op de vierde algemeene Kerkvergadering van Laterane ²⁾ bestreden de nalatigheid in 't geven van onderwijs. Verschillende universiteiten en vele leerstoelen voor het Grieksch, voor de Hebreeuwsche, Arabische en andere Oostersche talen ³⁾ werden door de Pausen opgericht. Niet tevreden met dat alles, ging Rome ook overal verslapping en misbruiken tegen; waarvan de volgende bulla van Innocentius IV een der merkwaardigste gedenkstukken is. Zij werd gericht aan »alle prelaten van Frankrijk, Engeland, Schotland, Spanje en Hongarije." De H. Vader beklaagt zich over de treurige tijding, hem ter oore gekomen, dat de godgeleerdheid en wijsbegeerte door aanstaande priesters werd verzuimd en voor de burgerlijke rechtsgeleerdheid — men weet wat dit gedurende den gevaarlijken bloeitijd der studie van het oud Romeinsch Recht beteekende — moest wijken. »De voedsterlingen der wijsbegeerte, zoo liefderijk

1) Lacordaire. Mémoire pour le Rétabl. etc. ch. V.

2) Op deze concilies werd bepaald, dat minstens bij alle hooftkerken en zoo veel mogelijk ook bij de andere kerken gelegenheid zou zijn tot kosteloos onderricht in verschillende wetenschappen. (Conc. Lat. IV. Can. XI.)

3) Onder de voornaamste universiteiten door den H. Stoel opgericht of bijzonder beschermd, telt men die van Rome, Bologna, Toulouse, Salamanca, Coïmbra, Parijs, Alcalá, Oxford.

door haar behandeld, met hare leer gevoed," dus luidt het, »door hare zorgen tot alle plichtbetrachting zoo goed gevormd, verwijnen in eene armoede, waardoor hun zelfs het dagelijksch brood en kleeding ontbreekt, zoodat zij de blikken der menschen ontwijken en de duisternis zoeken moeten. Intusschen spreiden zoogenaamde geestelijken, in rechtsgeleerden herschappen, overal hunne trotschheid ten toon, op prachtige paarden gezeten, in purper gedost, met edelgesteente, goud en zijde bedekt.... en maken zoodoende het volk niet alleen tegen zich zelven, maar ook tegen het heilig gezag, waarvan zij onwaardige vertegenwoordigers zijn, verbitterd." Verder wordt den geestelijken de studie der godgeleerdheid ernstig opgelegd; minstens de studie der wijsbegeerte, »waardoor men wel niet tot zachte gevoelens van godsvrucht wordt opgewekt, maar toch eenige stralen der Eeuwige Waarheid ziet doorbreken; waardoor de ziel wordt vrijgemaakt van de begeerlijkheid, die aan een tweede afgodendienst gelijk en de wortel is van alle kwaad." ¹⁾

Hoe onvolledig het ook zij, hebben wij toch getracht eenig denkbeeld van de middeleeuwsche Pausen te geven. Een of twee namen van kunstenaars hebben wij vernoemd, die, wat tijdrekening betreft, na Bonifacius VIII, maar wat hun strekking aangaat voor diens dood moeten geplaatst worden. Overigens hebben wij de opperpriesters omringd van hunne tijdgenooten voorgesteld, in het vertrouwen van hunne grootheid onvervalscht te schilderen.

Al zouden wij er echter in geslaagd zijn de verdiensten van den H. Stoel gedurende de middeleeuwen eenigszins aan te toonen, dan rijst hier altijd nog de vraag op, of hij in latere eeuwen zijne aloude waardigheid heeft gehandhaafd.

Deze vraag zullen wij trachten in de volgende bladzijden onpartijdig te beantwoorden.

1) Ozanam. Dante et la Philosophie Cath., p. 367.

V.

Van Benedictus XI tot de Fransche Revolutie. 1303—1789.

Het begin der zestiende eeuw, het tijdstip der Hervorming — wie onder de Katholieken heeft er wegens de behaalde overwinning niet zegevierend en dankbaar, wegens de geleden schade niet medelijdend en treurend het oog op geslagen? wie onder de Protestanten het niet als een blijden dageraad na nachtelijken storm verwelkomd?

Hoe wij echter ook over dien tijd mogen denken, hetzij droefheid over de veroorzaakte verliezen, of vreugde over het verworven voordeel de snaren onzes harten op het hevigst doe trillen; altijd blijft de Hervorming een der gewichtigste gebeurtenissen, in de geschiedrollen geboekt, een der belangrijkste verschijnselen op het wereldtooneel. Duizenden en duizenden, geheele koninkrijken, ja, een halve wereld als in een oogwenk met betrekking tot de heiligste beginselen veranderd; Rome, dat op vijftienhonderdjarige overlevering en de overtuiging van millioenen en millioenen wijzen kon, naar 's menschen kortzichtige meening eensklaps aan het wankelen gebracht en dit door een tot hiertoe haast vergeten kloosterling: — zoo iets vordert de oplettendheid van onzen geest. Het is een feit, dat even goed in zijn gevolgen bestudeerd, als in zijn oorzaken moet nagegaan worden.

Want de Hervorming is geen alleenstaande gebeurtenis, zonder verband met de geschiedenis van het verleden; zij is dit vooral niet met betrekking tot den Paus, haar doodelijksten vijand. Een blik op de twee eeuwen vóór Luther, zal tot veraanschouwelijking van dit alles niet nutteloos zijn.

In den middeleeuwschen twist tusschen Paus en keizer waren niet altijd de gemoederen even zeer aan de zijde des eersten, als recht en billijkheid. Velen, wier blik het grootsch en heilzaamwerkend geheel van 's Pausen streven niet overzag, stonden tegen Rome uit kortzichtigheid, anderen uit belangzucht, de meesten door misleiding. Door eene reactie tegen de Pauselijke bedoelingen ontstond er bij het volk een zekere gistende wrok, smeulde er een vuur, dat later in geweldige vlammen kon uitslaan. Door schimp en hekelende gezangen van keizersgezinde adellijken en dichters werd die wrok langzamerhand tot minachting, vooral, toen tijd en gewoonte het aanvankelijk zoo ontzagwekkende van den Kerkban wegnamen; toen Philips de Schoone en Lodewijk van Beieren den Paus zoo stout weerstonden. Het verblijf van Petrus' opvolgers te Avignon gaf een krachten stoot aan die Antipauselijke beweging. Al naderden afgezanten van den Khan der Tartaren tot den H. Stoel, en smeekten verre Aziatische volken »om den vaderlijken zegen en het krachtig gebed van den alvermogenden heer der Christenen''; al kwamen koningen over het afweeren der Saracenen onderhandelen met Christus' plaatsbekleeder, die anderzijds den oorlog tusschen Engeland en Ierland, tusschen Aragon en Castilië als vredenvorst voor kwam; al kleefde er gedurende de »Babylonische gevangenschap'', zooals de Italiaan der Pausen verblijf te Avignon te recht betiteld heeft, geen smet van onzedelijkheid op deze laatsten¹; toch was de afwezigheid der Pausen van

1) Aanm. Elk der Pausen te Avignon heeft meerdere tijdgenooten tot geschiedschrijvers, en toch wordt er maar één Paus, door één zijner levensbe-

Rome, de te groote liefde van eenigen dezer voor pracht, voor hunne bloedverwanten en voor Frankrijk, toch was, zeg ik, het gemis van volkomene vrijheid, reden genoeg, dat de opperherders niet meer het vroeger gewicht in Europa's weegschaal konden werpen. Het verlaten van Rome voor Avignon deed hen rangschikken onder de minder trouwe herders, die, van hunne kudde verwijderd, buiten hun dioceses verbleven. Eene overdrevene of misplaatste liefde voor bloedverwanten en bijzondere volken strookte met de waardigheid van Vader aller Christenen niet, terwijl eene zekere prachtlievendheid van sommige Pausen aan de innerlijke waarde hunner persoonlijkheid ontnam, wat door uiterlijken glans scheen gewonnen. Daarbij het gemis van volkomene vrijheid, niet alleen het werkelijk, maar zelfs het schijnbaar gemis daarvan —, hoezeer deed het den H. Vader van zijn verheven standpunt dalen! Klonk vroeger zijne vrije stem eerbiedwaardig uit de Eeuwige Stad, thans scheen die stem onder Frankrijks invloed te spreken; strekte hun priesterlijke hand zich van de Zeven Heuvelen weldadig over alle natiën uit, te Avignon, dacht men, werd hunne zegening door de Fransche vorsten geleid: en al waren dit vermoeden en dit verwijt gemeenlijk ongegrond, men zag er een schoon-schijnend voorwendsel in, om allerrechtvaardigste, maar onwelkome wetten te ontduiken ¹⁾).

God liet toe, dat op het verblijf der Pausen te Avignon eene veertigjarige Kerkscheuring in het Westen volgde. In dien voor 't Christendom zoo noodlottigen tijd verhieven

schrijvers uit een zedelijk oogpunt aangeklaagd. Die schrijver heet Villani, staat in zijne bewering alleen, wordt door anderen uitdrukkelijk tegengesproken, en is buitendien als Italiaan den Pausen van Avignon zeer vijandig. Van de pogingen der vermelde Pausen voor de Kerkelijke tucht, van hun ijver voor de wetenschap (Urbanus V alleen onderhield duizend studenten) spreken wij hier niet, omdat deze daden meer als afzonderlijke feiten te prijzen, dan wegens een beslissenden invloed op dien tijd te beschouwen zijn.

1) Rohrb., Hist. Univ., t. XX, liv. 79.

zich aanhoudend onwettige Pausen tegenover den wettigen, en de volgelingen der vijandige partijen bestreden elkander hardnekkig. Den opperpriester werden bittere verwijten en beschuldigingen naar het hoofd geslingerd, en het volk, dat even min den wettigen van den onwettigen Paus, als valsche van ware aantijgingen wist te onderscheiden, verloor veel van den heiligen eerbied, aan Christus' plaatsbekleeder door alle goede Katholieken verschuldigd. Welken invloed kon nu de wettige Paus doen gelden tegenover eene Christenheid, wellicht voor de helft rond de banier eens tegenpausen geschaard? ¹⁾

In een tijdvak, dat de boekdrukkunst en een Nieuwe Wereld zag ontdekken; in een tijdvak, dat op het oorlogsveld door de uitvinding van het buskruit in het maatschappelijk verkeer door het verdwijnen der ridderschap en door den rijpen leeftijd van een nieuwontstanen middelstand, in de wetenschap door meer algemeene verspreiding van boeken en hernieuwde studie der klassieken, in den handel door Amerika's onnoembare schatten, — met één woord, onder de geheele menschheid een nieuwe beweging en richting aanschouwde, was de vermindering van zedelijke kracht in het middelpunt der Christenheid voorwaar de heillooste aller rampen. Ook ontstond er meer en meer een Onchristelijke zin onder vele ledematen der Kerk.

Zeker ontbrak het der bruid van Christus niet aan edele zonen, hunner moeder waardig, heldhaftig in deugd, onverschrokken in moed, in arbeid en werkkraft nimmer vermoeid en onuitputtelijk. Een H. Antoninus te Florence, een H. Catharina van Sienna, een H. Vincentius Ferrerius, Columbus, Ximenes ²⁾, Martinus V, Eugenius IV, Nicolaas V waren zoovele paarlen aan de kroon der Kerk, en het Floren-

1) Rohrb., Hist. Univ., T. XXI, liv. 81; Ranke, Päpste, T. I, S. 34 - 98.

2) Zie, over dezen vaak aangevallen man, Carl. J. Hefele. Der Cardinal Ximenes.

tijnsche concilie toonde, hoeveel godgeleerde en diepe kennis, hoeveel bekwaamheid in de overlevering het Catholicisme bezat. De Oostersche scheuring werd daar voor eene wijl met het Westen verbonden, maar wispelturige, trotsche dochter, als zij was, zag men haar weldra den ouden weg inslaan. Amerika, door verbasterde, niets dan goud en wellust zoekende Christenen geteisterd, verheugde zich tevens over de werkende zelfopofferende liefde van talrijke Katholieke priesters, die bij Ferdinand, koning van Castilië, voor de mishandelde inboorlingen rechtvaardigheid afsmeekten ¹⁾. Raphaël schilderde zijne *Madonna's* en de beroemde *Ge-daanteverwisseling*; Leonardo da Vinci zijn *Laatste Avond-maal*; Michel-Angelo hing het Pantheon in de lucht en Thomas a Kempis schreef zijne »Navolging van Christus.»

Door zulke verschijnselen openbaarde zich voorzeker de aanwezigheid eener levenskracht, die altijd in de Katholieke Kerk blijft; maar wij moeten ook het kwade niet verzwijgen.

Bij de Roomsche Curie waren vele misbruiken ingeslopen. Verschillende bisschoppen ontbrak het zeer aan Apostolischen, herderlijken geest. Kerkelijke waardigheden werden verkocht en aan onwaardige handen de hoogste bedieningen toevertrouwd. Zelfs op den troon der Katholieke wereld zetelde een, wel met overdrijving beschuldigde, maar toch geenszins onberispelijke Alexander VI ²⁾. Leo X, hoe »geleerd, goedaardig, vrijgevig, godsdienstig» ook ³⁾, had zich meer voor de Heidensche kunst laten innemen, dan de tijdsomstandigheden niet alleen, maar ook de hoedanigheid van Paus gedoogde. De ongeletterde klassen lagen in wellust en dronkenschap en vele andere ondeugden verzonken; de te Bazel verzamelde bisschoppen toonden zich maar al te

1) Charlevoix. Hist. de Saint-Domingue.

2) Zie Wensing. Levens der Pausen. Deel XVII.

3) Ranke, Päpste. T. I. S. 72.

weerspanning aan 't Kerkelijk gezag. Wicief, die van God het onwaardigste denkbeeld geeft, door Diens Almacht en vrijen Wil aan te tasten; Wicief, in wiens oog Rome Babylons boeleerster, de Paus de Antichrist, elke koning, aan doodzonde schuldig, geen koning meer is, begon met Hus en met Hieronymus van Praag een roekeloozen strijd tegen de Kerk. ¹⁾

De geleerden waren naar het Heidensche Rome en Athene, naar alle Heidensche goden en godinnen verdwaald. Het nieuwe en verlokkende der oude letterkunde betooverden al die vernuftige en beschaafde mannen zoodanig, dat zij, zonen der Christelijke maatschappij, voor Jupiter en Venus in verrukking verslonden, op den God der Christenen, den Zaligmaker der wereld, op de H. Maagd Maria en heel het Hemelkoor zoo koel en onverschillig neerzagen als op vreemdelingen, die men langs den weg ontmoet. Te Rome zelf spreekt men van Leo X als »door de gunst der onsterfelijke goden gekozen.” De H. Maagd wordt »eene godin” genoemd. Men »bevredegt de schimmen en onderaardsche goden.” De natuur, geheel ontsluiert afgemaald, in de Sixtijnsche kapel, waar de opperpriester het heiligste der godsdienst verrichtte, bewees zonneklaar, hoezeer de kennis — en wel mogen wij zeggen, de volmaakste kennis — van vormen bij menigeen dat reine, innige, diepe, geestverheffende gevoel voor Christelijke kunst had verdrongen.

Nu is het zeker, dat de mensch steeds harmonie verlangt tusschen hart en geest, tusschen gevoelen en denken. Denk u alle genot: als de vermanende blik des verstands u dit als iets ongeoorloofds aantoon, dan heeft het al zijne waarde verloren. Even duidelijk toont de ervaring, dat het

1) Wicief, Trialogie. l. 3, c. 2. 4. 8. 10. l. 4. c. 1. enz.; Bossuet. Hist. des Variations. L. XI; Labbe. T. 12, col. 46, prop. 15. Wicief zegt in zijn geschrift over de Tienden: »Nullus est dominus civilis, dum est in peccato mortali.”

verstand al spoedig door den wil wordt overheard, en dat men eindigt met als goed en schoon en billijk te beschouwen, wat eerst als zoodanig vurig gewenscht was. Het on-aangename wordt moeilijk, het welkome zeer spoedig als waarheid begroet.

Was dan ter vijftiende eeuw de geest zoo geheel in die zinnenstreelende godsdienst en zedenleer, in de wel meesterlijke maar toch Onchristelijke kunst der oudheid verdwaald; was er onder 't volk zooveel onzedelijks, bestond er buitendien eene vrij algemeene onverschilligheid voor de Katholieke leer, en een driftig verzet tegen rechtmatig gezag tot oproerigheid wordens toe; wat stond de Kerk dan beter te wachten dan een hevige schok, een verpletterende slag? Een scheuring en opstand, later Hervorming genoemd?

Wat men verwachten kon, geschiedde dan ook spoedig.

Op het laatst van 't jaar 1517 begon Luther door het aanplakken der bekende stellingen zijn Hervormingswerk. De aanvang scheen gering. Te Rome baarde het feit weinig onrust en Luther zelf gaf er de kleur van onbeduidendheid aan.¹⁾ Maar het geringe breidde zich sneller uit dan men verwacht had. Luthers eerste daden waren den menschen, die op de golven van verschillende hartstochten en verlangens onzeker werden geslingerd, als eene leidende ster. Zoowel door hen, die met de misbruiken ook de Kerk en hare priesterschap zonder voorbehoud en bitter haatten, als door anderen, wier liefde tot de gevestigde godsdienst alle misbruik als een vlek op den luister der Kerk betreurde, werd Luther met open armen ontvangen, werd

1) Luther zeide van zijne 95 te Wittenberg aangeplakte stellingen: *Disputationes enim sunt, non doctrinae, non dogmata obscurius pro more et aenigmaticōs positae.* Luth. epist. ad Leon. X. T. I. f. 79.

Luther als een partijhoofd of als een Apostel begroet.¹⁾ Zijn overmoedige en onbeschaamde toon deed nog wel velen behoedzaam terugblijven, maar toch waren er uitstekende mannen, bisschoppen zelfs, die den ongepolijsten vorm, die de ruwe schors niet achtten om de goede kern, welke zij daaronder verborgen waanden.²⁾

En toen de Hervormer, hetzij volgens een van den beginne berekend en weldoordacht plan, hetzij omdat vlam-mende toorn in zijne geen tegenspraak dulden- de ziel was gevaren, ten laatste al heviger en heviger uitvoer; toen zijne toomellooze woede in wegsleepende volkswelsprekendheid zich uitstortte, en den minderen vorsten door de Kerkhervorming een gunstig vooruitzicht tot grooter onafhankelijkheid van de keizerlijke macht werd geopend; toen het volk door de nieuwe leer van priestergezag, biecht en vasten, de priester van zijne heiligste beloften werd ontslagen, om in de vrijheid — in de bandeloosheid meenen wij — van een geloof, dat zonder werken zaligt, overspannen te juichen, terwijl de buit van niet weinig geplunderde kerken en kloosters der menigte een bevredigend dagloon beloofde: toen, zeg ik stroomden vorsten en volken naar Luther heen. »Vrijheid en Hervorming» zoo klonk het; en eene trilling ging volk op volk door de leden. Duizender gelaat was staroogend en reikhalzend gericht op de banieren van »Hervorming en Vrijheid». De monnik verliet de stille bedecel, door de boete en het vurig gebed, door de onvermoeide studie, reine liefde en voorbereiding tot nuttigen arbeid zijner voorgangers gehei-

1) Erasmus schrijft hierover: *sunt innumerabilia hominum, qui odio sedis romanae magna ex parte favent Luthero nec aliud expetunt, quam ducem aliquem.* (Epist. lib. 20. p. 734.)

2) In ipsis hujus tragoediae initiis visus est Lutherus etiam plerisque viris gravibus et eruditis non pessimo zelo moveri planeque nihil aliud spectare, quam ecclesiae reformationem. (Surius in Comm. ad ann. 1517.) His malis (de misbruiken.) Lutherus bonis ac doctis videbatur remedium aliquod allaturus. (Epist. lib. 17. p. 560.)

ligd, maar hem, onbedachtzaam toegetredene, bij gemis van hooger gemoedsleven te eng: van zijn losbandigen feest-disch stond de wereldling op om over de nieuwe leer, waarin geloof als de eenige voorwaarde ter zaligheid werd gepredikt, in de handen te klappen: de geletterde, reeds lang met zich zelve tevreden, omdat hij in eenige punten van de Katholieke leerstellingen verschilde; verliet zijne boekerij om de vrijheid van onderzoek te verwelkomen.¹⁾ De vorsten van Duitschland grepen naar de Hervorming als naar een duchtig wapen ter vermeerdering hunner staatsmacht; Gustaaf Wasa bouwde er zijn pas gewonnen troon en nieuwe staatswetten op; Hendrik VIII, een onedel mensch, bezigde haar ten dienste zijner onbeteugelde drijven.²⁾

Door zooveel toevoer nam de Hervorming in uitgebreid-

1) Zie Marx, Ursachen der schnellen Verbreitung der Reform.

In Carraccolio's Vita M. S. van Paulus IV lezen wij: „In dien tijd scheen men niet welgemanierd en hoffelijk te zijn, zonder omtrent de leerstellingen der Kerk eenige dwaling of kettersche meening te hebben.”

2) Aant. Het zal niet schaden, als wij hierover de tijdgenooten der Hervorming zelve hooren. Hunne getuigenis, en die van Luther en medearbeiders vooral, is omtrent den zedelijken toestand der eerste bekeerlingen tot het Protestantisme zeer ondubbelzinnig.

Erasmus beklagde zich (epp. l. XVIII. p. 593.) dat hij „onder voorwendsel des Evangeliums een nieuw, woest, onbeschaamd, toomeloos geslacht zag opgroeien, een zoodanig, dat aan Luther zelf ondragelijk zou worden.”

Melanchton gaf het hem toe: „te recht, mijn Erasmus, klaagt gij over de zeden van wie tegenwoordig het Evangelie belijden. Ten tijde onzer voorvaders was er zulk een slempertij niet, als zich nu al meer en meer verspreidt. Weelde en teugelloosheid nemen dagelijks toe.” (Melanchthonis Evang. Dominic. 1552. Opp. III. p. 110. Postilla ex collect. Pezelii.” 1594. Dom. 2. Adv. p. 41.).

Luther getuigt: „Hoe meer en hoe langer het (Evangelie) gepredikt wordt, des te erger gaat het toe. — Wij ondervinden het ongelukkig alle dagen, dat de menschen onder het Evangelie (Luthers godsdienst) elkander heviger en hardnekkiger haten en benijden, schraapzuchtiger, wraakgieriger zijn dan vroeger onder het Pausdom. — Want in alle standen is de lichtzinnigheid met allerhande wandaden, zonden en schandelijkheden, nu veel grooter dan vroeger, toen de menschen, en de geringe klasse vooral, nog eenigszins in vreeze en toom gehouden werden.” Kirchenpostill. Walch. XII, 2120. Idem XIII, 19. Ausl. des 2. Psalms. Walch. V, 114.).

Wicelius zegt: „Wat zal deze sekte, oud geworden, wel wezen, daar zij in hare kindsheid reeds zoo onrein is.... In plaats van deugd zijn enkel euvelda-

heid verbazingwekkend toe. Daargelaten of godsdienstige onverschilligheid, beleedigde trots en karakterlooze zwakheid, die heilige overtuiging aan belangzuchtige bedoelingen lafhartig ten prooi geeft, der nieuwe godsdienst de meeste harer volgelingen hebbe aangebracht; dan wel of niet menig-een ter goeder trouw de nieuwe leer omhelsde, in den geweldigen stroom van Luthers machtige persoonlijkheid medegesleept, en door de goede bestanddeelen der Reformatie, door haar ijver tegen velerhande misbruiken, door hare gehechtheid aan eenige Christelijke waarheden schuldeloos misleid, zonder daarbij eene hervorming der *tucht* en *binnen* de Kerk, van eene *ontrouw* aan de aloude leer en een *opstand tegen* de Kerk te onderscheiden: — dit alles daargelaten, staat het vast, dat voortvarende hartstocht zeer veel in het spel was, en dat Rome op het hevigst door den aanval werd geschokt. In weinige jaren was half Europa, Duitschland, Nederland, Zwitserland grootendeels, Zweden en Engeland geheel, voor den H. Stoel, en dus voor het Catholicisme verloren. Waar eenmaal Romes trouwste zonen den Heiligen Vader om wille van Christus, Wiens plaatsbekleeder hij was, eerbiedig vereerden en met oprechtheid beminden, daar ging nu de vloekcreet op. De krachtigste beelden uit de Apocalypse en de onedelste uitdrukkingen, aan het laagste volksleven ontleend, waren nauwelijks voldoende voor eene verbittering; haat, woede, in drie achter-

den binnengedrongen, zoodat bij eenigen de zonde niet meer als zonde beschouwd wordt." (Apologie, A. 5. b. A. 6. a. B. a.).

Haner vraagt: „Waar las men ooit, dat het Christenvolk onder voorwendsel van Evangelische vrijheid zich woester aan alle uitspattingen overgaf, zich schandelijker oenteerde? zoodat er geslacht, stand, noch leeftijd is, die de teugels der vroegere matigheid nog duldt; die niet toemeloos het juk der Kerkelijke tucht afgeworpen en in allen wellust zich gestort heeft?" (Epist. duae Joh. Haneri et Georgii Wicelii etc. In Döllingers geschiedenis der Reformatie, D. I, p. 133 aangehaald).

Deze getuigenissen zijn niet aangebracht om iemand te beleedigen; maar omdat zij noodig schenen tot uiteenzetting van de toestanden.

eenvolgende eeuwen dikwijls nagebootst, bijna nooit geëvenaard.

Toch bezweek Rome niet. Aan de valsche Hervorming werd eene ware tegenovergesteld. Nogmaals bleek de innerlijke levenskracht des Pausdoms, waarover latere Protestanten, wien men zeer onchristelijk de buitensporigheden van vroeger eeuwen zou vergelden, niet altijd hun verwondering weerhielden; waarover de groote Macaulay zich heeft uitgelaten, toen hij schreef: »Zij (de Katholieke Kerk) zal nog in onbezweken kracht bestaan, als een of andere reiziger uit Nieuw-Zeeland zich in eene uitgestrekte woestenij op een gebroken boog van London Bridge zal plaatsen, om de St. Paulus te schetsen ¹⁾.

Van waar kwam dan de hulp? Calvijn zeide eens: »God plaatste den troon zijner godsdienst in het middelpunt der wereld, schonk haar een opperhoofd, waarop allen het oog moesten vestigen, om te beter in de eenheid te blijven'' ²⁾. Naar die eenheid, naar Rome was alle verwachting der Katholieken gericht, naar dien heiligen berg hieven zij het oog, van waar ook de bijstand gewerd. Want de onzichtbare Beschermmer der godsdienst riep ook wel elders voortreffelijke mannen tot een waar hervormingswerk in — niet buiten — Zijne Kerk op, maar toonde toch als immer, dat, wie buiten de eenheid bouwt, vergeefschen arbeid verricht, en dat de verdeelde pogingen van enkelen eerst haar volle kracht erlangen in het brandpunt: den Paus. Christus sprak door Petrus.

Te weinig vrees voor de gevolgen der Reformatie, staatkundige verwickelingen, tegenwerking van gekroonde hoofden, menschelijke zwakheden, onder tiaar en herderlijk gewaad verborgen, belemmerden wel in 't eerst den wenschelijksten kamp tegen den dagelijks toenemenden afval; zelfs scheen Paulus III eenigen tijd haast meer aan Italiës grootheid dan

1) Macaulay, Critical and historical essays. T. 4. p. 99. Tauchnitz edition.

2) Calv. Inst. VI. § 11.

aan het bestrijden der dwaling te denken, maar weldra begon de groote Katholieke beweging met kracht, en het herstellen der Kerk in haren ouden luister en bloei moeten wij onder de levensplannen des zoo juist vernoemden Pausen rangschikken ¹⁾).

Marcellus II bracht op den Pauselijken troon uitmuntende hoedanigheden mede.

Alleen de verkiezing van een man als Paulus IV, kon den rouw der Kerk over Marcello Cervini's spoedigen dood verzachten. »Wij beloven en zweren,» sprak Paulus IV, »in waarheid te zorgen, dat de hervorming der algemeene Kerk en des Roomschen hofs worde begonnen.» Geen dag liet hij dan ook zonder eenigen maatregel tot herstel der oorspronkelijke reinheid van de Kerk voorbijgaan. In vele zijner decreten schemeren alreede bepalingen der Trentsche Kerkvergadering door.

Pius IV, een man wiens gematigde ijver misstappen voorkwam, door de overgroote geestdrift zijns voorgangers gedaan, brandde evenzeer van een oprecht verlangen om den wijngaard des Heeren in vroegere schoonheid te zien bloeien. »Wij zullen hervormen,» sprak hij, »wat te hervormen is. Ook in onzen eigen persoon, in onze eigene zaken. Beoogen wij iets anders dan God te dienen, zoo moge Hij ons straffen.» Girolamo Soranzo, niet van 's Pausen partij, zegt: »dat Zijne Heiligheid allen ijver getoond had, dien men van zulk een groot opperherder kon verwachten.» De gezant van Venetië werd door meelijden bewogen, toen hij den H. Vader, op het ziekbed neergeworpen, hoorde klagen: »»onze wil is goed, maar wij staan alleen"" ²⁾).

Het grootste werk der toen regeerende Pausen is het con-

1) Ranke, Päpste, Th. 1. § 241.

1) Ranke. S. 329.

cilie van Trente. Door Paulus III bijeengeroepen, later weder ontbonden om op nieuw vereenigd te worden, kwam dit gedenkwaardig meesterstuk der Katholieke eenheid, na weerstand van volk en vorst, van zwaard en pest, van brandenden hartstocht en onverschillige koelheid, onder Pius IV tot stand. Het was een groote belooning voor grooten arbeid. Die talrijke prelaten, op de stem van Christus' plaatsbekleeder uit alle landen bijeengekomen, om het hoogste heil der gansche Christenwereld te bewerken, dat grootsch, harmonisch geheel der leerstellingen, die regelmatige uiteenzetting van het Christelijk dogma in Canons, waarvan iedere regel eene waarheid, elk woord veelbeteekenend is, zullen te allen tijde een machtig verschijnsel des Christendoms wezen ¹⁾.

Even gewichtig voor de Christelijke beschaving is het beginsel door Rome op het concilie van Trente gehandhaafd.

Vrij onderzoek, geen Kerkelijk leergezag, geene onfeilbaarheid van Paus, Concilie of Kerk — ziedaar den betooverenden Boom van kennis, wiens verlokkende vrucht zoovelen gretig plukten en stierven. Of is de uitdrukking overdreven? Bevat het vrije-onderzoeksbeginsel, naar Protestantsche wijze begrepen, voor de Christelijke beschaving geen kiem des doods? Zoo men ten minste door Christelijke beschaving eene zoodanige te verstaan hebbe, die op de meest algemeene en volmaakte verspreiding der door Jezus geleeraarde waarheid gegrond is.

Stel u de Christenheid voor, alleen met het grondbeginsel der Hervorming toegerust. Denk Griek en Romein, Germaan en Pers, verbeeld u den vrijen bewoner der Amerikaansche wouden en den Indiaan der Keerkringslanden in hunnen over-

1) Ida Hahn-Hahn, en Franz von Florencourt hadden aan eene ernstige lezing van de besluiten des Trentschen concilies hoofdzakelijk hunnen overgang tot het Catholicisme te danken. Zie in Moehler, „La Symbolique“, eene schoone vergelijking tusschen de leer der Kerk en die der Protestanten.

gang van woestheid en bijgeloof tot de verheven godsdienst des Gekruisten. Meent gij, dat dezen allen, — aangenomen zelfs dat hun leesles genoeg ware gegeven om de Heilige Boeken recht te kunnen openslaan — meent gij, dat zij volgens eene trouwe ontwikkeling van het Protestantsche beginsel tot de kennis der waarheid zouden geraken? Zouden zelfs vele beschaafde Europeanen wel kennis en leven genoeg hebben, om door een wetenschappelijk kritisch onderzoek, vooreerst den oorspronkelijken, onvervalschten tekst, daarna de getrouwheid eener overzetting, waarvan toch ieder, die Grieksch noch Hebreeuwsch verstaat, zich voorzien moet, na te vorschen? Toch ware dan slechts een begin gemaakt. Het vrije onderzoek naar de Goddelijke ingeving van elk der Gewijde Boeken kwam dan aan de beurt. Daarna eindelijk kon men, als de duisterheid der H. Schrift, de zwakheid der rede en de vleitaal der hartstochten, die zoo vriendelijk het gemakkelijkste in 't oor fluisteren, dit niet belemmerden, de wieken naar den zonneglans der eeuwige waarheden uitslaan. Wij spreken altijd van eene stipte getrouwheid aan het grondbeginsel der Hervorming, in de meening, dat eene godsdienst, wier hoofdbeginsel valsch is, geene verdere aanspraak heeft op onze volkomene gehechtheid.

Is het nu wel verstandig, te hopen, dat uit duizenden uitgezaaide Bijbels — men vergeve ons de uitdrukking — een krachtig en eerbiedwaardig Christendom opgroeien zal? Maar genoeg. Wij hebben de geschiedenis van drie eeuwen tot getuige. »Door de Hervorming zou de vrije geest, aan geen boei meer vastgeklonken, levensvol de zuivere, sterkende waarheid van de hoogste sfeeren genieten», zoo jubelde men; maar de nakomelingschap zag het Protestantisme in afgrond op afgrond van twijfel en ongeloof neerstorten. Luther verwierp de Kerk; Socinus Christus; wat verwerpt het huidige Protestantisme niet? Reeds Bossuet vervaardigde een alom bewonderd geschrift over de »Veranderingen der

Protestantsche Kerk," en onze tijdgenoot, de tallooze sekten onzer dagen ziende, buigt zich neder over die duizenden stukken, beschouwt ze wat nader en vraagt: »Was dit het eeuwig diamant der waarheid?"

Toetsen wij het beginsel door den H. Vader op de Trentsche Kerkvergadering gehandhaafd. Volgens dat beginsel is er buiten de H. Schrift nog het gezag der Kerk. Dit gezag verlaagt den mensch niet, omdat het alleen op welbewezen gronden aangenomen wordt en van het menschelijke vernuft slechts vordert, dat dit aan het Goddelijke onderworpen zij: het miskent de H. Schrift niet, omdat de H. Schrift op de Kerk wijst als haar verklaarster en uitlegster: het miskent de hoogere genade niet, omdat alleen de bovennatuurlijke bijstand Gods volbrengt, wat door eene redelijke overtuiging was voorbereid; omdat de gave des geloofs ons voert naar het altaar des tempels, in wiens voorhof ons de rede gebracht had.

De bewijsgronden voor den Goddelijken oorsprong van dit gezag zijn door anderen aangegeven. Onze taak is het de twee beginselen, zooals zij geschiedkundig bij het Protestantisme en Catholicisme zich voordoen, nauwkeurig en onvervalscht uiteen te zetten. Wordt het Katholieke beginsel als zoodanig genomen, dan levert dit ongetwijfeld het voordeel op van even zeer ter algemeene, zuivere verspreiding des Christendoms geschikt te zijn als het Protestantische beginsel zich daartoe volstrekt onvoldoende toont. Wat door eigen navorschingen eerst na jaren en jaren, en dan nog onvolkomen of met menige dwaling vermengd, aan enkele uitverkorenen van ons geslacht zou ter kennis komen ¹⁾, wordt voor allen licht toegankelijk, wanneer Christus in een onfeilbaar leergezag op aarde als voortleeft, daardoor

1) Hier is geen sprake van geloovige kennis, waartoe de bovennatuurlijke genade onontbeerlijk is. Wij beschouwen hier de onfeilbaarheid alleen, als het medium externum transmissivum, niet als het medium internum en formale des geloofs.

den eenvoudige en bereidwillige gelijk eenmaal de Samariaansche zachtmoedig onderwijzende, of den wederspannige en afgedwaalde als eertijds Saulus op den weg naar Damascus tot terugkeer nopende. Wat het concilie van Jeruzalem vijftienhonderd jaar vroeger gedaan had, door plechtige uitspraak een band van éénheid voor de eerste Christenheid vormende, dit deed ook nu de algemeene Kerkvergadering van Trente, die, na den afval van millioenen, de banier bleef, rond welke de trouw gebleven strijders tot eene machtige beweging in de toekomst zich schaarden.

Inderdaad ging de bevestiging des alouden geloofs ook met eene aanzienlijke verbetering van zeden gepaard. Andere wetgevers peinsden dikwijls gansche nachten door, om een steunpunt tot zedelijke verheffing huns volks te vinden; doch zulk een steunpunt ontbrak den wetgever der Katholieke Christenheid niet. De beginselen eener reine zedenleer, waarover een Plato en Seneca dikwijls de vreemdste denkbeelden hadden, waren steeds ongeschonden door Rome bewaard, al liet het leven volgens die beginselen in de ledematen der Kerk niet zelden veel te wenschen over. De Hervorming, hoe bitter zij de misbruiken der Katholieken ook hekelde, vermocht niets tegen hunne zedelijke beginselen in te brengen, tenzij men de aanvallen tegen het celibaat, het vasten en de beeldenvereering, niet veel eer als eene groote begripsverwarring dan wel als gegronde verwijten beschouwe.

Ten tweede moest de Roomsche opvatting der erfzonde veel heilzamer op alle geloovigen inwerken dan de Protestantsche. Te ontkennen dat er in ons innigste een geweldige tweestrijd bestaat tusschen de hoogere neiging, die ten Hemel wil, en een andere, die den mensch naar de aarde en het stof trekt, zou een gewichtig levensverschijnsel bij het regelen onzer daden buiten rekening laten; maar te beweren, dat de mensch onmachtig, onvermogen is tot alle goed, verlamt het edelste streven door dat fiere zelfbewustzijn van

te *kunnen* en te *willen* met de genade Gods te vernietigen. Tusschen deze twee uitersten in, leerde Rome dat de mensch welgevallen, maar niet geheel vernietigd, gewond maar niet gedood is in zijne natuurlijke vermogens. Tegen het ongeloof handhaafde de Paus, dat de hoogere genade Gods ter bereiking van een Hemelsch doel noodzakelijk, en bijgevolg de gemeenschap met den Verlosser door het genadesmeekend gebed een onzer voornaamste plichten is; dat van den anderen kant 's menschen vrije wil hem voor al zijne daden verantwoordelijk stelt, zoodat de weegschaal in de hand des Rechters niet om geloof alleen, maar om geloof met goede werken vereenigd, ten eeuwig geluk zal overslaan ¹⁾.

Ten derde heeft Rome altijd gestreden voor dat geheel der Christelijke instellingen en gebruiken, waardoor het Catholicisme de Protestantsche godsdienst, die, zooals Göthe zeide, te weinig volheid ²⁾ heeft, zooverre overtreft. Het innig verband tusschen alle leden der Kerk; de broederband, die de strijdende Kerk op aarde met de lijdende in de Zuiveringsplaats en de zegevierende in het Hemelsch Paradijs verbindt; de verheven harmonie der zeven Sacramenten, geene hoogere behoefte des levens van de wieg tot het graf onvervuld la-

1) Concil. Trid. Sess. VI, can. V. Si quis liberum hominis arbitrium post Adae peccatum amissum et extinctum esse dixerit, aut rem esse de solo titulo, imo titulum sine re, figmentum denique a Satana inventum in ecclesiam. a. s. Aldus de Kerk.

Confessio August., Art. XVII. De libero arbitrio docent, quod humana voluntas habeat *aliquam* libertatem ad efficiendum *civilem* justitiam. Solid. Declar. II de lib. arbitr. § 7, p. 629, affirmamus hominem ad bonum (vel cogitandum vel faciendum) prorsus corruptum et mortuum esse: ita quidem, ut in hominis natura, post lapsum, et ante regenerationem, ne *scintilla quidem spiritualium virium reliqua sit*.

Apolog. IV de justific. § 26, p. 76. Sola fide in Christum, non per dilectionem aut opera consequimur remissionem peccatorum.

Solid. Declar. III, § 23, p. 659 et quidem neque contritio, neque dilectio neque ulla alia virtus, sola fides est illud instrumentum, quo gratiam Dei, meritum Christi et remissionem peccatorum apprehendere et accipere possumus. Aldus de Hervorming. — In Moehlers meesterlijk werk „La Symbolique,” T. I, zal men dit punt uitgebreider behandeld vinden.

2) Wahrheit und Dichtung.

tende: ziedaar zoovele bronnen van sterkte ter vervulling eener zedenwet, wier reinheid door Rome eeuw op eeuw tegen wulpsche of ruwe volken was verdedigd, wier kracht door de leer van een vrijen, aan God verantwoordelijken wil was gewaarborgd ¹⁾).

Op zulke grondslagen worden de Tréntsche besluiten tot verbetering der tucht ingevoerd. De betrekking der bisschoppen tot hunne kudden, de toelating tot en de opleiding voor het priesterambt, de verdeeling der Kerkelijke bedieningen en beneficiën, de zeden van seculiere en reguliere geestelijken, het onderwijs der leeken, het matig gebruik der Kerkelijke straffen, de studie der H. Schrift, dit alles werd door talrijke besluiten, die tot vele nuttige bijzonderheden afdaalden, zooveel mogelijk gewaarborgd, opdat het licht der waarachtige deugd op nieuw zou schijnen, en heiligheid mochte heerschen in de hutten der armen zoowel als in de zalen van het Vatikaan ²⁾).

Pius IV bevestigde deze besluiten door onderscheidene bulla's en hief alle privileges op, die de uitvoering daarvan in den weg konden staan ³⁾. Pius V en eene reeks van

1) Eene aaneengeschakelde reeks van getuigenissen tot bewijs voor de ongeschonden overlevering der Katholieke leerstukken, zou men hier niet kunnen vorderen. Men leze hierover: *Trad. Cath.*, uitgegeven door Migne; *Klee*, *Manuel des Dogm.*; *Wiseman*, *Conférences sur la Doctrine*, etc. en de Katholieke Theologanten.

Wij wijzen in het voorbijgaan op de onmogelijkheid, waarin de Onkatholieken verkeerden om den tijd aan te geven, wanneer Rome Onchristelijke instellingen als van Christus afkomstig in de Kerk zou hebben ingevoerd. Men verschilt hieromtrent twaalf eeuwen. Sommigen geven de vierde eeuw en het concilie van Nicea, anderen de zestiende en het concilie van Trente aan. Opmerkelijk is het ook, dat juist de studie der overlevering zoovelen tot de Katholieke Kerk terugvoerde. Engeland levert er sedert eenige jaren in zijne voortreffelijkste burgers vele voorbeelden van. In Duitschland keerde nog voor weinige jaren (1859) een Leeraar aan de Berlijnsche Universiteit, Dr. Laemmer, na grondige studie der overlevering tot de Kerk terug, die drie eeuwen vroeger door zijne landgenooten was verlaten. (Zie Lipmans „Nieuwe Testament,” Inleiding, p. XXII).

2) Conc. Trid., *Decreta*, *passim*.

3) Zie deze bulla's in de „*Can. et Decr. Conc. Trid.*” Appendix I.

Pausen, op wier voortreffelijkheid, niet alleen het Catholicisme, maar ook de geheele menschheid mag groot gaan, — omdat edele karakters, waar zij zich ook ontwikkelen, de waardigheid onzer natuur bewijzen — zullen na zooveel storm kalnte, na zooveel verwoesting en verzwakking jeugdige schoonheid en kracht in de Kerk wedervoeren, en de groote beweging, tijdens het concilie van Trente begonnen, voortzetten en bekronen.

Indien hooggeplaatste personen ooit beseften, hoe vermogend hun voorbeeld op dat hunner onderhoorigen inwerkt, Michaël Ghislieri, als Paus Pius V bekend, was er diep van doordrongen. »Wie regeeren wil, moet met zich zelve beginnen,» was zijne leuze, en ieder, die hem kende, onderzocht dat deze leuze geen holle klank of ijdele grootspraak was. Reeds op den dag zijner verheffing onthield hij zich van aanzienlijke sommen in nuttelooze prachtvertooning te verspillen en bewaarde het goud voor de armen. In het Pauselijk paleis leefde hij niet prachtiger of gemakkelijker dan in de kloostercel¹⁾. Zijn kleederen waren allereenvoudigst, zijne maaltijden kostten geen zeventien stuivers per dag, zijne hofhouding beantwoordde aan de nederigheid dezer levenswijze. Hij vastte zeer streng, en stond des nachts van de harde legerstede op, om in de kerk van den Prins der Apostelen zijn vurigste gebeden te storten. »Het volk werd verrukt, als het hem in de processie zag, barrevoets, met ongedekten hoofde, de reine uitdrukking eener ongehuichelde vroomheid op het gelaat, met langen, sneeuwweiten baard: zulk een heilige Paus, dacht men, is er nooit geweest.» Opbruisend van aard, beleedigde hij somtijds anderen in eene eerste opwelling van

1) Ne mai ha lasciato la camisa di rassa, che come frate incominciò di portare. Fa le orationi divotissimamente et alcune volte colle lacrime. Tiepolo. Apud Ranke. Th. I, S. 318.

drift; maar de spijt, hierover gevoeld, en de pogingen tot herstel van zijn misstap waren zoo groot, dat door hem eenigszins ruw behandeld te worden in de publieke meening, met eene verzekering van talrijke weldaden te zullen ontvangen, gelijk stond. Overigens was hij vroolijk en aangenaam in den omgang. ¹⁾ Hoe nederig ook, verviel deze Paus nooit in werkelooze kleinmoedigheid. Voornaamste bewerker van de overwinning bij Lepanto, ging hij ook dagelijks de lijst van Romes armen na; rustte dag noch nacht met voor het welzijn der Christenwereld te zorgen, en aan het arme kind, wier deugd voor 't gebrek dreigde te zwichten, ontbrak zijn vaderlijke bijstand niet. ²⁾

Hooren wij den Protestant Leopold Ranke, wanneer hij een anderen Paus, Clemens VIII, († 1605) beschrijft.

»De nieuwe Paus, zegt Ranke, bracht in zijn ambt de grootste werkzaamheid mede. Des morgens vroeg waren de zittingen: de audiëntie 's namiddags: alle informatiën werden aangenomen en ingezien: alle uitvaardigingen eerst gelezen en besproken: rechtsgronden opgezocht, vroegere gevallen vergeleken: aan de kleinere bijzonderheden nam hij even goed deel als aan de Europeesche staatkunde en de groote belangen der geestelijke macht. Men vroeg, waarin hij toch wel behagen schepte; het antwoord was: »in alles of in niets.»

»Daarbij had hij zich in zijne geestelijke plichten niets te verwijten. Alle avonden hoorde Baronius zijne biecht: elken morgen las hij de Mis; 's middags — ten minste in de eerste jaren — aten twaalf armen in ééne kamer met hem;

1) La S^a S. naturalmente è gioviale e piacevole. Informatione di Pio V. (Bibl. Ambrosiana, Mil.; F. D. 181.) De ziel van den Paus schildert zich juist af in het volgende feit. Een jongeling bood zich aan om den geduchten rooverhoofdman Mariano d'Ascoli uit te leveren. »Hoe?» sprak de Paus. — »Hij vertrouwt mij en komt dikwijls in mijn huis.» — »Dat ware trouweloos», riep Pius, »nooit gedoogen wij die schennis van goede trouw en vriendschap.» (de Falloux, Vie de Pie V, t. I. p. 98.)

2) De Falloux. Vie de Pie V. Ranke, Pápste, B. I., S. 354 - 378.

aan tafelgenot viel niet te denken: daarenboven werd er Vrijdags en Zaterdags gevest.”¹⁾

»Hij ging in alles zeer bedachtzaam te werk; arbeidde gaarne; was een der naturen, die uit arbeid nieuwe kracht putten; maar verrichtte dien toch niet zoo hartstochtelijk, dat hij zijne inspanning niet door regelmatige beweging onderbrak. Hij kon ook wel uitvaren, heftig en driftig worden, doch ziende, dat een ander voor de majesteit des Pausdoms zweeg, maar in zijne manieren tegenstand en ontevredenheid uitdrukte, keerde hij weer tot zich zelve, en poogde alles goed te maken.²⁾ Men kon zien, dat hij met veel ijver voor Gods eer en voor het algemeen welzijn handelde.”³⁾

Deze twee schetsen veraanschouwelijken ons eenigszins den toestand van het Pauselijk hof gedurende de laatste helft der zestiende eeuw. Paulus IV, Gregorius XIII, Sixtus V waren allen opperpriesters, wier onvermoeide pogingen, uit eene innige overtuiging en heiligen ijver voortgesproten, klaarblijkelijk toonden, welke grootsche karakters tot de hoogste waardigheid der Kerk waren geroepen. »Het draagt tot welzijn der Kerk onberekenbaar veel bij” zegt Ranke met een schrijver uit het laatst der zestiende eeuw, »dat vele achtereenvolgende Pausen van onberispelijken wandel zijn geweest: ook alle anderen zijn daardoor beter geworden, of hebben er ten minste den schijn van aangenomen. Kardinalen en prelaten gaan vlijtig ter Misse: in hun huiselijke zaken vermijden zij alles, wat aanstoot kan geven: de geheele stad heeft de vroegere onverschilligheid afgelegd, hare zeden en levenswijze zijn veel Christelijker dan vroeger⁴⁾”

1) Zie Rohrbacher. Hist. Univ. T. XXIV, p. 598. In het jaar 1600 alléén deelde Clemens VIII 300,000 daalders aan aalmoezen uit.

2) Ranke, l. c. T. II, S. 232.

3) Si va sconocendo certo che in tutte le cose si move S. S^a con gran zelo dell'onor di Dio e con gran disiderio del ben publico.

4) Tiepolo Apud Ranke. T. I, S. 504.

Alvorens wij verder gaan met de verbetering der zeden in de Kerk te beschrijven, moeten wij op ééne zaak opmerkzaam maken. Tot hiertoe spraken wij over drie middelen, door den H. Stoel tot instandhouding en bloei der Christenheid aangewend, namelijk de duidelijke uiteenzetting der Christelijke dogma's op het Concilie van Trente; het opmaken van talrijke, veelomvattende tuchtregelen en Kerkelijke wetten op ditzelfde concilie; ten laatste het uitstekend voorbeeld, door de Pausen gegeven.

Nu was er nog een vierde middel, te weten: het verstandig gebruik maken en aanwenden van de talrijke strijdkrachten, die toen in het Catholicisme voor elke goede onderneming gereed stonden. Deze waren vooreerst de uitstekende Heiligen, ter verdediging der godsdienst opgestaan, helden even groot, als er ooit onder Griekenlands hemel leefden. In Spanje: eene H. Theresia, fier als eene koningin, liefderijk als eene moeder; eene ziel, wier helderheid, schoonheid en gloed aan de zon van Andaluzië doet denken; een Don Iñigo Lopez de Recalde, als H. Ignatius van Loyola bekend, een man, die al het vuur der riddertijden met zoo veel overleg en kalmte wist te vereenigen, dat zijn geniale geest eenerzijds het meesterstuk van organisatie, de Jezuïeten-orde, voortbracht, en van den anderen kant, na een kwartier overwegens volkomen kalm zou zijn geworden, ware het droombeeld zijns levens, de Sociëteit gevallen. In Italië: een Carolus Borromeo, in wien de H. Ambrosius op den zetel van Milaan scheen te herleven; een herder vol moed en opoffering, die even min door het zwaard van gegronde en noodzakelijke strengheid, als door besmettelijke ziekte van zijn aloverwinnende liefderijkheid werd afgeschrikt, en daardoor zulk een heilzamen invloed op de hem toevertrouwde kudde uitoefende, dat Gabriël Paleotto, bij het zien van Milaans zedelijke verbetering, uitriep: »Hoe zal ik u prijzen, schoonste stad, ik bewon-

der uwe heiligheid en godsvrucht; een tweede Jeruzalem zie ik in u;" — een Philippus Nerus, onder een vroolijk en ootmoedig uiterlijk eene ziel verbergende, te groot om uit menschelijk opzicht van zijn verheven bedoelingen ook maar een vingerbreedte af te wijken; te liefderijk om iemand zijner medemenschen te verachten. En overal: de Jezuïeten met hun Heiligen en geleerden, met hunne priesters in alle rijken der wereld.

Alleen hadde de grootste der Pausen wellicht maar weinig tot stand gebracht; met vele uitstekende mannen vereenigd, voerde Rome wonderen uit.

De Eeuwige Stad gevoelde het eerst de weldadige uitwerkselen der groote Katholieke beweging, die den Paus tot middelpunt had. In 1576 schreef Tiepolo reeds: »Men kan zeggen, dat Rome in godsdienstzaken niet ver van de volmaaktheid, door den mensch bereikbaar, is verwijderd." In 1585 begon Sixtus V den reuzenstrijd tegen de bandieten, het verderf van den Kerkelijken Staat, met zoo veel vastberadenheid en onverzettelijke wilskracht, dat de laatste rooverhoofden, Montebandano en Arara, reeds in 1586 waren gevallen. Nu konden de vrome pelgrim en de staatsman, de kunstenaar en de priester vreedzaam en ongedeerd den weg naar Rome inslaan¹.

De Katholieke geestelijkheid herinnerde zich overal hare verheven bestemming. Door alle rangen der priesterschap werkte een wederzijdsche invloed ten goede. Gelijk de natuur, door langdurige hitte en droogte aan 't kwijnen geslagen, na een verkwikkenden regen in al hare kracht en schoonheid herleeft, zoo toonden zich aan alle kanten frissche bloesems en vruchten van ongeveinsde deugd, en ver-

1) *Ea quies et tranquillitas, ut in urbe vasta, in hoc conventu nationum, in tanta peregrinorum advenarumque colluvie, ubi tot nobilium superbae eminent opes, nemo tam tenuis, tam abjectae fortunae sit qui se nunc sentiat ejusquam injuriae obnoxium. Zoo lezen wij in oude geschriften. (Ranke, I, p. 454).*

spreidde zich overal de geur van onvermoeiden ijver en liefde. Wij ontmoeten aan het Pauselijk hof de uitstekendste mannen. Carolus Borromeo, Bellarminus en Baronius droegen het purper. Zoo Philippus Nerus den kardinaalshoed weigerde, hij was er niet minder de vertrouwde vriend van Clemens VIII om. Ranke, de Protestantsche geschiedschrijver der Pausen na de Hervorming, zegt van het Pauselijk hof, dat »het ongetwijfeld uit voortreffelijke menschen bestond'', en na vele uitstekende mannen te hebben genoemd, door wie alléén Sixtus V was omringd, gaat hij voort: »Naar het voorbeeld der kardinalen vormden zich de andere Prelaten, die hen in de congregaties ter zijde stonden ¹⁾.'' De herdersstaf werd dan ook aan zoo waardig mogelijke mannen toevertrouwd en de misbruiken tot den wortel uitgeroeid. Meer dan tien vereenigingen van kardinalen had de H. Vader tot steun der alomvattende verbeteringen aangeesteld. Zelfs brevier en missaal ontgingen den waakzamen opperpriester niet. Pauselijke nuntiussen waren in vele landen werkzaam, om den levensgeest onder de Katholieken te vernieuwen. Was eenmaal de bisschop van eenig diocées om uitstekende hoedanigheden beroemd, dan zocht Rome hem met alle kracht zoo lang mogelijk aan de herdelijke zorgen te binden. De Dominikaner bisschop, Bartholomeus de Martyribus, dezelfde, die op de Trentsche Kerkvergadering zeide: »*Illustrissimi cardinales egent illustrissima reformatione*'', zocht en smeekte bij Pius IV en Pius V te vergeefs, om van den herderlijken last te worden ontslagen. Gregorius XIII hield lijsten van achtenswaardige mannen uit alle landen, zoodat hij altijd wel onderricht was, waar eene nieuwe bisschopskeuze werd besproken ²⁾.

Intusschen ontwaakt in meerdere religieuze orden de in-

1) Ranke, Th. I, S. 506.

2) Ranke. Th. II; De Falloux. Vie de S. Pie V; Tournon. Hommes illustres. T. IV.

gesluimerde ijver. Benedictijnen, Franciskanen, Karmelieten, Dominikanen, worden op den weg, waarvan zij min of meer afweken, teruggevoerd. Waar langen tijd stille vrede, heilig gebed en onafgebroken studie door wereldsche vermaken waren vervangen, daar klonk nu weder de volle koorzang uit reingestemde, heiliggezinde harten door de verheugde gewelven, en zat de kloosterling, met het peinzende hoofd op de handpalm rustend, in geleerde overdenkingen verdiept. De zilveren kloosterklok, in langen zoo geregeld niet gehoord, riep 's morgens en bij het vallen van den avond den landman tot een kinderlijk gebed. Binnen de kloostermuren vond de arme overvloedige aalmoezen en welwillende hartelijkheid, de geleerde kostbare schatten en rijke bronnen van kennis, de reiziger gul onthaal en vriendelijke herbergzaamheid, de jongeling een heuschen, wijzen, liefdevollen grijsaard, bij wien hij door de bekentenis van tallooze afdwalingen kalmte voor zijn harstochtelijke, felgeschokte ziel terugvond.

Door deze herstelde kloosterorden, vereenigd met de seculiere geestelijkheid en verscheiden nieuwe religieuze vereenigingen, won het Catholicisme overal veld. Tot waar de Zwitzersche herder op de hooge Alpen zijne kudde weidt, ontmoeten wij den Capucyn, den man des volks bij uitstek; de Jezuïeten treft men aan van Krakau tot Keulen, van Lombardije tot Andalusië; bij openbare redetwisten en op colleges; predikende en geleerde boeken schrijvende. Binnen ééne eeuw werd de Katholieke godsdienst in Frankrijk, Beieren, Hongarije, Oostenrijk, Polen en andere landen, waar de strijd hachelijk, ja bijna ten gunste der Protestanten beslist was geweest, op nieuw verwinnares. »Nog maar voor korten tijd,» schreef een Pauselijk nuntius reeds in 1598 over Polen, »scheen de dwaalleer het Catholicisme te zullen voorbij streven: nu draagt het Catholicisme de dwaalleer ten grave.»

Een zeer onvolledig denkbeeld van de Katholieke beweging echter zou hij zich vormen, die deze binnen de enge grenzen van Europa bepaalde. De Zoon Gods sprak: »gaat over de geheele wereld;» en eeuw op eeuw werkte het Pausdom aan de vervulling dier zending. Wij zwijgen van de pogingen onder de Grieksche Kerk aangewend, ofschoon die pogingen niet onbeduidend waren sedert het ontstaan van 't Grieksch college, in 1581 door Gregorius VIII gesticht en de bakermat van veel deugd en geleerdheid ¹⁾). Luistervoller breidt zich het Katholiek geloof in China en Indië, in de Nieuwe Wereld uit. Het volgt de overwinnaars langs den Oceaan; vreest woestijnen noch zeeën, stormen noch martelingen, hitte noch koude, hongersnood noch zwaard. Elk schip dat naar nieuwe ontdekkingen stevent, omzweeft het; elke kust, waar nog niemand landde, betreedt het. Van zijne bergen afgedaald, luistert de opgetogen Indiaan, hoe de Christelijke gezangen over de wateren der Paraguay klinken; de Kanadees, zijn jacht stakend, aanhoort nieuwsgierig, — eerbiedigt, — bemint weldra den goeden vreemdeling, den priester, dien hij in het diepst zijner wouden ontmoette. De ernstige Brahmin wordt door de geleerdheid, de arme Paria door de goedheid des priesters voor Christus gewonnen. De Chinees maakt met den Jezuïet uit Europa eene sterrekundige berekening, en eindigt met Christen te worden.

In het begin van 1600 telde Amerika 5 aartsbisdommen, 27 bisdommen, 400 kloosters, ontelbare pastoriëen. In de omstreken van Goa, in de bergen van Cochin en bij Kaap Comorin telde men in 1565 alreeds 300,000 nieuwbekeerden. De H. Ludovicus Bertrandus verdiende zich den naam van Apostel der Nieuwe Wereld, terwijl de H. Franciscus Xaverius, de grootste Evangelieprediker dier tijden, tot in Japan doordrong ²⁾). In 1616 waren in 5 provinciën des Chi-

1) Rohrb. Hist. Univ. t. 25. p. 514.

2) Heerera, Beschrijving van Indië, p. 80; Maffei, Commentarius de rebus

neeschen rijks Christenkerken gesticht: Japan telde in 1579, 300,000 Christenen. Pater Valignano, († 1606) vestigde 300 kerken en 30 huizen der Jezuïeten. »Onmetelijke, veelomvattende werkzaamheid!» roept Ranke hier uit, »die te gelijk op de Andes en op de Alpen voorwaarts dringt, naar Thibet en naar Scandinavië hare bespieders en voorvechters uitzendt ¹⁾». Inderdaad die uitbreidende kracht der Katholieke Kerk is der aandacht ook van andersdenkenden overwaardig. De Grieksche patriarch zit werkeloos in den dorrenden wijngaard eener van den wortel der eenheid afgesneden Christenheid; op Luthers graf gaan zijne leerlingen als bij Babylons spraakverwarring in toenemende verdeeldheid uiteen; Rome leeft, krachtig, vruchtbaar, door duizenden trouwe zonen uit alle volken en natiën als Christus' plaatsvervanger bemind en geëerbiedigd. Het Catholicisme bloeit alom. Maar niet door geloof alleen. Ook door liefde.

Niet alsof alle Katholieke menschen nu op eens in zoo vele toonbeelden van alle voortreffelijks waren herschapen. Door een verschil van landaard, opvoeding en door duizend omstandigheden meer, die nevens de godsdienst zich op 's menschen ontwikkeling onloochebaar doen gelden, kan het zelfs gebeuren, dat eene Onkatholieke natie eene Katholieke in sommige opzichten overtreft, vooral, omdat de grondbeginselen aller zedelijkheid, het bestaan van één God, de onsterfelijkheid der ziel, de Godheid van den Zaligmaker ook buiten de Kerk worden geloofd. Wij bedoelen hier dus even min de veroordeeling van rechtschapen Protestanten als de heiligerklaring dier onedele, zelfzuchtige, onwaardige Katholieken, die b. v. in de Nieuwe Wereld goud en wellust zochten ten koste van alle recht en menscheijkheid. Voorwaar men zal vruchteloos de aanleiding en rechtvaar-

Indicis. p. 21; Tournon. Hom. illustres. T. IV, p. 485; Lettres édifiantes, pass.; Bouhours. Vie de Saint François Xavier.

¹⁾ Pöpste, T. II. S. 496.

diging, ik zeg niet van zúlke gruwelen, maar van de minste afwijking der zedenwet in Katholieke beginselen zoeken.

Dan, weken velen van de reine zedenleer der Kerk af, hoeveel anderen, die haar door hunne daden uitdrukten! De geloofsverkondigers menigmaal de schitterendste fortuin vaarwel zeggende, om in eindelooze ontberingen, en als eertijds de H. Paulus aan allerhande vervolgingen blootgesteld, de naam van Jezus onder de Heidenen te brengen; de uitstekende bisschoppen en priesters onder wie een Franciscus de Sales door vermeesterde zachtmoedigheid en diepe, innemende godsvrucht, Vincentius van Paulo door grenzelooze barmhartigheid en naastenliefde ons zoo dierbaar en achtenswaardig werden, zijn zij geen sieraden der deugd, waardig met gulden letteren onuitwischbaar te worden aangeschreven bij de edelste zonen der menschheid?

Zulke mannen waren er velen. Alleen reeds de honderden priesters uit alle kloosterorden: Franciskanen, Jezuïeten, Dominikanen in talrijke missiën werkzaam, leverden hiervoor een bewijs. Het was schoon voor de vreemde volken zoovele mannen te zien, die, de vreugde van echtgenoot en vader te wezen niet smakende, verre van hun vaderland en ouderlijke woning, door ontelbare gevaren en wreede vervolging bedreigd, met den behoeftige arm, met den boeteling in strenge boete levende, alles voor allen werden, om allen te winnen voor Christus. De Spanjaard Alphonsus Navarette eindigt in Japan eene smartelijke gevangenschap met een smadelijken dood. Niet verre van China, op een woesten berg sterft Franciscus Xaverius in een arme hut. »Kwam Xaverius' godsdienst met de onze overeen,» zeiden de Protestanten, »wij zouden hem als een anderen Paulus moeten eeren" 1).

Deze geestelijken waren ook de vrienden des volks. Dit vond in hen de beschermers zijner rechten. Viermaal

1) Vie de S. Franc. etc.; Baldeus, Histoire des Indes.; Rohrb., t. XXIV, p. 120.

ging de Dominikaan Las Casas aan 't Spaansche hof de zaak der Indianen bepleiten. Niet naar verlangen slagende, legde hij den bisschoppelijken mijter af en schreef uit zijne kloostercel te Valladolid twee werken; het eene »Over de verdelging der Indianen door de Spanjaarden», het andere »Over de dwingelandij der Spanjaarden in Indië.» Deze geschriften droeg hij aan koning Philips II op ¹⁾. De Protestant Robertson zegt meer algemeen: »Voor den Indiaan waren de Spaansche missionarissen bedienaren des vredes, en streefden er altijd naar om den ijzeren staf uit des onderdrukkers hand te wringen. Alles wat het lot der Amerikanen verzachtte, waren dezen aan hunne vermogende bemiddeling verschuldigd. De Indianen beschouwen de geestelijken, reguliere en seculiere, in de Spaansche nederzettingen, als hun natuurlijke verdedigers, en tot hen nemen zij hunne toevlucht tegen de afpersingen en gewelddadigheden, waaraan zij staan blootgesteld ²⁾.

Zocht Rome dikwijls door trouwe gezanten, de priesters der missiën namelijk, en niet zelden ook rechtstreeks door uitgevaardigde decreten de arme, verdrukte Amerikanen te bevrijden; er lag op vele volkeren een ander juk, waarvan de Paus ze trachtte te ontslaan. Duizenden lagen nog in het Heidendom verzonken: onder hen wenschten de opperpriesters den naam van Christus te verbreiden, opdat men geen menschenoffers meer zou opdragen aan een stommen, machtelloozen afgod, maar dat allen, kennen en beminnen mochten den levenden Schepper, in Wiens waarachtige vereering ieder redelijk wezen geluk en vrede vindt; Wiens gods-

1) P. Charlevoix, Hist. de Saint-Domingue.

2) Robertson, Hist. de l'Amérique, 1: 8. Behalve de hier besproken zijdeling-sche medewerking getuigen nog vele decreten en brieven der Pausen van hunne rechtstreeksche pogingen voor het geluk en de vrijheid der Indianen: zooals van Paulus III, 28 Mei 1537; van Urbanus VIII, 22 April 1639; van Benedictus XIV, 20 Dec. 1741.

dienst door hare inwerking op een welmeenend hart, kuisheid, rechtvaardigheid en reine liefde doet bloeien. Ook slaagden Christus' stedehouders hier werkelijk in, waar zij de schatten der Kerk, de weldaden van geloof, hoop en liefde ongehinderd konden mededeelen. Dikwijls zijn de ijverigste bemoeiingen ten goede, voor de vervolging, voor den verderfelijken invloed van bedorven Europeanen, voor de zwakheden van het klimaat en andere vijandige krachten bezweken; — wie zou het ontkennen? — maar dikwijls ook werd het edel hart van menigen nieuwbekeerde verheven, en tot beoefening der schoonste deugden opgevoerd. Men sla de geschiedenis der Katholieke missiën of de levens van voortreffelijke Evangelieverkondigers als Franciscus Xaverius, Joannes de Britto, Alphonsus Navarrette en diens gezellen open, om op iedere bladzijde de kinderlijke godsvrucht en heldhaftige deugd dier Christenen, met al den ijver der eerste eeuwen beziel, te bewonderen. Velen hunner worden door de strijdende Kerk als machtige beschermers bij God in den Hemel vereerd; duizenden vielen onder het zwaard der vervolging en sluimeren, als vrienden des Allerhoogsten, in verre gewesten den vreedzamen slaap, waarmede hun deelgenooten in geloof en liefde, waarmede Griekenlands en Romes edelste zonen in de Katacomben der Eeuwige Stad, op den dag der vergelding wachten ¹⁾).

In Europa wedijverden vele Christenen in deugd en zedelijkheid met die van andere werelddeelen. Eene hervorming in de zeden was werkelijk geslaagd. Men denke slechts

1) Chateaubriand heeft eenige bladzijden van zijn „Génie du Christ.”, aan de Katholieke missiën gewijd, en al het schoone daarvan in meesterlijke taal uiteengezet. Men zal zich echter nog een beter denkbeeld van die missiën kunnen vormen, door b. v. Boero's Giovanni di Britto enz. te lezen. Het innerlijk leven van priesters en nieuwbekeerden wordt ons door diergelijke werken beter veraanschouwelijkt.

aan het verschil tusschen Ariosto en Tasso; aan den toestand der geestelijkheid, toen Luther met een aanval op hare zeden zijne Hervorming begon en toen Franciscus de Sales zijn »Philothea" schreef. Zonder de groote Heiligen te noemen, hebben wij maar een blik te werpen op de talrijke instellingen, uit den geest des tijds ontstaan. Zij getuigen van ware Christelijke deugd, van geloof, ootmoed, werkkraft en liefde.

Camillus de Lellis breidde eene liefdadige instelling uit voor pelgrims en arme zieken. Als een zijtak der geleerde Benedictijner orde vormden zich de religieuzen van S. Maurus. Studie en onderwijs waren hun doel. Miani, een Venetiaansch edelman, stelde een vereeniging daar tot onderwijs in de letteren en in de mechanische kunsten. Aan de markiezin de Montferrand had de congregatie der H. Maagd, de eerste waardoor vrouwen zich aan het onderwijs toewijdden, haren oorsprong te danken. Met dankbaarheid herdenken wij Jean Romillon, die eene orde tot herstel van het elementaire onderwijs stichtte; Pierre de Bérulle, die aan de priesters van het Oratorium de nieuwe veerkracht gaf, waaraan men binnen weinige jaren zoovele godgeleerde, welsprekende, geschiedkundige werken te danken had; Jozef Calasanzio, wiens milde giften zooveler armen deugd beschut, wiens liefderijkheid in de harten zooveler behoeftige kinderen het goede zaad ontwikkeld heeft.

Dreef de Christelijke liefde Calasanzio aan, om een vierde belofte van kosteloos de behoeftige jeugd te onderwijzen voor de zijnen verplichtend te maken; elders bewoog zij honderden om met de grootste welwillendheid en met bewonderenswaardigen ijver hun leven aan de verzorging van zieken en weezen te wijden. Wie noemt hier zonder den diepsten eerbied Vincentius a Paulo, den armen knaap, die, priester geworden, den galeislaaf innige liefde toedraagt, den arme in de afgelegenste verblijven opspoort en den vondeling,

over wien onbarmhartige ouders zich schamen, vol teederheid aan zijn vaderhart drukt? Kan men bedenkelijk en als gold het beklagenswaardige dweepsters de schouders ophalen over de jeugdige Katholieke vrouwen, die in onze tempels liggen neergeknield, en straks in de verblijfplaatsen der ellende vreugdevol en kalm hunne liefdewerken als verkwisten? Onze eeuw zij onverschillig voor die helden en heldinnen des Kruises; de ongelukkigen en verlatenen voelen er zich niet minder dankbaar voor. »Dit», zeide Napoleon, van de Vincentius-zusters sprekende, »dit noem ik nuttige instellingen. Spreek mij van zulke offers en niet van uwe philanthropen, die praten en niets uitvoeren.» »Misschien is er niets grooters op aarde,» zegt Voltaire in zijn *Essai sur les mœurs*, »dan het offer van schoonheid, van jeugd, dikwijls van hooge geboorte, door de zwakke kunne gebracht, om in de hospitalen alle menschelijke ellende te verlichten, waarvan het gezicht voor 's menschen trots zoo vernederend, voor zijn gevoel zoo terugstootend is. De volken buiten Romes gemeenschap, hebben maar onvolkomen zulk een edelmoedige liefde nagebootst.»

Rome, dat zooals wij boven reeds aanmerkten, door het Trentsche concilie, door wijze tuchtregelen, onberispelijken wandel, verstandige aanwending der in de Kerk aanwezige krachten de Katholieke beweging zoo ongemeen voorthielp, ging dagelijks met het begonnen werk voort. Gregorius XIII alléén stichtte drie-en-twintig colleges en besteedde een milioen Romeinsche daalders aan huwelijks giften voor behoeftige meisjes ¹⁾. Gregorius XV schonk der Kerk de Propaganda, eene congregatie, waarin dertien kardinalen zich met het bestuur der geestelijken en missiën bezig hielden. Innocentius XII (1689—1691) verdelgde de laatste overblijfselen van nepotisme door opheffing van alle bedieningen, tot nu

1) Tiraboschi, t. VIII, liv. I. c. III.

toe gewoonlijk aan bloedverwanten en vrienden der Pausen geschonken. Wie zich, zonder eene lange lijst van nuttige instellingen na te lezen, wil vertegenwoordigen, wat er door de opperherders werd verricht, bedenke dat de uitgebreide werkzaamheid der Katholieke Kerk van uit de zalen des Vatikans in onschokbare eenheid werd geregeld. Alwie op het gezicht van de harmonieuse, bedrijvige pogingen der Kerk uitroept: »Wat zijn uwe tenten schoon, o Israël!» vergeet daarom het middelpunt niet, waar de ark met het manna der waarheid en de immer bloeiende staf van het opperpriesterschap rusten.

Men begrijpt, dat de meeste Onkatholieken op Rome niet zoo bewonderend neerzien. Zwarte denkbelden van inquisitie en bloedigen moord, in den Bartholomeus-nacht gepleegd, hangen als een nevel voor hun oog, zoodat zij maar weinig schoons en volkomens in het Pausdom ontdekken. Aanhoudend wijzen zij op die bloedvlekken, waarmede, vooral kooplieden in caricaturen, het Pauselijk gewaad zoo gaarne besmeuren. Zonder twijfel, wreedheid verdient onze diepste verontwaardiging! maar het geheele Pauschap om eenige ongegronde verwijten in heel zijn edelmoedig streven te miskennen, ontelbare opperpriesters met al hunne weldaden en grootsche ondernemingen niet te achten, omdat enkele uit hun midden in de zwakheid van honderd andere wereldsche vorsten zouden gedeeld hebben; dit is lichtzinnigheid, toont weinig ernstigen eerbied, aan allen zielenadel, waar men dien ook gewaar wordt, verschuldigd.

Gewoonlijk zal zulk een onbillijke beoordeeling veel meer op van jongs af aangeleerde valsche denkbelden dan op kwaadwilligheid steunen. Men spreekt van inquisitie zonder te bedenken, dat andere tijden en omstandigheden, toen de Staat op de Kerk gegrond en een opstand tegen de laatste aan een verzet tegen den eerste gelijk was; toen afval van de Katholieke godsdienst niet zelden van plundering, moord,

geweld en verwarring gepaard ging, aan deze instelling een geheel ander aanzien gaven. Men maakt geen onderscheid tusschen de Spaansche inquisitie, eene staatkundige instelling door verscheidene gruwelen onteerd, en de Kerkelijke, die welwillender en veel zachter van aard was. Dat de Pausen integendeel juist de beschermers waren van de vervolgte Joden; dat éérst op het derde concilie van Laterane, later door Clemens IV, verboden werd, hen tot het doopsel te dwingen, in hunne feestelijkheden te storen, of anderszins te beledigen ¹⁾; dat Gregorius IX, Clemens V, Innocentius III en meerdere Pausen Israëls verstrooide nakomelingen onder hun opperpriesterlijken mantel voor de algemeene woede verborgen; dat Alexander II den Franschen bisschoppen zelfs over hunne verdediging der Joden een brief van gelukwensching schreef: dit alles wordt niet in aanmerking genomen ²⁾).

Welk een geduchten tegenstander de Spaansche inquisitie in den Paus heeft gevonden, verdient ook onze aandacht. Van Sixtus IV tot Innocentius XII (1471—1691) duurde de strijd voort. Llorente, zeker niet van de vrienden, noemt twaalf voorname middelen, door Rome ter beteugeling van Spanjes willekeur en strengheid gebezigd. Zoo ver kwam het, dat de wederzijdsche gezanten werden gevangen gezet, en dat de H. Vader somtijds den Kerkban over eenige hardnekkige inquisiteurs uitsprak ³⁾. Wat heeft men verder in de zaak van Galilei Rome al voor wreedheid toegedicht! Deze geleerde dacht er zelf veel gunstiger over. Aan P. Renieri schreef hij, dat Paus Urbanus hem hoogachtte. »De straf over mij uitgesproken,» zoo heet het, »bestaat in het verbieden van mijn »»Dialogo.» Na een verblijf van vijf maanden te

1) Labbe. T. XI, p. 41.

2) Ep. 34 van 't jaar 1065.

3) Hefele. Cardinal Ximenes. De Maistre. Lettres sur l'Inquisition. Beide degelijke schrijvers bewijzen grondig: a. De overdreven voorstelling van de wreelheden door de Spaansche Inquisitie gepleegd. b. Het geringe aandeel, dat de geestelijken in de rechtspleging dier Inquisitie hadden.

Rome werd mij met edelmoedige goedheid tot kerker aangewezen de woning van den besten vriend, dien ik te Sienna had, Monseigneur den aartsbisschop Piccolomini." Te Rome moest Galilei in den tuin der Medicis verblijven. Toen de pest uit Florence geweken was, keerde hij naar zijne villa d'Arcetri terug ¹⁾.

Bijzonder verschijnen, waar het op effect tegen Rome wordt aangelegd, de schimmen der vermoorden uit den Bartholomeus-nacht ten tooneele. Het zijn de Banquo's, die Macbeth op het feestelijk avondmaal zijner grootheid verschrikten. Wie echter begrijpt niet, dat men de vermoorden van Martagne, Montpellier, de in de Loire verdrongen priesters, de in Duitschland, Denemarken, Zwitserland, Engeland — om niet verder te gaan — mishandelde Katholiken even goed als schrikkelijke wraakgodinnen tegen de andersdenkenden kon opvoeren? Doch al deze nieuwe ongerechtigheden zouden wel sommiger eenzijdigheid beschamen, maar geenszins den door staatkunde ingegeven gruwel van den 24 Augustus 1572 rechtvaardigen. Hier is de eenige vraag: heeft de toen regeerende Paus, Gregorius XIII over den gepleegden moord gejuicht?

Bij de eerste tijding daarvan werd te Rome »Te Deum" gezongen, processie gehouden, beweert men. Te recht. Maar waarom die vreugde? Om een lagen moord? Neen; doch men had den Paus bericht, dat Frankrijks vorst aan een ontzettende samenzwering was ontsnapt. Wat kwaads, dat zoo iets Gregorius verheugde? Toch betreurde hij toen reeds, dat de wettige weg der processen niet was gevolgd en dat men wellicht onschuldigen met schuldigen gestraft had ²⁾. 's Pausen trouwe kronijkschrijver Maffei verhaalt, dat Gregorius, vernemende dat zooveel gevallen waren weinig vreugde toonde

1) Cantù, Hist. Univ. T. XIII, p. 227.

2) Dépêche de Mgr. Parpaglia.

over ledematen, zoo smartelijk van het lichaam afgesneden ¹⁾. En toen hij alle gruwelen vernam, zoo verzekert ons de niet Pausgezinde Brantôme, »beweende hij de slachtoffers met tranen eener ware smart'' ²⁾.

De herroeping van het Edict van Nantes door Lodewijk XIV, en de daarbij gepleegde gewelddadigheden vonden evenmin bijval op het Vatikaan. »Het bekeeringswerk'', zeide Innocentius XI, »moest niet door gewapende apostelen geschieden; immers deze nieuwe handelwijze was niet de beste, daar Christus ze niet tot bekeering der wereld had gekozen ³⁾.''

Misschien zou men gissen, dat Rome, te midden dier groote Kerkelijke beweging, in de twee eerste eeuwen na de Hervorming aan kunst en welvaart weinig kon denken. Dit zou men ten onrechte meenen. Het is waar, de rechtstreeksche godsdienstige behoeften der wereld te bevredigen, behoort onder de voornaamste plichten eens Pausen, doch dit sluit de zorg voor andere richtingen des levens niet uit. Rome zelve ondervond al spoedig, wat de opperpriesters hierover dachten.

Gedurende der Pausen verblijf te Avignon, was de hoofdplaats der Christenheid geheel in verval geraakt. »De Koningin der steden is eene weduwe geworden'' kon men van haar in waarheid zeggen. De voornaamste kerken dreigden een puinhoop te worden. Herders en kudden zag men genoeg, maar de schaar van geleerden en kunstenaars was verdwenen. Het vee graasde om het Forum en het Kapitoel.

1) Annali di Gregorio XIII, L. I, § 20.

2) Vie de M. l'Admiral de Chastillon, T. VIII. zijner werken.

Zie ook de belangrijke studie over den St. Bartholomeus-nacht, door S. van den Anker.

3) Venier, Relatione di Francia. 1689.

... »publicando che non fosse proprio fare missioni d'apostoli armati, e che questo metodo nuovo non fosse il migliore, giachè Christo non se n'era servito per convertire il mondo.''

Zie Ranke, Th. III, S. 167.

Nauwelijks echter waren de Pausen weder binnen Rome gezien, of alles herleefde. Nicolaas V, Julius II en Sixtus IV, sloegen krachtig de hand aan het herstel van den bloei en luister der stad. Jaar op jaar werd door eenige verbetering gekenmerkt. Langs de heuvelen verrezen prachtige gebouwen; geheele straten werden vernieuwd, heilige bazilieken verhieven zich statig, nieuwe wegen werden geopend, lusthoven bloeiden, verkwikkende fonteinen verfrischten met hare wateren, ten koste van aanhoudende inspanning van mijlen ver aangevoerd, de rijke, ruime pleinen van Rome. In weinige jaren was de bevolking van 50,000 tot 100,000 inwoners geklommen. De Kerkelijke Staat werd een land van zeer levendigen koophandel. Venetië, Genua en Napels ontvingen er levensmiddelen van. De uitvoer van graan bedroeg in 1589 vijfhonderdduizend scudi. Faenza leverde linnen; Viterbo en Perugia hennep; Cesena, Montefiascone en Orvieto wijnen; Rimini olie, en zoo iedere plaats haar eigen voortbrengselen. Ancona dreef handel met Turken en Grieken; daar zag men karavanen uit alle landen ¹⁾,

Voor het volk werd door nuttige instellingen gezorgd. Sixtus V bouwde langs den Tiber een hospitaal voor tweeduizend behoeftigen. Pius V schonk honderdduizend daalders ter bouwing van wolfabrieken. Men was er hem dankbaar voor, zooals blijkt uit het gedenkschrift: *Pio V, Pontifici Max. Cujus beneficentia lanificium. In urbe institutum* ²⁾, Kortom, Rome nam weder plaats onder de wereldsteden.

»Men moest wel door de natuur misdeeld zijn,» zegt een reiziger, die in 1674 Rome bezocht, »indien men hie niet ergens bevrediging vond.» Hij wijst dan op de bibliotheken, waar men de zeldzaamste werken aantreft, op de heerlijke muziek in kerken en paleizen: op zoovele verzamelingen van

1) Cantù, T. VIII, p. 155.

2) »Aan Paus Pius V, door wiens milddadigheid de wol-arbeid in de stad ingevoerd werd.»

beeldhouw- en schilderwerk: zooveel gebouwen uit alle tijden: zooveel vreemdelingen, zooveel lusthoven, aan paradijzen gelijk: en voor het godsdienstig gevoel die talrijke heilige oefeningen in de tempels en elders ¹⁾).

Ook wetenschap en kennis moesten aangekweekt worden. Buiten Rome schonken de Pausen tot het oprichten van nieuwe colleges, ruime geldelijke bijdragen aan de Jezuïeten, »bij wie men vond, dat de kinderen meer in zes maanden leerden dan in twee jaar bij anderen.” In de stad zelve werden vergroot of ontstonden rijke bibliotheken, met name die des Vatikaans, der Augustijnen, Jezuïeten en Dominikanen. Het getal der academiën nam gestadig toe. De colleges van Fulda, Dillingen, Colosvar, Grätz, Olmütz, Praag, Weenen, Douai, waren het werk alléén van Gregorius XIII, die door medewerking van vele geleerden ook in 't verbeteren van onzen kalender is geslaagd. Paulus V was niet tevreden met de studie der oude en der Oostersche talen in het algemeen te bemoedigen, maar maakte het onderwijs in de Latijnsche, Grieksche en Hebreeuwsche taal op vele colleges verplichtend. Sixtus V maakte zich, behalve door honderd andere zaken, ook bijzonder verdienstelijk door het oprichten eener groote drukkerij, waaruit de eerste schoone Arabische uitgaven en tal van overoude handschriften in het licht kwamen.

Aan welwillende bescherming der kunst lieten de Pausen het ook niet ontbreken. De gevierde Italiaansche meesters uit dien tijd — Palestrina, Fontana, Bernini en anderen — werden door hun opperpriesterlijke vereerders en bewonderaars tot het vervaardigen van menig kunstgewrocht bemoedigd. Bernini, hoewel zijn smaak niet altijd even zuiver is, genoot als een der voornaamste kunstenaars zijner eeuw,

1) Spon et Wehler, *Voyage d'Italie et de Grèce*. I, p. 39; Ranke, *Th. I*, B. IV; *Th. III*, B. VIII; *Sixte-quin*t par le baron de Hubner. Paris 1870.

de toegenegenheid der opperherders op eene bijzondere wijze. Nog maar een tienjarig kind, werd hij reeds door Paulus V bewonderd en als een toekomstig kunstenaar den kardinaal Maffeo Barbarini aanbevolen. »Acht Bernini zich gelukkig,» zeide later Urbanus VIII, »mij tot souverain te hebben; veeleer kan ik er op roemen, dat hij onder mijn Pauschap leeft.» Vele gebouwen aan wetenschap, kunst en godsdienst gewijd, de S. Pieterskerk, S. Bibiana, S. Agnes, S. Sebastiaan herinneren ons de Pausen der zestiende en zeventiende eeuw.

Daarenboven zochten dezen de kunst tot eene ware uitdrukking der Christelijke maatschappij te maken.

Niemand kan in de kunst der oude Grieken en Romeinen een weergaloos meesterschap over vormen, een juist en smaakvol weergeven van gevoelens en toestanden loochenen. De Laocoön geeft al de grievende pijn en zielesmart van een vader met zijn beide zoons, omkronkeld en doodelijk gewond door afschuwelijke monsters, volkomen weer, zonder het schoonheidsgevoel door verwrongen, misvormde trekken te schokken. In een Jupiter of eenige andere godheid staat de kalme waardigheid eener zich bewuste kracht voor ons. Geen wonder, dat de hernieuwde studie dier oude kunst zoo wegslepend was.

Maakte men zich echter niet dikwijls zeer bespottelijk, door in het volle vuur der »Renaissance», uit dweeperige ingenomenheid met de ouden zich zoo zeer te verblinden, om wat van Venus gezegd was, toe te schrijven aan de Heilige Moedermaagd; om den waren God te vereeren als of het Jupiter gold! Zeker, alle bewondering was men aan de genieën der oudheid verschuldigd; maar die bewondering, hoe billijk ook, kon tot twee misbruiken voeren. De oude vormen, slaafs nagevolgd, kon men onmiddellijk ter uitdrukking van Christelijke denkbeelden, persoonlijkheden en gevoelens aanwenden: dat was het dwaalspoor opslaan naar den

één kant. Wie toch ontkent, dat het ideaal eener Christelijke vrouw van dat eener Heidensche verschilt? dat de martelaar in het amphitheater iets anders in het oog, in zijne trekken heeft, dan de zwaardvechter! Men kan naar welgevallen deze voorbeelden vermeerderen.

Dus zal men liever de oude vormen en de oude denkbeelden beide behouden? Dan was er ten minste geen wanklank tusschen vorm en idee: de kunst zou nogtans onder menig opzicht niet meer de uitdrukking van het gevoel des kunstenaars wezen: altijd voorondersteld, dat die kunstenaar, als Christen, zijn idealen elders dan op den Olympus zoekt.

Er stond een middelweg open: de scheppingen van Griek en Romein, het afgewerkte dier smaakvolle, natuurlijke, kunstgewrochten te bestudeeren, om zoo te leeren, hoe men toestanden, lichaamssmart, zielsaandoeningen het volkomenst in kleuren en marmer uitdrukt; en met dien gezuiverden, reinontwikkelden kunstsmaak voor de Christelijke kunst te arbeiden. Het verstand verlicht door de Christelijke waarheid, het hart vol diep en innig gevoel voor wat er in het Christendom verhevens en zachts is, het schoonheidsgevoel door de studie van het volmaakste uit alle, zoowel voorchristelijke als middeleeuwsche tijden, gezuiverd: ziedaar den kunstenaar, zooals Rome hem beminde en boven anderen uitverkoor.

Nog kort vóór — en in de eerste tijden ván de Hervorming was dit in Julius II, en in Leo X gebleken. Raphaëls »Transfiguratie» zou er alleen genoegzaam van getuigen, zoo het aan meerdere bewijzen ontbrak. Toch zouden deze Pausen aan de Christelijke kunst grooter diensten hebben bewezen, hadden zij hunne eeuw nog meer in Christelijken zin gericht.

Hunne opvolgers, zooals dit bij elke reactie pleegt te gaan, vielen in een ander gebrek, en begunstigten somtijds wat al te weinig de studie van kunstproducten uit den Heidenschen

tijd. Dit neemt niet weg, dat zij onder menig opzicht beschermers van de schoone kunsten waren. Het *Laatste Avondmaal* en een *Franciscus Xaverius* van Poussin, de *Afneming van het Kruis* door Volterra, Rubens' *Communie van Sint-Franciscus*, en dat pronkjuweel uit Romes kunstverzameling, Dominichino's *Communie van den H. Hieronimus*, zullen ons het opnoemen eener lange lijst van onder Romes invloed en richting ontstane kunstgewrochten zeer gemakkelijk doen kwijtschelden.

Alleen willen wij in het voorbijgaan wijzen op de gedenkwaardige herleving der Kerkelijke muziek, waarvan de laatste welluidende klanken met de vijftiende eeuw waren weggestorven. Luidruchtige melodieën, vol wereldsche herinneringen, zonder harmonie tusschen de tonen der muziek en de uitgedrukte gevoelens en denkbeelden, bruisten door de ontheilige gewelven der bazilieken.

Paus Marcellus II vond dit zoo onwaardig, dat hij besloot, liever alle muziek uit de kerken te bannen, dan die voor kunst en godsdienstig gevoel zoo schokkende wanklanken nog langer te dulden. Gelukkig leefde de onvergetelijke Palestrina. Een laatste poging tot herstel van de Kerkelijke muziek werd hem toevertrouwd.

Den 29^e Juni 1565, waren Paus en Kardinalen bij de uitvoering eener mis, door den Katholieken kunstenaar vervaardigd, tegenwoordig. Allen waren van verrukking opgetogen door die rijke accoorden, vol onderwerping in de *Kyrie*, ootmoedig smekend bij de *Agnus Dei*, en onder de *Credo* vol majesteit.

Dat was het begin van de onuitsprekelijke gezangen, die, nog maar korten tijd geleden, door het nog niet overwelddige Rome jaarlijks zoo indrukwekkend weerklonken, wanneer duizenden vreemdelingen, in de heilige tempels der Stad sâmengestroomd, aan den voet onzer Katholieke altaren werden opgewekt tot reine, verhevene, godsdienstige gevoelens, als nimmer in hunne ziel waren omgegaan.

Deze beschouwing van het Pausdom, gedurende de eerste eeuwen na de Hervorming, is ongetwijfeld zeer onvolledig. Toch hopen wij, de toestanden eenigszins te hebben voor oogen gesteld. En waren er verschillende krachten aan de beschavingsontwikkeling der menschheid werkzaam, zal men echter moeilijk kunnen betwisten, dat Rome, ook in dit tijdvak, zich waardig heeft gehandhaafd, als Hoofd van de Katholieke godsdienst, die vooral in de zestiende en zeventiende eeuw, zooveel groote Heiligen, uitstekende geleerden, kunstenaars, dichters, veldheeren, zooveel weldadige en wijze instellingen aan de wereld geschonken heeft.

VI.

Van de Fransche Omwenteling tot op onzen tijd. 1789—1872.

»Het Páusdom sterft,» zeide men vaak; »en is reeds begraven,» voegden velen daarbij.

Handhavers der oude Hervorming en kampvechters van het nieuwe ongeloof juichten om die tijding.

Maar men had Romes uitvaart te voorbarig gevierd. De uitkomst beschaamde hen, die het eeuwenoude erfgoed dezer dood gewaande grootheid, die de geestelijke heerschappij, den Pausen meer dan iemand ter wereld toebehoorend, al bij voorbaat met vreugde verdeelden. De Katholieke Kerk en dus ook de ziel, de verbindende kracht, de grondslag dier Kerk, de Paus bleek op nieuw onsterfelijk te zijn. Wat God bouwt, breekt niemand af.

»Niets is machtiger dan de Kerk,» riep eertijds de welsprekende Joannes Chrysostomus uit, »niets is machtiger dan de Kerk; mensch, staak den krijg, om uw kracht niet te verspillen. Voer geen oorlog tegen den Hemel..... In den strijd tegen de Kerk kunt gij niet overwinnen; immers God is sterker dan allen” ¹⁾. »Strijden kan zij; niet verwonnen

1) Joan. Chrys., Homilie vóór zijne Ballingschap, n. 1.

worden" ¹⁾, getuigde ter vijfde eeuw de Christelijke Plato van de toen zoo wel als thans geteisterde Kerk. Wat deze genieën met onwrikbaar geloof aan Gods toezegging vertrouwvol verwachtten, heeft de wereldgeschiedenis aanhoudend gestaafd, zoodat ook Onkatholieken het hebben opgemerkt. »Eene Arabische fabel," aldus drukt een der voornaamste Protestantische organen zich uit, »verhaalt, dat de groote Piramide door koningen van voor den zondvloed is gebouwd, en dat zij alléén onder alle menschenwerken den vloed overleefde. Zoodanig is het Pausdom; het werd gedompeld onder de groote overstroming, maar zijne grondzuilen werden niet geschokt en toen de wateren vielen, stond het alleen te midden der ruïnen van de verwoeste wereld..... Ja, het Pausdom bestaat nog en niet in een toestand van verval, niet als eene ruïne, maar vol leven, vol jeugdige kracht.... Als wij de vreeselijke stormen herdenken, waaraan zij (de Kerk) weerstond, dan begrijpen wij waarlijk niet, hoe zij vallen kan" ²⁾. Deze woorden wijzen ons op luistervolle zegepraal en ook op grooten strijd.

Daarom de andersdenkenden ter goeder trouw niet veroordeeld! die het Pausdom van hun standpunt als een bloot menschelijk maaksel beschouwende, in dreigend gevaar en bange tijden licht aan de verwoesting van dit werk konden denken. Immers dat het gevaar gedurende het

1) *Ipsa est Ecclesia sancta, Ecclesia una, Ecclesia vera, Ecclesia catholica, contra omnes haereses pugnans; pugnare potest, expugnari tamen non potest. Haereses omnes de illa exierunt, tanquam sarmenta inutilia de vite praecisa, ipsa autem manet in radice sua, in charitate sua. Portae inferorum non vincent eam.* (Augustinus, *Serm. I, de Symb. ad Cathec. Cap. VI, n. 15.*)

2) *Edinb. Review.* De Protestantische geschiedschrijver der Pausen, Ranke spreekt niet zoo sterk, maar deelt toch geenszins in de lichtzinnige uitspraak van hen, die het Pausdom gestorven wanen. »Den anfluthenden Wogen der Politik und der Meinung stellt sich der römische Hof mit seinem altherkömmlichen Selbstgefühl entgegen," — zoo sluit hij zijne welbekende geschiedenis over de Pausen.— »Wird er ihnen weichen müssen oder ihnen Widerstand leisten? Das ist eine der grossen Fragen des Jahrhunderts; von allen welche vorliegen vielleicht die inhaltschwerste.

laatst der vorige en in den loop der negentiende eeuw zeer dreigend was, wordt reeds door een vluchtigen terugblik op deze geschiedenis zeer duidelijk. Wijsbegeerte, natuurkunde, geschiedenis, kritiek, schoone letteren, vorsten en volken — alles bestreed, nu eens vereenigd, dan weer afzonderlijk, den H. Stoel; rechtstreeks door geweld den opperpriesters aangedaan, zijdelings door bespotting, verkeerde voorstelling, verzaking van het Christendom in 't algemeen, van het Catholicisme in 't bijzonder.

Ik zeg, dat vooreerst de wijsbegeerte den H. Stoel bestreed. Hoe kon dit anders? Te allen tijde was er in den mensch een zekere weerbarstigheid tegen alle gezag, een onredelijk verlangen om alle geheim te doorgronden en zich van de gehoorzaamheid aan Christus te ontslaan. De vroegere dwaalleeraren en de middeleeuwsche Abailard strekken hiervan ten bewijze. De Hervormers baanden een breeden weg voor die zoo onjuist toegepaste vrijheidszucht. Een levend en onfeilbaar leergezag verwerpende, versplinterden zij de Goddelijke Openbaring in tallooze, onzichtbare deeltjes; hun nakomelingen zagen niets bovennatuurlijks meer in de Heilige Boeken; beroofd van het geopenbaarde Woord Gods stonden de mensch, als eertijds de Heidenen, in hun streven naar waarheid alléén. Nu vierden de wijsgeeren een vreugdedag op de meerderjarigverklaring van den menschelijken geest: in Engeland begon Locke en in ons vaderland Spinoza die Antichristelijk wijsgeerige richting, waaruit der Engelsche, Fransche en Duitsche pers beurtelings zooveel sceptische, materialistische en pantheïstische drukwerken toevloeiden. Er waren geleerden, die aan hun eigen bestaan wilden twifelen; anderen hielden vol, dat ieder mensch in het bijzonder volkomen goed is, maar dat de gebreken voortkwamen van het geheel der menschheid, in maatschappij vereenigd; sommigen verspilden hun genie om, tegen het algemeen gevoelen in, te toonen, dat alleen de eenparige meening onzer

natuurgenooten volkomene zekerheid geeft; en ten huidigen dage worden Christus' Godheid, de onsterfelijkheid der ziel, de vergelding van goed en kwaad eenvoudig ter zijde geschoven: God is de wereldziel, de alleslevendmakende kracht, en de mensch, voor zooverre in hem de wereldziel tot zelfbewustheid komt, het hoogste wezen der natuur: als golven der zee verheffen zich beurtelings menschen en dieren uit den schoot der machtige natuur, om na weinig levensdagen weder te verdwijnen.

Met talrijke wereldontwikkelingsstelsels vervingen vele natuurkundigen de Schepping; in diepe granietlagen meende men de onwaarheid te lezen van Mozes' geschiedverhaal; uit Chineesche en Indiaansche volksoverleveringen besloot men, dat 'smenschen zesduizendjarig bestaan minstens met eenige honderden eeuwen verlengd, — uit de *harmonieuse* urschleimontwikkeling begreep men, dat onze allernaaste stamvader onder een schaamteloos beestenras gerangschikt moest worden ¹⁾).

Naast den wijsgeer staat de geschiedvorscher, die, het verstand onderwijzend en den gezichteinder verbreedende, — staat de kunstenaar, die, het gevoel verheffende, den mensch veredelt. Hoe dikwijls misbruikten beiden hun talenten tegen wat het Pausdom heiligst heeft! Gibbon, de man van groote eruditie en soms diepe inzichten, werpt op de eerste Kerk met hare martelaren, maagden, priesters, op hare helden van geloof, ootmoed en liefde zulk een minachtenden blik, als waren de vooroordeelen van Dwaalleer, Jodendom en Ongeloof bij hem in één bitteren haat opgegaan.

Voor andere geschiedschrijvers is de Roomsche Kerk niets meer dan een vorm des Christendoms, van lieverlede uit onderling botsende en zich langzaam met elkander verzoevende partijen ontstaan, in de middeleeuwen alles in bijge-

1) Wij bedoelen de geleerden, die in den laatsten tijd met een heel ernstig gelaat hunnen toehoorderen hebben voorgelezen, dat dezen allerwaarschijnlijkst met dit of dat apenras innig verwant waren.

loof en onwetendheid dompelend, sinds Luthers *glorievolle* verschijning allengskens verzwakt en te onzen tijde gestadig het slaan der doorklok wachtende, na éérst door de onfeilbaarheidsleer tot het toppunt van verdwazing en menschenvergoding te zijn geklommen. De H. Schrift zou men liefst in een museum van oudheden plaatsen. De boeken des Nieuwen Testaments zijn partijschriften, maar voor een zeer klein gedeelte uit het Apostolische tijdvak afkomstig, zoo leert op het spoor van den hoogleeraar Baur de bij uitstek moderne Tubinger school. Renan heeft den Christus, Dien hij als kind aanbad en beminde, tot een *charmant* jongeling gemaakt, »van wien waarschijnlijk vele gebreken verbloemd zijn»; voor Strausz is de Goddelijke persoon des Zaligmakers eene mythe ¹⁾; voor Voltaire »een eerlooze.” Als ware zulks niet genoeg verlustigde de beeldende kunst zich nog in zedeloze voorstellingen of trachtte althans God en godsdienst geheel buiten te sluiten. Geniën, als Göthe, die het verlangen naar de velden eens hoogerens levens gevoelden, wisten toch hunne geestesgaven aan niets hoogers te wijden dan aan pantheïsme en vergoddelijking der ongetwijfeld zeer edele, maar toch niet algenoegzame, noch de innigste behoeften des harten bevredigende kunst; of vertolkten de ledigheid hunner verwoeste ziel in gezangen die den onervaren jongeling tot stoffelijk genieten verlokken, met vertwijfeling en wanhoop vervullen ²⁾: wij dachten aan

1) De mythe of het verlichtsel is tweërlei: de historische mythe, die de feiten onder een vreemde gedaante voorstelt, ze transfigureert; de wijsgeerige, die denkbeelden als personen voorstelt, ze personificeert. Christus en alle goden, vroeger door den mensch in zijn tempels geplaatst, waren beide. Zoo Strausz.

2) Op dat men ons niet van overdrijving beschuldige, laten wij hier volgen, wat de zeker niet verdachte Alfred de Musset, een der ongelukkigste slachtoffers van het godsdienstig en zedelijk verval onzer eeuw, over Göthe en Byron schreef: »Or vers ce temps là, deux poètes, les deux plus beaux génies du siècle après Napoléon, venaient de consacrer leur vie à rassembler tous les éléments d'angoisse et de douleur épars dans l'univers.... Du fonds de son cabinet d'étude, entouré de tableaux et de statues, riche, heureux et tranquille,

Byron en Heine. Hoevelen schijnen buitendien de treurige eer te bejagen van, door dagelijks verslonden romans en diergelijke, de kuische schaamte op het voorhoofd der maagd, — geloof, mannelijke kracht en plichtbesef, zuiveren smaak en diep gevoel voor het edele en schoone uit de ziel des jongelings weg te wisschen! ¹⁾

Moest het stoffelijk geweld, moesten koningen en volken nog met al die vijanden samenspannen tegen den om zijn eeuwenoude rechten zoo eerbiedwaardigen, door zijne deugd zoo uitstekenden, om zijn hooge maatschappelijke betrekking zoo gewichtigen Paus? De feiten liggen voor ons. Sedert Clemens XIV zedelijkerwijze werd gedwongen tot de opheffing der Jezuïetenorde, sedert de min of meer vijandige stelling van Lodewijk XIV, Jozef II en Frederik II, heeft de tijdelijke macht langzamerhand en als ongemerkt aan de verdediging der opperpriesters zich onttrokken, terwijl het volk zich haastte, tot verwoesting van alles, wat Rome zoekt staande te houden. Herinner u het jaar 1789, toen de revolutiegeest zijn boeien afschudde. Het hoofd eener koningin viel op het schavot; een tachtigjarige Paus stierf,

il (Göthe) regardait venir à nous son oeuvre de ténèbres avec un sourire paternel. (?) Byron lui répondit par un cri de douleur qui fit tressaillir la Grèce, et suspendit Manfred sur les abîmes, comme si le néant eût été le mot de l'énigme hideuse dont il s'enveloppait.

Pardonnez moi, ô grands poètes, qui êtes maintenant un peu de cendre et qui reposez sous la terre; pardonnez-moi! vous êtes des demis-dieux, et je ne suis qu'un enfant qui souffre. Mais en écrivant tout ceci, je ne puis m'empêcher de vous maudire....

Quand les idées anglaises et allemandes passèrent ainsi sur nos têtes, ce fut comme un dégoût moine et silencieux, suivi d'une convulsion terrible.... Ce fut comme une dénégation de toutes choses du ciel et de la terre, qu'on peut nommer désenchantement, ou si l'on veut, désespérance; comme si l'humanité en léthargie avait été crue morte par ceux qui lui tâtaient le pouls. De même que ce soldat à qui l'on demanda jadis: A quoi crois-tu? et qui le premier répondit: A moi; ainsi la jeunesse de France, entendant cette question, répondit la première: A rien. (La confession d'un enfant du siècle. p. 21—23.).

1) Zie hierover de belangrijke brochuren: „De Roman I, II; door den gevierden schrijver B. van Meurs.

mishandeld en als gevangene in ballingschap; het teeken der Verlossing, het Kruis lag vertrapt. Denk aan Pius IX, aan zijn vlucht naar Gaëta, aan den roof van zijn erfgoed, aan zijn tegenwoordige verdrukking! En heeft iemand vergeten hoe Ierland, Polen, China, in den loop der laatste honderd jaar, om wille des Pausdoms werden gemarteld; hoe nog iederen dag Spanje, Duitschland, Frankrijk en Italië moeten aannemen wat een ongeloovige oppermacht, tegen het Catholicisme en den H. Stoel, onverdraagzaam en onedelmoe-dig doordrijft? Kortom overal; in de arme dorpschool en in 's rijks vergaderzalen, in de studeerkamer en in bijeenkomsten der volksheffe, heimelijk en openbaar, zijn en blijven Romes tegenstanders onophoudelijk werkzaam.

Zeër onvolledig is ongetwijfeld deze schets van het Antipauselijk legerkamp en de vijandige krijgsbewegingen; maar wij hopen er — eenigszins althans — mee te kunnen volstaan, als eene inleiding tot het beknopt overzicht van den Pauselijken invloed op de laatste tijden. Een beknopt overzicht — zeggen wij. Of zou de juiste verhouding van de hoogste Christelijke macht tot onze zoo veelzijdig en verschildend ontwikkelde eeuw, naar waarde behandeld, niet vele boekdeelen vullen?

Zoolang Pius de Zesde, schoon zonder uitzicht op eenigen vorstelijken, koninklijken of keizerlijken steun, nabij de graven der Hoofdapostelen zijn zetel had, bleef het Pauselijk hof in de uitoefening der geestelijke macht genoegzaam in aanzien. Plechtig werd in 1794 de Jansenistische synode van Pistoie veroordeeld; duizenden Fransche priesters, verbannen of den dood ontvlucht, vonden te Rome een herbergzaam dak, en den vermoorden Lodewijk XVI prees de H. Vader als schuldeloos slachtoffer der losgebroken omwenteling; »hij vertrouwde, dat de vorst zijn vergankelijke kroon

en ras verwelkte leliën slechts had verlaten, om daarvoor een onsterfelijk weefsel uit Engelenhanden te ontvangen.”¹⁾

Maar toen dezen opperpriester, van wien een zijner minst welwillende geschiedschrijvers getuigt, »dat hij zijn tijd tusschen godsdienstige plichten, kabinet, museum en Vatikaansche bibliotheek verdeelde,”²⁾ bij allerhande beleediging zelfs werd geweigerd, om als grijsaard te mogen sterven, waar hij geleefd had; toen de tachtigjarige doodelijk ziek in een draagstoel geworpen, over de met ijs en sneeuw bedekte Alpen-toppen ter gevangenschap werd heengevoerd; waar bleek toen de luister, de waardigheid, het zedelijk gewicht van het Pausdom? Ons dunkt, dat juist de smaad, het lijden, Pius VI en diens opvolgers aangedaan, Romes opperherders in een hunner eerbiedwaardigste gedaanten vertoonden. Terwijl onder de meeste diplomaten geweld van den sterkste en fijngesponnen sluwheid rechtschapenheid en trouw verdrongen; terwijl een godsdienstlooze, onverschillige, Antichristelijke stemming de harten binnendrong, zoodat het meerendeel der menschen eer en deugd voor goud en wellust veil had; gaf Christus’ stedehouder gestadig het voorbeeld van godsvrucht, reinheid, trouw, volharding, geduld en bereidvaardigheid, om liever het leven, dan zijn plicht te verlaten.

Het Directoire had van Pius den Zesden afkeuring, herroeping, vernietiging gevorderd van alle bulla’s, decreten en wat dies meer tegen de Fransche Omwenteling en hare gruwelen was uitgevaardigd: de Paus antwoordde, dat godsdienst noch goede trouw hem de aanneming van zulke bedingen veroorloofden. Kort daarna stierf de opperpriester te Valence, rein van geweten, ongeschonden in trouw, maar door Frankrijks bewindvoerders zoo geheel van aardsche grootheid beroofd, zoo vernederd en met smaad overladen,

1) Baldassari. Hist. de l'enlèvement et de la captivité de Pie VI, p. 3174.

2) J.-T. Bourgoing. Mémoires historiques et philosophiques sur Pie VI et son pontificat, jusqu'à sa retraite en Toscane.

dat zijn gevolg, als een groote weldaad, van den uit Egypte terugkeerenden Bonaparte verzocht, om te Parijs voor den overleden Paus een graf in Italië te vragen ¹⁾).

Den 14ⁿ Maart van het jaar 1800, hoorde Europa verbaasd, dat er weer een Paus was, dat kardinaal Chiaramonti, met eenparige stemmen gekozen, den naam van Pius VII had aangenomen. Den veertienden Juni daarop streed Bonaparte bij Marengo. Vijf dagen later verklaarde Napoleon over het herstel der godsdienst in Frankrijk met den H. Vader te willen onderhandelen.

De Paus noemde zich bereid tot eene »in doel zoo eerbiedwaardige, met zijn Apostolische bedieningen zoo overeenkomstige, aan de bedoelingen zijns harten zoo welkome daad.” Het konkordaat werd gesloten, en ten jare 1802 op het feest van Paschen droeg een kardinaal-legaat tot dankzegging plechtig het H. Misoffer op, in de Notre-Dame van Parijs. Het scheen een droom. Met groote pracht omstuwd, waren daar de consuls. Twintig bisschoppen legden er den eed af. De Groote Natie hief het »Te Deum” aan in den vóór weinige jaren zoo ontheiligden tempel. De priester stond weder aan het altaar, de liefdezuster bij de zieken, de broeder van onderwijs bij zijne kinderen. Na zoo veel bloed, na zooveel haat was er weer sprake van liefde en vrede. Frankrijk was herrezen! de godsdienst hersteld! — Dan droevige dagen wachten Pius VII.

Aan Napoleon Bonaparte moet hij weerstand bieden. Op nieuw moet ook de grootheid der Pausen in diepe vernedering uitblinken.

Pius VII werd bijna gedwongen zijn verblijf in Frankrijk te vestigen. Hij sprak: »welaan! de vrijheid worde ons ontnomen: alles is voorzien: vóór ons vertrek uit Rome hebben wij een regelmatig afstand geteekend,

¹⁾ Baldassari, p. 563.

geldig, wanneer wij in den kerker worden geworpen; de akte is buiten het bereik der Fransche macht, kardinaal Pignatelli heeft ze te Palermo in bewaring; worden de overdachte ontwerpen aangezegd, dan blijft niets in uwe macht dan een arm kloosterling, Barnabo Chiaramonti." ¹⁾ Denzelfden dag werden schikkingen gemaakt voor 's Pausen vertrek. Het ergste moest nog volgen. Napoleons eerezucht was grenzeloos als zijn genie, en ontzag ook den H. Stoel niet langer. De overwinnaar was gewoon den soldaat op een wenk te zien vliegen: weerstand was hem ondragelijk geworden. Pius VII hechte alle waarde aan Bonapartes vriendschap, »maar mochten wij ons een zoo kostbare zaak als de vriendschap en welwillendheid uwer majesteit zien ontrooven," zoo schreef hij, »de priester van Jesus Christus, die de waarheid in het hart en op de lippen heeft, zal alles kalm, onbevreesd doorstaan." De Alexander onze eeuw was intusschen weinig tevreden. »Alexander de Groote," zeide hij tot M. de Fontanes, »kon zonder wederspraak zich Jupiters zoon noemen. In mijn eeuw ontmoet ik een priester, machtiger dan ik: hij toch beheerscht den geest, ik enkel stof." De strijd nam toe. Hoe durfde ook een grijsaard den adelaar van Frankrijks legioenen weerstreven? Maar eveneens, hoe kon ook de Paus in het oorlogzuchtig streven zijns tegenstanders deelen, en Bonapartes vijanden, zooals deze niet dubbelzinnig eischte, tot de zijne maken? »Hoe kunnen wij tegen onze bestemming handelen?" schreef de stedehouder van Christus, »God gebiedt ons den vrede tegenover allen, zonder onderscheid van Katholiek of Protestant, van naburige of verwijderde volken, van hen die ons goed en die ons kwaad kunnen aanbrengen. Wij mogen de ons door God toevertrouwde bediening niet verraden; en dit zouden wij doen, wanneer wij, wegens de door uwe majesteit

¹⁾ Artaud, t. 2, c. 20.

bijgebrachte beweegredenen, namelijk, indien het kettersche ons niets dan kwaad belovende mogendheden geldt, uw verzoek om tegen hen in den oorlog te deelen, inwilligden" ¹⁾). De keizer mocht zijne bedreigingen vervullen, Rome met zijne legers bezetten; te vergeefs. »Wij zijn bereid om in een klooster, of naar het voorbeeld der eerste opvolgers van den H. Petrus in de Catacomben ons terug te trekken." Wat volgde, weet een ieder ²⁾). Pius VII werd gevankelijk naar Frankrijk gevoerd. Van alle kanten aangespoord, genoopt, bijna gedwongen, betoonde hij zich een oogenblik wat al te toegevend, die zwakheid echter weldra herstellende. Overigens gedroeg hij zich ridderlijk, als een Heilige.

Napoleons ster, reeds te Moscau verduisterd, ging te Waterloo onder: Pius VII keerde als geëerbiedigde opperherder naar Rome weder, en had waardige opvolgers.

Te onzen tijde moest Pius IX de aan het Pausdom eigene standvastigheid en moed in het handhaven van waarheid en recht met luister doen schitteren. Gelijk zijne voorgangers zich als algemeene vaders en priesters der wereld gedroegen; gelijk zij nooit tot handlangers der aardsche macht zich verlaagden, en bij vele uitmuntende deugden zulk een buitengewone godsvrucht voegden, dat zij zelfs aan Protestanten voorkwamen als Engelen of als menschen, die reeds voor den troon van God verkeerden; ³⁾ zoo heeft ook de tegenwoordige opperherder zijne geestelijke en tijdelijke weldaden over beide werelddhalfronden verspreid ⁴⁾), ondanks de geweldigste vervolging heeft hij de godsdienst niet verzaakt,

1) Artaud, t. 2, c. 28.

2) Pacca Mémoires sur Pie VII. Wiseman. Recollections of the last four popes and of Rome in their times.

3) Wiseman. Recollections of the last etc. Rohrb. T. XXVII, p. 20—32.

4) »Men weet," zeide voor eenige jaren M. Sauzet, »dat Pius IX niet minder zijnen afgedwaalden dan zijnen trouwen kinderen een vaderhart toedraagt; in waarheid kan men zeggen, dat hij bijstand aanbiedt, waar ellende is, dat hij het groote bewondert, waar hij het ook ontdekke.

de overgeleverde waarheid in geen enkel opzicht verloochend, maar door een stralenkrans van verheven eigenschappen, zich den eerbied der nakomelingschap en de bewondering van alle edeldenkende tijdgenooten verzekerd.

Tot geluk der wereld hebben wij in deze eeuw de reeks van groote Pausen zien voortgezet: het waren mannen van karakter, heilige mannen. Ook kan men hen niet vergelijken bij een veldheer, wiens legermacht dagelijks verzwakt en versmelt, schoon hij zelf vastberaden en moedig kampt, om ten laatste met het oog op een roemrijk verleden waardig en eervol op de lijken zijner dapperen te sterven. Neen, Rome bleef machtig, herstelde zich na alle verliezen. Veel is er al veranderd en vergaan sinds Pius VI de driekroon aannam. Herhaaldelijk werd de Omwenteling geketend; mannen, tot in de wolken verheven, zijn gevallen: Rousseau, de gevierde schrijver van »Emile'' werd een geniale droomer gescholden; Kant, Fichte en Hegel werden onverstaanbaar genoemd; de Lamennais, onder zijn rampzaligen afval gebogen, ging somber en onopgemerkt naar het graf; de fiere Korsikaan, de overwinnaar van Marengo en Austerlitz werd onteerd en zijn afstammelingen waarschijnlijk voor immer onttroond op de velden van Forbach en Sedan; het Protestantisme van den beginne af reeds een tempel zonder altaar, zonder offer en priester dreigt weldra met de laatste hoofdzuil ineen te storten. Sterk teekenen zich de partijen af. Volslagen ongeloof, d. i. Atheïsme, door de geleerden met den naam van Pantheïsme verbloemd, staat aan den eenen — onderworpen geloof en Catholicisme aan den anderen kant.

Hoe veel overwinningen intusschen door Rome bevochten! Geen kennis, geen kunst bij het Pausdom, bij het Christendom, zoo luidde het. (Men had namelijk de H. H. Augustinus en Thomas van Aquina, Dante en Vondel, Rafaël en Michel-Angelo voorbijgezien.) God schonk aan zijne Kerk vernuften,

genieën. Van de Maistre, de Bonald en Bergier tot Balmez en Moehler traden onafgebroken diepzinnige denkers als waardige verdedigers der Openbaring op. De natuurkunde, die in 1806 reeds tachtig aan de Kerk vijandige Scheppings-theorieën als onredelijk had zien kwijnen en sterven, begon met Cuvier dat schoon verband tusschen geloof en de nieuwste ontdekkingen der wetenschap te overzien.

»Geen gedenkteeken», kon Balbi schrijven, »geen gedenkteeken hetzij geschied- hetzij sterrekundig vermocht te bewijzen, dat Mozes' boeken valsch waren; integendeel, zijn deze met de resultaten, door de geleerdste philologen en wiskunstigen verkregen, zeer opmerkelijk in overeenstemming.» Sterrekundige tafelen, aloude annalen en dergelijke veelbesproken zaken meer werden bevonden, overdreven voorgesteld, slecht begrepen, of in de voorbarigheid der eerste ontdekkers uit geheel verkeerde standpunten beschouwd en beoordeeld te zijn. Al jaren geleden wees de achtenswaardige kardinaal Wiseman er op, hoe de natuurwetenschap in haar begin met de wenschen der Katholieken minder overeenkomstig, doch in haren voortgang voor dezen zeer bevredigend was.¹⁾

Eene wellicht nog gunstiger wending nam de geschiedenis. Raumer, Voigt, Schlegel, Stolberg, Hurter, Gfrörer hebben van Rome de eervolste getuigenis afgelegd. De laatste opgravingen en ontdekkingen, in de Catacomben waren zoovele bewijzen voor den Apostolischen oorsprong der Katholieke godsdienst.

In welsprekendheid en schoone kunsten kon het Pausdom zich ook in veel voortreffelijks verheugen. Nog zijn langs de

1) Science and Revealed Religion, p. 450. In de laatste jaren hebben onder anderen Dr. F. Heinrich Reusch, in zijn »Bibel und Natur,» en A. Bosizio, »Briefe über die Anwendung der geologischen Forschungen bei der Auslegung der heiligen Schöpfungsgeschichte» de harmonie tusschen de leer der H. Kerk en der nieuwere wetenschappen door gewichtige bijdragen gestaaft.

muren der Notre-Dame de laatste klanken niet weggestorven der bezielde en edele taal, waarmede Lacordaire de Fransche jongelingschap voor geloof en liefde trachtte te ontvlammen; en men weet, dat er ook tegenwoordig nog bisschoppen en priesters den kansel beklimmen, die den naam van Massillon en Bossuet niet geheel onwaardig zijn. Wie het Catholicisme zonder poëzie waanden, lazen verwonderd Chateaubriands »Génie du Christianisme". Om de harp van Lamartine zweefden weer voor het eerst Christelijke en godsdienstige zangen, en na hem stemde Turquéty zijne lier voor al wat de Kerk schoons en verhevens bezit; in het land, waar Dante zong, verhieven Manzoni en Silvio Pellico, twee Katholieke dichters en de glorie van hun vaderland, beurtelings hunne welluidende stem, de jeugd bezielende, »om nimmer een verbond aan te gaan met de laagheid; de heilige waarheid niet te verraden en nooit iets te zeggen, wat de ondeugd bemoedigt, of de deugd belachelijk maakt." Mozart, Beethoven, Rossini wijdden gedeeltelijk hun muzikaal genie aan den luister der Katholieke eeredienst; zelfs in Protestantsche landen achtte men den terugkeer tot de Christelijke kunst noodzakelijk — getuigen de school van Dusseldorp en Berlijn. Tevens verzezen, onder niet geringe medewerking van Onkatholieke landgenooten, de middeleeuwen met haar ongekunstelde poëzie uit een langdurige miskenning en vergetelheid.

Al die verschijnselen moet men niet gering schatten. Wij zien er uit, hoe het Pausdom in zijn wezen onbeschadigd, ook in ramspoedige tijden grond tot gelukkige uitzichten geeft. Men zou de Kerk als zoodanig met de Italiaansche oranjeboomen kunnen vergelijken: ook deze kennen minder vruchtbare jaren, maar naast de weinige goudgeele vruchten van een ongunstigen bloeitijd ontwikkelt zich toch weer spoedig de rijke, veelbelovende bloesem.

Zoo zijn b. v. de menigvuldige bekeeringen van mannen

uit vorstelijken bloede, van geleerden door heel Europa be-
roemd, van menschen uit allerlei stand niet zonder hooge
beteekenis. »Toegepast, levend Christendom, dit was het
oude Katholiek geloof. Zijn alomtegenwoordigheid in het
leven, zijn kunstliefde en diep menschegevoel, de onschend-
baarheid der huwelijken, zijne liefderijke mededeelzaamheid,
zijn liefde voor armoede, gehoorzaamheid en trouw toonen
het onmiskenbaar als de ware godsdienst aan.” Dit schreef
de Protestant Novalis ten jare 1799. Feiten bewezen, dat
hij in die neiging tot het Pausdom niet alléén stond. In
1817 keerde de hertog van Saxen-Gotha, in 1818 Frederik-
Hendrik-Karel, derde zoon van den groothertog van Hes-
sen-Darmstadt, in 1826 de graaf van Ingenheim en zoo ver-
der eene zeer groote menigte Protestanten of ongeloo-
vigen ¹⁾, met wier namen het hier overbodig is verschillende
bladzijden te vullen, tot de Eene, Heilige, Katholieke en
Apostolische Moederkerk terug. Eenigen werden hiertoe be-
wogen door volharding en ernstig peinzen over de ontwik-
kelingsgeschiedenis der menschheid, over het wegsterven en
opkomen van godsdiensten en rijken, over de maatschappe-
lijke orde en zedelijke veredeling der volken; anderen wer-
den meer door de verwerkelijking van 's menschen ideale
richting, door de volkomene orde en schoonheid der Heilige
Sacramenten, door het indrukwekkende der eeredienst tot
het Pausdom getrokken. De eene gevoelde diep, wat troost
de ware Kerk in aardse jammeren schenkt, de andere
hoe zij den mensch, door twijfel en ongelooft in het stof
dezer wereld verzonken, wederom opheft; deze vroeg den
zegen des opperpriesters, wyl hij door kalme en trouwe
nasporingen hem als Jezus' wettigen plaatsbekleeder erkende,
gene vond bij het Catholicisme bevrediging voor zijn schoon-

1) Men zie hierover: Rohrbacher, *Tableau général des principales conversions qui ont eu lieu parmi les protestants et autres religionnaires.*

Dr. Fr. A. Staudenmaier, *Das Wesen der Katholischen Kirche enz.*, p. 213.

heidsideaal ¹⁾. Zodoende leidden alle wegen naar Rome, waar moed, kracht en troost in den strijd des levens ontsproten.

Onder de Katholieken kwam intusschen krachtige beweging; zij waren ontwaakt, tot zelfbewustzijn gekomen. Terwijl de hierarchie in Engeland en Nederland hersteld was en elders aanmerkelijk in luister en beteekenis toenam, leenden zich de nieuwste der wetenschappelijke ontdekkingen aan de verbreiding des Pausdoms. Bruggen over afgronden opgehangen, telegraaf en snelle vervoermiddelen brachten het Vatikaan gemakkelijk in het allernauwst verband met alle bisschoppen en priesters der aarde, geleidden de bedienaren des vredes in een oogwenk naar de afgelegenste dorpen en vlekken. In China en Mongolië zijn, ondanks de hardnekkige vervolging, duizenden Katholieken; in de Noordpoollanden begint men het H. Misoffer voor kleine gemeenten op te dragen, in Indië telt de Kerk honderdduizenden gehoorzame leden; Amerika's bergen en dalen en steden zien dagelijks priesters en altaren zich vermenigvuldigen; in Australië wordt de Paus door een eerbiedwaardig episcopaat vertegenwoordigd, en onder de Algerijnen is hij bekend en reeds door velen geacht.

Om tot Europa weder te keeren, is de Paus daar niet de eenige waardige verdediger des Christendoms? is hij dit niet in weerwil van de Italiaansche legers, tot onder het Vatikaan genaderd, in weerwil van den geduchten strijd op wetenschappelijk en staatkundig gebied tegen zijne eerbiedwaardige persoonlijkheid gevoerd? De machtige en geleerden hebben gezegd: kracht, kunst en kennis is onze eeredienst, ja wij zijn zelve God; tot de rijken heeft men gezegd:

1) Wij zinspeelden hier op Gfrörer, Hahn-Hahn, Hurter, Pierre Joux, Lacordaire, Manzoni, Newman, Overbeck, Schlegel, Stolberg, Veuillot, Winkelmann enz.

goud en genieten is uw God; tot den arme: 'er is géén God. Zulke beginselen worden door eene menigte menschen ook in beoefening gebracht. Wie in rijke woningen verblijven, vragen niets dan genot: in breede scharen plaatsen zij zich aan de voeten van dichter, kunstenaar en wat er op aarde geniaals is, om elk woord, elke kleur, elken vorm en klank en nieuwe ontdekking aan aardsch genieten te wijden. Den arme heeft men zijn God, zijn nederig kruisbeeld, zijn troostrijke hoop op den Hemel ontnomen; den arme heeft men daarvoor niets wedergegeven dan holle, onverstaanbare klanken van een of anderen wijsgeer, dan eenige kruimelen van wetenschap, die zijn hart niet sterken, hem in zijn lijden niet troosten, in zijn huiselijk leven niet tevreden noch gelukkig maken; of wel men heeft hem voor een stuk zilver met heel zijn huisgezin in den engen besmetten dampkring eener fabriek opgesloten om zedelijk en lichamelijk te verwelken. Maar ook het volk is met eene schrikkelijke logica ontwaakt. Er is géén God, heeft het gezegd, dus geen gezag, dus geen recht, dus geen wet, dus geen eigendom, dus geen verschil van standen: geen God, dus zijn wij heeren en vrijmachtige gebieders over de goederen dezer aarde: geen God, dus willen wij niet ondergeschikt zijn. Te vergeefs betoont gij u welwillend, inschikkelijk, te vergeefs verhoogt gij ons dagloon; niet genoeg, wij willen heerschen, wij willen even veel genieten, even veel arbeiden als de rijke.

Dit alles zou men ijdele declamatie kunnen noemen, toonde de Fransche omwenteling van '89, toonden het jaar 1848 en de jongste gebeurtenissen te Parijs niet genoegzaam, hoezeer de vorst op zijn troon en de vermogende in zijne feestzaal de volksontevredenheid, den jongen leeuw heeft te duchten, die met den dag zijn spieren voelt sterken en vlammoegt naar een prooi.

Al die wanorde is eene nieuwe openbaring, een uitvloeisel

dier Antichristelijke beginselen, dagelijks door de drukpers ¹⁾ en tal van andere middelen onder alle standen en klassen verspreid; het is levend-geworden, maatschappelijk-toegepast ongelooft. Kanon en bajonet zijn hier, waar het op verlichting des geestes en veredeling des harten aankomt, klaarblijkelijk machteloos. Nog minder vermag hier de wijsbegeerte, ten minste tegenover het volk; zij zou dit zelfs niet tijdelijk betoomen, laat staan geheel hervormen. Het volk bekreunt zich weinig om philosophie. De Plato's en Socratesen kunnen op wandelwegen of in academiezalen een klein getal weetgierigen omtrent de hoogste levensvragen onderrichten: maar vindt de menigte, in achterbuurten der groote steden en op zolderingen armoedig verscholen, daar baat bij? Ieder moge buitendien voor zich zelven nagaan, of eenig hedendaagsch wijsgeer in genie en edele opvatting van God en onsterfelijkheid tegen een Plato en Socrates opweegt. En hoever zou zulk eene wijsbegeerte dan nog verwijderd wezen van de bewonderenswaardige Christelijke philosophie, »die — om met den niet verdachten Jules Simon te spreken — gemakkelijk geeft wat aan het rationalisme zooveel moeite kost, en er bijvoegt, wat dit laatste nooit zal schenken: gerustheid en zielevrede.» ²⁾

Eén is er geweest, die den armen het Evangelie kwam verkondigen, één die kuischheid, gebed, vergevensgezindheid, liefde en eerbied voor God zorg voor een andere wereld, met eerbiedwaardig gezag heeft gepredikt. En die ééne was Jezus Christus, de Gekruiste. Welnu, waar lééft de godsdienst, door den Godmensch ingesteld? Bij het Pro-

1) Zie hierover: Mgr. Dupanloup, „L'athéisme et le péril social.” Wij lezen er, (p. 101, note) een officiëel bericht aan den minister van binnenlandsche zaken, behelzende dat, „sur neuf millions de livres vendus au public des villes, vilages et campagnes, par la voie du colportage, les huit neuvième de ces livres, c'est à dire huit millions, étaient, avant 1862, plus ou moins des livres immoraux.”

2) Revue des deux mondes, tome 28, p. 650.

testantisme? Het is een treurige bekentenis voor onze andersdenkende Medechristenen, die nog gelukkig een deel der onschatbare Openbaring behouden; maar het is er niet minder waar om, dat het Protestantisme in bijna al zijne bedienaren met het ongeloof samenspant tot Christuslooche-ning, tot afschaffing des Heiligen Doopsels toe.

Zie daarentegen eens naar Rome. Maak er geen overdreven voorstellingen van vrede en rust, doch erken voluit en besef volkomen alle gevaren, waarmee de H. Stoel wordt bedreigd: Pius IX zal zich niettemin als een waardige ver-teenwoordiger des Christendoms aan u voordoen. Nooit trad hij in verbond met ongeloof of wanstaltige zedenleer. Moedig heeft hij de voorgewende oppermacht van de kracht boven het recht, van de menschelijke rede boven de Openbaring, van den Staat boven de Kerk, van rijkdom en genot boven deugd en godsdienst veroordeeld: de Christelijke opvoeding der jeugd, de heiligheid des Huwelijks, de waardigheid van het Priesterschap, de gehoorzaamheid aan het wettig gezag, de zedelijke en maatschappelijke orde heeft hij onwrikbaar verdedigd ¹⁾. Hij gelooft voorzeker aan vooruitgang »De vooruitgang bestaat,» zoo luiden zijne woorden, »de vooruitgang bestaat en is zeer groot, maar het is de ware vooruitgang des geloofs, niet de verandering. De geest, de wetenschap, de wijsheid van allen en van ieder in 't bijzonder moeten groote vorderingen maken» ²⁾.

Duizenden droomen van niets dan stoffelijke, aardse goederen, peinen en zwoegen rusteloos om het heengesnelde genot, door een ander te vervangen, om goud op goud te stapelen, om machtiger en machtiger te worden, boven hunne medemenschen uit te schitteren: en de opperpriesterlijke grijsaard, die de wording en het vergaan van millioenen kinderen onzer eeuw heeft overleefd, die koninkrijken en we-

¹⁾ Zie vooral de Syllabus.

²⁾ Breve van 16 Maart 1856 aan de bisschoppen van Oostenrijk.

relddeelen, vorsten en onderdanen heeft zien uitsterven, die een nieuw geslacht zag verrijzen, roept als uit hooger sfeer de aarde toe, dat alle menschen kinderen en schepselen Gods zijn; dat allen, overeenkomstig de door dien God gestelde wereldorde, verschillende plichten in velerlei werkring zijn opgelegd; dat de dag der Opstanding alle verschil en aard-schen luister eindigt, en dat deugd alleen zal blinken in het kleed eener gelukkige onsterfelijkheid.

Geen menschelijk gevoel, geen ontdekking van onzen tijd, geen regeringsvorm wordt overigens door den opperherder veroordeeld; hij betreurt slechts, dat dit alles zoo dikwijls tegen de rechtvaardigheid en liefde, tegen 's menschen waarachtig geluk, tegen den Schepper en de godsdienst wordt aangewend. Zelf een man van de edelste gevoelens, een beminnaar der kunst en voorstander der wetenschap, juicht hij alle grootsche bewegingen onzer dagen toe: streeft er met alle krachten naar om den geleerden door het geloof een zekeren leidsman en helderder licht, den kunstenaar in de bovennatuurlijke orde een uitgebreider veld, aan al wat rechtschapen en edel gevoelt in Christus nieuwe veerkracht, nieuwe vleugelen tot een hooger leven te schenken. Achterswaardige bisschoppen over de geheele aarde, met den Paus door den band der eenheid verbonden, herhalen en verklaren intusschen diens woorden, arbeiden aan de verwerkelijking zijner vurigste verlangens. Duizenden zonen en dochters der Kerk wijden zich aan het onderricht der jeugd, aan de verpleging der zieken, aan de verzorging van grijsaards. Goede priesters beijveren zich alom voor de hoogere belangen des levens; vergeten vooral den arme niet; ontvangen diens kinderen bij den H. Doop, onderwijzen hen in de gewigtigste waarheden van geloof en zedenleer, noodigen hem als kind tot het Goddelijk Bruiloftsmaal, waar het Brood der Engelen wordt genuttigd, zegenen zijn huwelijk, verkwikken hem in krankte naar lichaam en ziel, en

drukken het beeld des Gekruisten op zijn stervende lippen. Sometijds riep Pius IX zijne medebroeders in het moeielijk herdersambt naar de Eeuwige Stad ter vergadering op; en die bisschoppen, op verre missies of in de hoofdsteden van ons werelddeel in allerlei zorgen vergrijsd, brachten door plechtige heiligverklaring, openbare hulde aan Christelijke helden, hetzij dezen op aarde de kroon of den bedelstaf droegen; legden ten aanhoore der wereld getuigenis af van hun geloof aan den éénen God, Schepper van Hemel en Aarde, van hun gehoorzame gehechtheid aan den Plaatsbekleeder van Christus. Jansenisme en Gallicanisme bestaan nog maar in eenige overblijfselen, de Katholieken zijn in vele landen uit eene schuldige sluimering ontwaakt. Nauwer dan ooit in eendracht met het episcopaat verbonden, en door meer Katholieken dan immer te voren geëerbiedigd, gehoorzaamd, gaat het Pausdom onder hooger bescherming, de toekomst te gemoet.

S L O T .

Wie ooit ernstig over Romes achttienhonderdjarigen, de grondslagen aller beschaving omvattenden werkkring heeft nagedacht, zal ongetwijfeld met ons instemmen, dat in de voorgaande bladzijden ter veraanschouwelijking dier eeuwenoude grootheid des Pausdoms, maar eene onbeduidende bijdrage is geleverd. Toch hopen wij, ware het slechts één onzer onbekende lezers, te hebben opgewekt tot dieper ontzag, grootere liefde en juister waardeering voor zooveel eerbiedwaardige opperherders, die, hoewel om smadelijke miskennis hunner edelste inzichten, dikwijls met mannelijke droefheid overstelpt, altijd vastberaden, onverwikt God en godsdienst, Christendom en deugd gehandhaafd, recht, beschaving, waarheid, liefde verbreid en voorgestaan hebben.

De Romeinsche Cesars en het Heidendom, Arius en een drom van dwaalleeraren, Constantinopel met zijn sluwheid en geweld, ontembare Barbaren, eierzuchtige familiehoofden, machtige keizers, onstuimige Hervormers, Jansenisme, vorstendwang, ontzedelijking onder de kinderen en bedienaren der Kerk, dit alles heeft beurtelings het Pausdom bedreigd. De meeste dier bestrijders zijn stof. Het nageslacht gedenkt hunner niet. De Paus leeft. Hij heeft achter zich een roemrijk verleden van voorgangers, bij wier luister, over het algemeen gesproken, geen troon ter wereld kan halen. Hem wacht intusschen een nieuwe strijd. Volslagen ongelooft, zooveel mogelijk in het dagelijksch leven toegepast, heeft zich tegen den opperpriester, die God en hooger leven voorstaat, aangegord. De hevigheid der aanvallen van verborgen en openbare vijanden te ontkennen, ware het daglicht loochenen. Maar ook het Catholicisme verheugt zich in meer innerlijke kracht en grooter uitgebreidheid dan ooit. Daardoor versterkt en vooral op Hem, die de harten in Zijn hand heeft, vertrouwende, wacht de H. Vader alle gebeurtenissen, alle verwickelingen, rampspoed en vreugde, vervloeking en zegen met kalmte en gelatenheid af; liefdevol strekt hij zijn vaderlijke hand over de wereld uit, en het vurig gebed van den opperpriesterlijken grijsaard, klimt zoowel voor den armen Indiaan, die met dankbaarheid het Kruis des Zaligmakers omhelsde, als voor den ongelooft, die God ondankbaar van zich stoot, ten Hemel.

Hoe lang de tegenwoordige strijd tegen de Kerk zal voortduren, weet niemand. Dat het Pausdom zal zegepralen, gelooft ieder oprecht Katholiek, verwacht zelfs op geschiedkundige gronden menig Onkatholiek. Vroeg of laat zal zeker menig Ongodist in diepe ellende gedompeld, het oog ten Hemel slaan, tot God, tot Christus, tot de Kerk, tot den Paus wederkeeren. Tot God: want Zijn beeld is in 's menschen hart gegrift, de erkenning van zijn bestaan, de grond-

slag aller zedelijke en maatschappelijke orde; tot Christus: want Hij is de weg, de waarheid en het leven, de Bemiddelaar tusschen God en den mensch, het ideaal aller volmaaktheid; tot de Kerk: want in haar leeft Christus voort, de volkeren door het leergezag onderwijzende, door de H. H. Sacramenten met genade overstromende; tot den Paus: want hij is het, tot wien Christus in den persoon van den armen Galileeschen visscher zeide: »Gij zijt de steenrots, waarop ik mijne Kerk zal bouwen; weid mijne lammeren, weid mijne schapen.

INHOUD.

	Blz.
Inleiding.	3
I. De Pausen in het tijdvak van Claudius tot Constantijn. 41—312.	7
II. De Pausen van Constantijn den Grooten tot den dood van Karel den Grooten. 312—814	13
III. Van Karel den Grooten tot Gregorius VII. 814—2073. .	47
IV. Van Gregorius VII tot Benedictus XI. 1073—1303. .	60
V. Van Benedictus XI tot de Fransche Revolutie. 1303— 1789.	101
VI. Van de Fransche Omwenteling tot op onzen tijd. 1789 —1872.	143
Slot	163

IMPRIMATUR.

J. A. VAN DEN AKKER,
Libr. Cens.

AMSTELODAMI, 6 Junii 1872.

THE NEW YORK

LIBRARY

OF THE CITY OF NEW YORK

